

**A DOHÁNYPIAC HELYZETE ÉS A
DOHÁNYTERMELÉS LEHETSÉGES
JÖVŐJE MAGYARORSZÁGON ÉS AZ
EURÓPAI UNIÓBAN A KAP REFORM
TÜKRÉBEN**

**Budapest
2008**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Dorgai László, Kapronczai István, Kartali János,
Kovács Gábor, Mihók Zsolt (titkár), Popp József, Potori Norbert
Udovecz Gábor

Készült:

Az Agrárpolitikai Igazgatóság
Agrárpolitikai Kutatások Osztályán

Szerzők:

Radócné Kocsis Teréz
Kürthy Gyöngyi
Pesti Csaba
Bukai Andrej

Opponensek:

Dr. Borsos János, professor emeritus
Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományi Centruma AVK

Dr. Galó Miklós, tanszékvezető, főiskolai tanár
Nyíregyházi Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. A dohány és dohánytermékek nemzetközi termelése és kereskedelme	7
1.1. A dohány és dohánygyártmányok jellemzői, csoportosítása	7
1.2. A dohány termelésének és kereskedelmének főbb világpiaci tendenciái	9
1.2.1. Mesterséges szárítású dohányok	13
1.2.2. Burley	14
1.2.3. Keleti dohányok	15
1.3. Cigaretta-termelés és -fogyasztás	17
1.4. A dohány és dohánytermékek termelésének, fogyasztásának állami szabályozása	20
1.4.1. A dohánytermeléshez kapcsolódó agrárpolitikai intézkedések	20
1.4.2. A feldolgozáshoz kapcsolódó állami szabályozások	23
1.4.3. Kereskedelemi korlátozások	24
1.5. A dohánypiac jövője, az agrárkereskedelem további liberalizációjának lehetséges hatásai	26
2. Az Európai Unió dohányágazata	31
2.1. Az Európai Unió közös dohánypiaci szervezete és 2004. évi reformja	31
2.2. Az Európai Unió dohánytermelése és -kereskedelme	33
3. Magyarország dohánypiaca	43
3.1. A KAP alkalmazása a magyar dohányágazatban	43
3.2. Magyarország dohánytermelése és -felhasználása	44
3.3. A dohánytermelés hazai erőforrásai	49
3.4. A dohánytermelés szervezése, a termelés minőségi, egészségügyi és környezeti szempontjai	52
4. A dohányzás és az egészség	59
5. Dohánytermékek adóztatása	63
6. A 2004. évi dohányreform bevezetése Magyarországon	69
6.1. A támogatások függetlenítésének és az SPS bevezetésének hatása a dohánytermelő üzemek termelési szerkezetére és jövedelmére	69
6.2. A dohánytermelés megszűnése által érintettek köre	74
6.3. A dohánytermesztés megszűnése által érintett kistérségek gazdasági, társadalmi jellemzői	78
6.4. Vidékfejlesztési intézkedések a dohánytermelő térségek tevékenységének diverzifikálására	86
7. Lehetőségek a dohányágazati reform negatív hatásainak csökkentésére	91
7.1. A támogatások részleges függetlenítésének meghosszabbítása 2013-ig	91
7.6. Javaslatok az összevont gazdaságtámogatási rendszer alkalmazására a magyarországi dohányágazatban	94
7.7. A dohánytermelés támogatása a fogyasztást terhelő adó felhasználásával (Svájci rendszer)	96
Összefoglalás	101
Summary	107

Kivonat.....	113
Abstract.....	114
Irodalomjegyzék	115
Mellékletek	119
A sorozatban eddig megjelent tanulmányok	135

Bevezetés

A dohánytermesztés a magyar mezőgazdaság legkisebb szántóföldi kultúrái közé tartozik, jelentőségét főleg a foglalkoztatásban és a gyenge adottságú termőhelyek hasznosításában betöltött szerepe adja.

A dohány megítélése a dohányfogyasztás egészségügyi kockázatai miatt meglehetősen ellentmondásos: a dohányzással járó ártalmak magas társadalmi költségekkel járnak, ugyanakkor a dohánygyártmányok értékesítéséből származó adók komoly bevételhez jutattják a költségvetést. Míg azonban a dohányfogyasztás napi rendszeressége és korlátozott helyettesíthetősége miatt a dohányzást sújtó adók nagysága kiszámítható és előre tervezhető, addig a dohányzás okozta egészségügyi problémák gyógykezeléséből adódó költségek számszerűsítése csak becsléseken alapul. A káros egészségügyi hatások mérséklése érdekében a dohányvertikum szereplői nagy hangsúlyt fektetnek az egészségre kevésbé ártalmas dohánygyártmányok fejlesztésére, valamint a dohánytermelés környezeti hatásainak csökkentésére.

Hazánkhoz hasonlóan Európa más országaiban is a szociális és gazdasági szempontból érzékeny területeken terjedt el és maradt fenn a dohány termesztése, így az Európai Unió tagállamainak dohánytermelése a mai napig kiemelt támogatást élvez. A 2004-ben elindított uniós reformfolyamat 2010-ben esedékes végső lépése, a támogatások termeléstől való teljes függetlenítése (*decoupling*) azonban az európai dohánytermesztés csaknem teljes egészének megszűnéséhez vezethet, ami súlyos következményekkel járhat a dohánytermelést folytató régiók gazdaságára.

Tanulmányunkban bemutatjuk a világ dohánytermelésének és kereskedelmének főbb jellemzőit, a világ dohánytermelő országainak a dohány termelésével kapcsolatos agrárpolitikai intézkedéseit, valamint a dohányt és a dohánytermékeket sújtó kereskedelempolitikai korlátozásokat. Külön foglalkozunk a küszöbön álló WTO forduló nemzetközi dohánypiacra és elsősorban az Európai Unió belső támogatási rendszerére gyakorolt hatásaival. Összegezzük az EU-15 tagállamaiban a 2006-ban megkezdett dohánypiaci reform végrehajtásának tapasztalatait, a *decoupling* mértékétől függő pozitív és negatív hatásokat.

Magyarország vonatkozásában értékeljük az EU-csatlakozás után bevezetett támogatási rendszer eredményeit. A KSH Gazdaságszerkezeti Összeírása (GSZÖ), valamint az Intézet tesztüzemi adatbázisában található dohányt is termelő üzemek adatainak felhasználásával modellezzük a dohányreform bevezetésének magyarországi hatásait a dohánytermelő gazdaságok termelési szerkezetére, jövedelmére és a foglalkoztatás alakulására. Meghatározzuk azon települések körét és a hozzájuk kapcsolódó munkavállalói létszámot, amelyekre nézve a dohányreform negatív következményekkel járhat, továbbá dokumentáljuk az érintett kistérségek társadalmi, gazdasági elmaradottságát. Szükségesnek tartottuk azt is megvizsgálni, hogy a térség szerkezetátalakítására átutalt pénzeszközök milyen mértékben járulnak hozzá a dohánytermelés megszűnéséből eredő munkanélküliség felszámolásához. Végül javaslatot teszünk a dohányszabályozás 2009. évet követő alakítására annak érdekében, hogy a piaci igényeknek megfelelő minőségi dohányt termelő gazdaságok folytathassák tevékenységüket.

A dolgozat elkészítéséhez a MADOSZ (Magyar Dohánytermelők Országos Szövetsége), az UNITAB (*Union Internationale des Producteurs de Tabak*), az ULT (*Universal Leaf Tobacco Company*) és a DOFER Dohányfermentáló Zrt. adatait és elemzéseit használtuk fel. A termékpálya szereplőinek adatain túl az UN (*United Nations*) Comtrade adatbázisára, az Eurostat, a KSH és az AKI adataira támaszkodtunk.

A tanulmány elkészítéséhez nyújtott szakmai segítségért a vertikum valamennyi szereplőjének (MADOSZ, ULT Zrt., DOFER Zrt., BAT Pécsi Dohánygyár Kft., Magyar Dohányipari Szövetség) köszönettel tartozunk.

1. A dohány és dohánytermékek nemzetközi termelése és kereskedelme

1.1. A dohány és dohánygyártmányok jellemzői, csoportosítása

A dohány és a belőle készült dohánytermékek esetében nem beszélhetünk egységes világpiacon. A nyersdohány minősége, értéke, feldolgozhatósága erősen függ a termőhely klimatikus viszonyaitól, a talaj minőségétől, a termesztett/termeszthető fajtától és az alkalmazott termelési, betakarítási és szárítási technológiától. A termesztés, elsődleges feldolgozás körülményei, helye és a termesztett fajta meghatározza, hogy a dohány milyen nikotin- és cukortartalommal, milyen és mennyire intenzív aromával rendelkezik, ami befolyásolja felhasználhatóságát, keresletét. A termelői körzet, célpiac és az árak tekintetében legalább három alapvető dohányfajtát kell elkülönítenünk:

1. A világ dohánytermő-területének nagyobbik részén a nagylevelű, világos cigarettadohányokat termesztik. A **Bright Virginia** dohány az alapja a világon elterjedt számtalan Virginia típusnak, ami – ahogyan neve is mutatja – az amerikai Virginia államból ered. Ma is ott terem a legjobb minőségben, és bár most már világszerte termesztik, a legmagasabb ára továbbra is az amerikai Virginiának van. Igaz, a növekvő verseny miatt egyre több cigarettagyártó helyettesíti más-honnan származó dohánnyal, annál is inkább, mert a minőségi különbségek mára mérséklődtek. Rendkívüli elterjedtségét kielégítő termőképeségének, jó gyártási tulajdonságainak és kiváló szívási minőségének köszönheti. Nikotintartalma 1-1,5%, főfüstjének kémhatása savas. Az amerikai típusú cigaretták (ld. később) keverékében ez a dohány 30-60%-ot tesz ki.
2. A nagylevelű barna dohányok legismertebb nemzetközi fajtája a **Burley** dohány. Gyenge minősége miatt eredetileg csak olcsó pipadohányok gyártására használták, de a II. világháború blokádja alatt rákényszerültek a keleti dohányok pótlására. Ekkor fordultak a dohánygyárak a nagy terméshezámú Burley felé, és így lett az amerikai típusú cigaretták másik fő keverékalkotója. Alacsony oldható szénhidrát-tartalmát pácolással növelték, magas fehérjetartalmából adódó kellemetlen illatát előbb illatosítással, majd különleges hőkezeléssel csökkentették. Lúgos dohány – a főfüst pH-ja lúgos – emiatt a füst nikotintartalmának egy része szabad formában fordul elő. Ezért erősebb, magas nikotintartalmú.
3. A **keleti (orientális) dohányok** termőterülete jellemzően a Földközi-tengert környező országokban van. Előnyös tulajdonságaik: kellemes, jellegzetes íz és aroma, alacsony nikotintartalom, jó égőképesség, finom szövet, vékony erezet, szép szín. Dohánykeverékekben használják a gyártmány aromájának, ízének javítására, nikotintartalmának csökkentésére. Ezeket a dohányokat – a termelő országok sajátos domborzati viszonyai miatt – nem csak sík vidéken, de még a hegyek magasabb lejtőin, 1000 méter körül is termesztik. Az utóbbi időben a keleti dohány mellett megjelent az ún. „félkeleti” dohány. A növekvő kereslet hívta életre: a keleti dohányokat elkezdtek olyan területeken is termesztetni, melyek klimatikus viszonyai és talajadottságai nem elégítették ki a keleti dohány igényeit. Másrészt keresztezni kezdték őket helyi dohányfajtákkal, így kialakultak a félkeleti dohányok. Az eredmény: vékony szövetű, világos színű, nagyobb levelű, gyengébb aromájú és magasabb nikotintartalmú (1,5-1,8%), de karakteres dohányok.

Az alkalmazott szárítási folyamat is nagyon fontos szerepet játszik a levél végső minőségében, ezért ez alapján is szokás a dohányfajtákat csoportosítani:

1. **A Virginia típusú dohányt meleglevegős kamrás eljárással szárítják.** A dohányt speciális szárítóedényekbe rakják, és forró levegő segítségével távolítják el a vizet a levelekből. Ez a folyamat egy hétig is eltarthat, amely idő alatt a hőmérséklet folyamatosan figyelni és fokozatosan emelni kell. A túl nagy meleg vagy hideg a folyamat bármelyik fázisában rossz hatással van a minőségre. (A Virginia típusú dohányt mesterségesen szárított dohánynak is nevezzük.)
2. **A Burley dohányt levegőn szárítják,** jól szellőző helyen, ami két hónapig is eltarthat. A levegőn szárított dohányok között megkülönböztethetünk világos (ilyen pl. a Burley) és sötét, levegőn szárított dohányt.
3. **A keleti dohányt napon szárítják,** ami azt jelenti, hogy a leveleket a szabadban akasztják ki úgy, hogy érje a napsütés.
4. **Füstöléses eljárással is szárítanak dohányt,** az ily módon kezelt nyersanyagot szivargyártáshoz használják.

A feldolgozott dohánytermékek keresletét erősen befolyásolja az adott régióra jellemző ízlés, a dohányzási szokások. Ha csak a legfontosabb dohánygyártmányt, a cigarettát nézzük, négy alapvető típust különböztethetünk meg, amelyek fogyasztása jól elkülöníthető régiók szerint:

1. A **„Virginia”** vagy **„angol”** (csaknem kizárólag mesterségesen szárított Virginia dohányból előállított) cigaretta. Fogyasztása leginkább az Egyesült Királyságban és volt gyarmatokon jellemző.
2. Az **„amerikai”** típusú cigaretta, amit Virginia, Burley és keleti dohányok megfelelő elegyből állítanak elő. Jelenleg ez a cigarettafajta a vezető típus a világpiacra, mind volumenben, mind a nemzetközi elfogadottság, ismertség terén. Természetesen a három dohánytípus keverési aránya és az alaptípusokon belül felhasznált fajták szerint számos cigarettamárka létezik az „amerikai” típuson belül, amelyek egymással versenyeznek a piacon.
3. A **sötét dohányból előállított cigaretta típus,** amit leginkább a francia, spanyol és portugál anyanyelvű területeken fogyasztanak.
4. A **keleti típus,** ami a kelet-mediterrán országokban és Kelet-Európában keresett termék.

A legelterjedtebb, iparilag előállított cigaretta mellett a világon számtalan más formában dohányoznak az emberek. Léteznek égetés nélkül fogyasztott dohánytermékek. A rágódohány és a felszippantott dohány (tubákolás) fogyasztása kis mértékben bár, de ma is előfordul az Egyesült Államokban, Nyugat-Európában és a skandináv országokban. A „bétel” a mai napig népszerű rágódohány Dél- és Dél-Kelet-Ázsiában.

A cigaretták egyik fontos altípusa a kézzel sodrott vagy ún. „Roll-Your-Own” (RYO) cigaretta, aminek legismertebb formája az indiai „bidi”, ami papír helyett dohánylevélbe sodort, vékony zsinórral átkötött dohánytermék. A „kreték” dohánnyal, szegfűszeggel és kakaóval töltött egzotikus ízű cigaretta, amely széles körben elterjedt az indonéz szigetvilágban. A „cheroot” durva dohányból sodort klasszikus vágott végű manilla szivar. A szivarfélék egyébként is önálló csoportját képezik a dohánytermékeknek, fajtái a cigarettaméretű „szivarilló”-tól (szivarkától) a tíz grammos kubai szivarokig terjednek. Végül, de nem utolsósorban a mai napig népszerű a pipázás, aminek szintén számos fajtája létezik a pipa méretétől, formájától, anyagától függően.

1.2. A dohány termelésének és kereskedelmének főbb világpiaci tendenciái

A dohány- és cigarettafajták sokszínűségéből eredően mind a cigaretta, mind a nyersdohány világkereskedelme igen élénk (az összes dohánytermésnek kb. harmada kerül a világpiacra). A dohány világpiaca azonban nem hasonlítható más tömegtermékekéhez. Nem beszélhetünk például klasszikus termelő-exportőr pozícióban lévő országokról, régiókról, hiszen vannak országok, amelyek a legnagyobb termelők közé tartoznak, ugyanakkor a termelésük csaknem egészét maguk dolgozzák fel és fogyasztják el (pl. Kína). Vannak nagy termelő és exportőr országok, amelyek megjelennek jelentős importőrként is a dohány- és cigarettapiacra (pl. USA, EU), ha adott fajtából nem tudnak megfelelő mennyiséget előállítani. Más országok ugyanakkor lehetnek fontos dohányexportőrök, holott nem tartoznak a legnagyobb termelők közé (viszont az ott termelt dohány csaknem egészét a külföldi piacra értékesítik, ezért a dohány nagyon fontos szerepet tölt be ezen országok külkereskedelmében.) Tovább színesíti a képet, hogy a nyersdohány-termelés és a feldolgozóipar (cigarettagyártás) több helyen elkülönül egymástól. Főleg a fejlődő országokra jellemző, hogy jelentős dohánytermelők és -exportőrök számottevő feldolgozóipar nélkül, míg a fejlett országokban (főleg Európában, pl. Hollandiában, Németországban, az Egyesült Királyságban, Oroszországban, Ukrajnában) jelentős feldolgozó kapacitások léteznek szinte teljes egészében import nyersanyagbázisra épülve. (Ma már a fogyasztási tendenciák is eltérő képet mutatnak: akadnak régiók, országok, ahol jelentős visszaesést tapasztalhatunk, ugyanakkor bővülő keresletet is mérhetünk másutt.)

A dohány világpiaci árának meghatározása sem egyszerű feladat. A sokféle fajta mellett a dohány esetében komoly szerepet játszik a minőség, ami jelentősen megemelheti az árat. Az ár, mint versenytényező csak az ún. töltődohányoknál¹ kap elsődleges szerepet, amelyek egymással helyettesíthetők, az ízt, aromát adó dohánylevélnél meg kell fizetni a jellegzetes adottságot, minőséget.

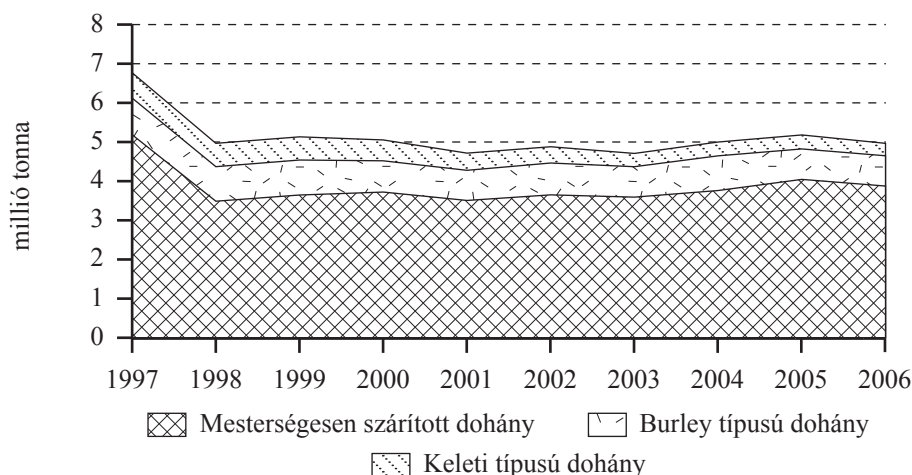
A nyersdohány globális termelésére és kereskedelmére egészen az utóbbi évekig a folyamatos bővülés volt jellemző. 1970-től az ezredfordulóig csaknem megduplázódott a termelt dohány mennyisége, viszont ha az utolsó tíz évet vizsgáljuk, 27%-os csökkenést mérhettünk. A visszaesés 2001-ig volt jelentős, majd – különösen 2003-tól – ismét emelkedett a világtermelés. 2006-ban az előző évhez képest ismét 4%-kal alacsonyabb volt a dohánytermés.

Amint a fajtacsoportok termelési volumenének alakulásából láthatjuk, a világ dohánytermelésének változásait elsősorban a mesterségesen szárított Virginia típusú dohányok termelésének növekedése és csökkenése generálja. A másik két fő típus közül a Burley dohányok mennyisége alig változott az elmúlt tíz évben, a keleti dohányok termelése viszont visszaesett (1. ábra).

¹ A dohány minősége összetett fogalom, de alapvetően két kategóriát különíthetünk el, a dohánytermék ízéért, aromájáért felelős, értékesebb, ún. „ízadó” (*flavour*), és a termék tömegét alkotó, nikotintartalmát meghatározó, „töltő” (*filler*) dohányt.

1. ábra

A világ dohánytermelése fő típusonként (1997-2006)

Forrás: ULT

A dohánytermelés általános helyzetének alakulásában a másik fontos tendencia a **termelés globális áthelyeződése a fejlett régiókból a fejlődő országokba**. A fejlett országokban már az elmúlt évtizedekben sem tapasztalhattunk növekedést (inkább a termelés visszaesése volt jellemző), miközben a fejlődő országok termelése dinamikusan nőtt. A tapasztalt növekedés részben a hozamok emelkedésének volt tulajdonítható, részben a termőterület bővülésének. (A fejlődő országokban jelentős területeket vontak dohánytermesztésbe.)

A fejlett államokban inkább a hozamok stagnálása és a termőterület csökkenése volt tapasztalható. Ennek oka elsősorban, hogy a fejlett országokban a dohánytermelés szigorodó szabályozása és a fogyasztás visszaszorítása érdekében hozott intézkedések egyre inkább rontják a termelés jövedelmezőségét, így az ágazat egyre kevésbé vonzó alternatíva az agrár-gazdaságon belül. A fejlődő országokban éppen ellenkezőleg, a dohánytermelés magasabb profitot ígér más ágazatokhoz képest, így egyre több gazdálkodó dönt mellette. Ugyanakkor Abrunhosa [2007] szerint léteznek olyan tényezők, amelyek lassítják ezt az áthelyeződési tendenciát:

- a fejlődő országok szélsőséges időjárási körülményei, amelyek nagyon változókonnyá teszik a termésátlagokat és a dohány minőségét;
- az erősen ingadozó árfolyamok rontják a fejlődő országok árversenyképességét;
- a fejlődő országok termelői nem tudják felvenni a versenyt a fejlett országok magas szintű minőségi, nyomon-követhetőségi, szociális (gyermekmunka!) előírásaival, elvárásaival (ez utóbbi felvetést cáfolja az a tény, hogy ma már a nagy multinacionális cigarettagyártó cégek integrálják a nyersanyag-előállítást, felügyelik a teljes termelési folyamatot, és betartatják az általuk előírt követelményeket a fejlődő országokban is).

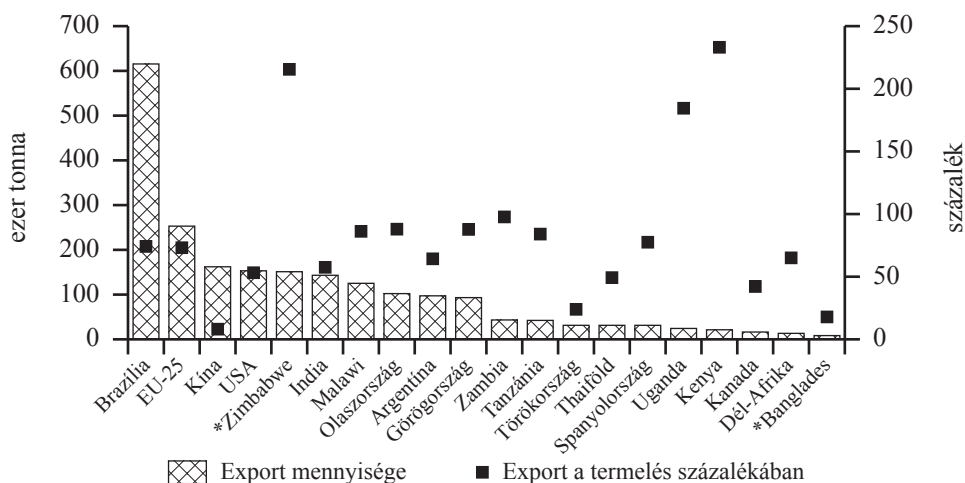
Nyersdohányt mintegy 100 országban termelnek a világon. A **legnagyobb termelők** Kína, Brazília, az Egyesült Államok, India, Argentína, Malawi, Törökország, Olaszország, Görögország és Zimbabwe. A felsorolt tíz ország a világ dohánytermelésének kb. 75-80%-át állítja elő.

Mennyiségileg a **legjelentősebb dohányexportőrök**: Brazília, Kína, az Egyesült Államok, Zimbabwe, India, Malawi és Olaszország. (Ezek az országok 100 ezer tonna fölötti mennyiségben exportáltak dohányt 2005-ben.) A termelésük legnagyobb hányadát (több mint 80%-át) exportáló országok Malawi, Olaszország, Görögország, Zimbabwe, Tanzánia, Zambia, Uganda és Kenya voltak (2. ábra, részletes adatok: 1. melléklet).

A **legnagyobb mennyiségű import** 2005-ben az Egyesült Államokba, Oroszországba, Németországba, Hollandiába, Franciaországba és Ukrajnába – a hagyományosan jelentős cigarettagyártói kapacitással rendelkező országokba – érkezett (3. ábra).

2. ábra

A dohányexport mennyisége és a termeléshez viszonyított aránya a világ fő dohánytermelő országaiban (2005)

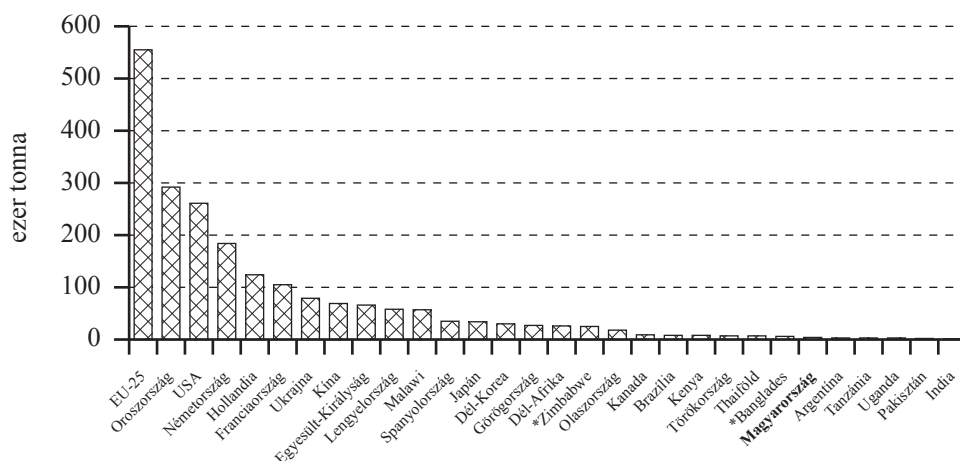
* 2004. évi adat.

Megjegyzés: A 100%-nál magasabb exportarány a készletek kivitelét jelzi.

Forrás: termelési adatok: ULT, külkereskedelmi adatok: UN Comtrade adatbázis

Az **átlagos exportárak** igen tág határok között, 0,39-6,45 USD/kg között mozogtak 2005-ben. A legmagasabb exportárat – a keresett, magas (ízadó) minőségből adódóan – az Egyesült Államok érte el, de Kanada és Görögország is magas, 4 USD/kg körüli áron exportált. Az olcsó töltődohányokat termelő országok közül a legversenyképesebb árakat 2005-ben Kenya, Zambia és Uganda kínálta. Az importárak is nagyon eltérő képet mutattak, 1 és 6,7 USD/kg között szóródtak. Az importárak alapvetően attól függnek, hogy az adott országnak milyen fajtájú és minőségű dohányra van szüksége a külfiaacról.

A dohányimport mennyisége a világ fő dohánytermelő és -felhasználó országaiban (2005)

* 2004. évi adat.

Forrás: UN Comtrade adatbázis

A dohánylevél nemzetközi forgalomba szarítás, fermentálás után kerül, de ezen kívül áteshet még egy fázison, amikor is lekocsányozzák, aprítják². Régebben ezt a műveletet inkább a fejlett országokban, illetve a fő cigarettagyártó régiókban végezték, így ez a gyakorlat az Egyesült Államokban, Braziliában, Argentínában, Kanadában, Dél-Koreában és az Európai Unión belül Spanyolországban. Ma már azonban nem ritka, hogy a fejlődő országok is termékeik nagy részét (legalább 60%-át) feldolgozottabb formában exportálják. Ez jellemző pl. Zimbabwe-ra, Thaiföldre, Bangladesre, Tanzániára, Dél-Afrikára, Pakisztánra is.

Jellemzően a dohánylevél felvásárlását, válogatását, elsődleges feldolgozását, csomagolását és exportját a fejlődő országokban is tökeerős nagyvállalatok (gyakran multinacionális cégek, például a dohányt majdan feldolgozó cigarettagyártók leányvállalatai) végzik, akikkel a helyi dohánytermelők hosszú távú szerződéses kapcsolatban állnak. Tehát a külkereskedelmi forgalomba került, már előfeldolgozott dohány ára – bár orientál abból a szempontból, hogy hol olcsóbb, hol drágább az előállítás, továbbá mekkora a támogatása – messze áll a termelői ártól.

Még mindig magas arányban exportál kocsányozatlan dohányt több EU ország (pl. Görögország), emellett Törökország, Zambia, Malawi és Uganda, de fontos megjegyeznünk, hogy a keleti típusoknál erre a feldolgozási fázisra nincs is szükség, a keleti dohányokat termelő országok ezért eshetnek ebbe a kategóriába. Természetesen a kocsányozott dohánylevél drágább, mint a kocsányozatlan, ennek ellenére **az exportárak szóródásából látható, hogy a fajta és a minőség nagyobb szerepet játszik az ár kialakulásában, mint a feldolgozottsági fok** (2. és 3. mellékletek). Éppen ezért a következőkben a dohánytermelés és -kereskedelem tendenciáit fajtacsoportonként fogjuk megvizsgálni.

² A kocsányozott levélrészek angol elnevezése *strips*, a kocsányozatlan terméké *leaves*.

1.2.1. Mesterséges szárítású dohányok

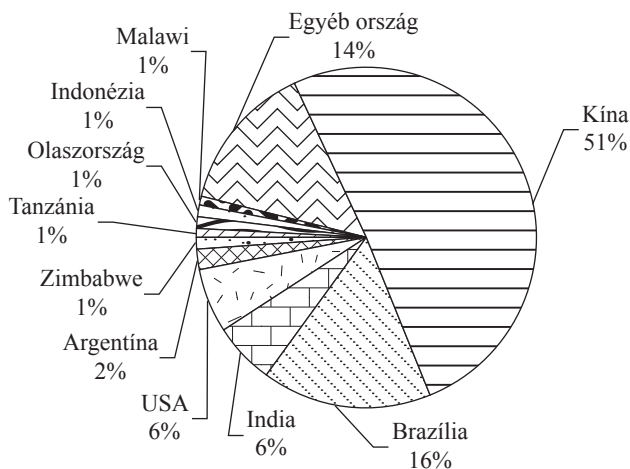
A világ nyersdohány-termelésének legnagyobb volumenét (csaknem 80%-át) a mesterségesen szárított, Virginia típusú dohányfajták adják. 2005-ben 4,04 millió, 2006-ban 3,87 millió, 2007-ben – becslések szerint – 3,96 millió tonna termett ebből a dohányfajtából. A fajta legnagyobb termelője (és egyben fogyasztója) Kína, a világ termelésének felét itt állítják elő³. A második legnagyobb termelő ország Brazília, amelyet India és az Egyesült Államok követ (4. ábra).

A **hagyományos exportőr országok⁴ termelése az előző két évhez képest jelentősen visszaesett 2006-ban**, bár a termelési szint (1,6 millió tonna) magasabb volt, mint az 1996-2005 közötti évek átlaga. 2007-ben a termelés az előzetes becslések szerint 1,7 millió tonna körül alakult. A **legnagyobb visszaesés 2006-ban Braziliában** történt, ahol elsősorban az USA dollárhoz képest felülértékelt reál-árfolyam, és az emiatt nyomott exportárak okoztak jelentősebb termeléseszkökenést. A tendencia tartósnak tűnik, már három éve csökken a brazil termelés. Az **afrikai dohányexportőr országokban** elsősorban időjárás-, árfolyam- és költségproblémák vezettek visszaeséshez a termelésben. Az **Európai Unióban** egyértelműen az átalakuló támogatáspolitikája okozott drasztikus csökkenést. **Kínában** 2006-ban 55 ezer tonnával csökkent a termelés, az előrejelzések szerint ez a termelési szint állandósulhat 2008-ig.

4. ábra

A világ mesterséges szárítású dohánytermelése (2006)

Összesen: 3 875 ezer tonna

Forrás: ULT

Indiában viszont 2001 óta stabil a termelés, 2006-ban is csupán 500 tonnával esett vissza a dohánytermés az előző évhez képest. 2007-ben a termelés 12,3%-kal bővült, ami az **indiai dohány tartós piaci sikerének** köszönhető. Az **Egyesült Államokban** 2007-ben mint-

³ A Kína dohánytermelésére vonatkozó adatok becslésen alapulnak, ezért elsősorban csak nagyságrendileg megbízhatóak.

⁴ A mesterségesen szárított, Virginia fajták fő exportőr országai: Argentína, Banglades, Brazília, Kanada, Görögország, India, Indonézia, Olaszország, Kenya, Malawi, Fülöp-szigetek, Dél-Afrika, Spanyolország, Tanzánia, Thaiföld, Uganda, USA, Zambia, Zimbabwe. Jelentős termelő ország ezen kívül: Kína, Indonézia, Japán, Lengyelország, Pakisztán, Dél-Korea, Vietnám.

egy 14%-kal emelkedett a termelés. Igaz, ez főleg az előző évek rossz időjárási viszonyainak volt betudható, de a dohányreform is érezteti pozitív hatásait. A bővülésből eredő termés-többletet főleg a belső piac „szívta” fel, az amerikai export nem nőtt számottevően.

A gyengébb termelés ellenére a világ Virginia típusú dohánykészletei nőttek 2006-ban. Főleg Braziliában (a 2005. évi gyenge termésminőség és a 2006. évi árfolyamból eredő magas exportárak miatt) és az Európai Unióban (elsősorban Görögországban) halmozódtak fel eladatlan dohánykészletek. Az a tény, hogy az utóbbi évek magas külpiaci dohányára miatt Kína növelte saját termőterületeit és jelentősen csökkent a kínai import, további készlet-felhalmozódást vetít előre a mesterségesen szárított dohányok piacán.

A mezőgazdasági termelők számára kedvezőtlen erős reál-árfolyam ellenére **Brazília** az elmúlt években folyamatosan növelte kivitelét és **továbbra is a legnagyobb volumenű exportőrnek számít a mesterségesen szárított dohány világpiacán.** Igaz, az előnye fokozatosan csökken: 2005-ben még ötször, 2006-ban már csak négyszer annyi (466 ezer tonna) mesterségesen szárított dohányt exportált, mint az utána következő India. **India az utóbbi években folyamatosan növelte kivitelét:** 2003-ban még csak 74 ezer, 2006-ban már 121 ezer tonna mesterségesen szárított dohányt exportált. Külpiaci sikerének titka a kedvező árakban és a jó minőségben keresendő. **Kína,** bár volumenben a harmadik legnagyobb exportőrnek számít (2006-ban 101 ezer tonnát exportált), elsősorban belső piacra termel. Az **Egyesült Államok** is elsősorban a belső piaci igényeket elégíti ki a mesterségesen szárított dohánytermelésével, ugyanakkor az ízádo Virginia dohány fontos exportcikké az országnak (2006-ban 96 ezer tonna volt az export). A kivitele 2004-2005-ben mégis visszaesett, mert az utóbbi időben a brazil, hasonló minőségű, de jóval versenyképesebb árú dohány nehezítette az amerikai exportot. Az **Európai Unió** addig, amíg a támogatások termeléstől való teljes függetlenítése megtörténik, továbbra is versenyképes exportőr lehet a töltő minőségű Virginia dohányból, de 2010 után ez várhatóan gyökeresen megváltozik. Az **afrikai exportőr országokban** a 2006-ban történt – főleg időjárási problémák okozta – átmeneti visszaesés után a termelés és a kivitel további növekedése várható, így **ez az a térség, amely – Brazília és India mellett – a jövőben erősíteni fogja külpiaci pozícióját.**

1.2.2. Burley

A Burley fajta a Virginia után a második legelterjedtebb dohány a világon, de termelése messze elmarad a mesterségesen szárított dohányétól. 2001 és 2006 között 770-886 ezer tonna között mozgott a világ termelése, de a legtöbb évben 770-780 ezer tonna körül alakult. 2007-ben – az előrejelzések szerint – 730 ezer tonna termelés várható. **A fajta legnagyobb termelői Brazília, az Egyesült Államok, Malawi és Argentína,** de jelentős termelőnek számít az **Európai Unió** is (5. ábra).

Az **Egyesült Államok** Burley dohánytermelése az elmúlt tíz évben jelentősen visszaesett a magas (nem versenyképes) termelői árak és az ország csökkenő cigarettatermelése miatt. A dohánypiac liberalizálása miatt az amerikai Burley dohány ára 20%-kal visszaesett 2005-ben, de még így is jóval magasabb volt a világpiaci szintnél, ami nem kedvezett az exportnak. Az amerikai termelők ezért továbbra is elsősorban a belső piacra termelnek. 2007-ben a termelési szint 15%-kal emelkedett.

A **dél-amerikai országok** (Brazília, Argentína) versenyképes áraik és egyre jobb minőségű dohánytermésük miatt nem csak jelentős ízádo termelőknek, de egyre meghatározóbb exportőröknek is számítanak a világpiaccon. Brazília termelése 150%-kal, Argentínáé

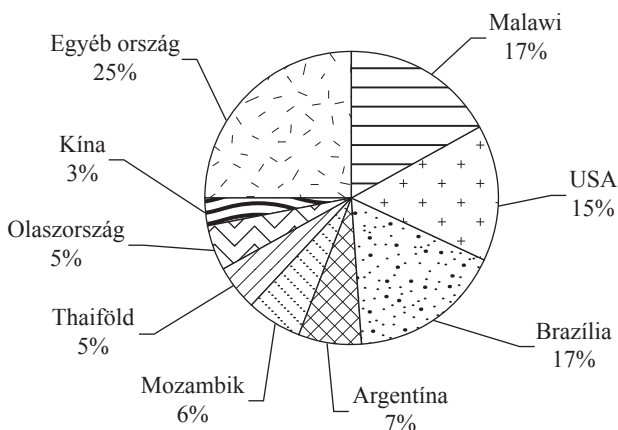
139%-kal nőtt 1995 és 2006 között, ugyanakkor a 2007-es év visszaesést hozott a régióban, és a legrosszabb terméseredménnyel járt 2001 óta.

Az **afrikai termelő országok** (Malawi, Mozambik, Zambia) töltő minőségű Burley dohányt termelnek. Termelésük az elmúlt tíz évben (1996-2006) 86%-kal nőtt. (Ugyanakkor a 2007. évi dohánytermés történelmi mélypontra esett vissza, főleg a kedvezőtlen időjárás – nagy esőzések – miatt.) A 2006-ig bekövetkezett növekedés elsősorban a kedvező áraknak és az afrikai dohány jó ár/érték arányának tulajdonítható, ami vonzó forrássá teszi a térséget a multinacionális cigarettagyártó cégek számára. Ugyanez érvényes a **thaiföldi** Burley dohány termelésre: a termelői árak alacsonyak, a minőség, bár az alacsonyabb értékű töltő kategóriának megfelelő, de jó, ezért Thaiföld az elmúlt évtizedben növelni tudta mind a termelését, mind exportját. **India** – akárcsak a Virgina esetében – töretlen fejlődést produkált az elmúlt években. A 2007-es termelési szintje (17 ezer tonna) a legmagasabbnak számít az eddigi rekordév, 1991 óta. Az **Európai Unió** belül Olaszország és Görögország számít(ott) jelentős Burley termelőnek.

5. ábra

A világ Burley típusú dohánytermelése (2006)

Összesen: 773 ezer tonna

Forrás: ULT

1.2.3. Keleti dohányok

A keleti dohány hagyományos termőterülete a Balkán-félsziget és a mediterrán térség, ezért a legfontosabb termelő országok elsősorban ezen a területen koncentrálódnak. **A legnagyobb termelő Törökország, amit Görögország, Bulgária és Macedónia követ,** de jelentős termőterületek találhatók egyes volt szovjet utódállamokban is (6. ábra).

A világ keleti (és félkeleti típusú) dohánytermelése erősen visszaesett az elmúlt három évben. Az exportőr országok⁵ 2005-ben még 251 ezer tonna, 2007-ben már csak 148 ezer tonna keleti típusú dohányt termeltek. A világ összes keleti típusú dohánytermelése 2005 és

⁵ Hagyományos keleti dohány exportőrök: Törökország, Bulgária, Macedónia, Görögország, Thaiföld és Olaszország.

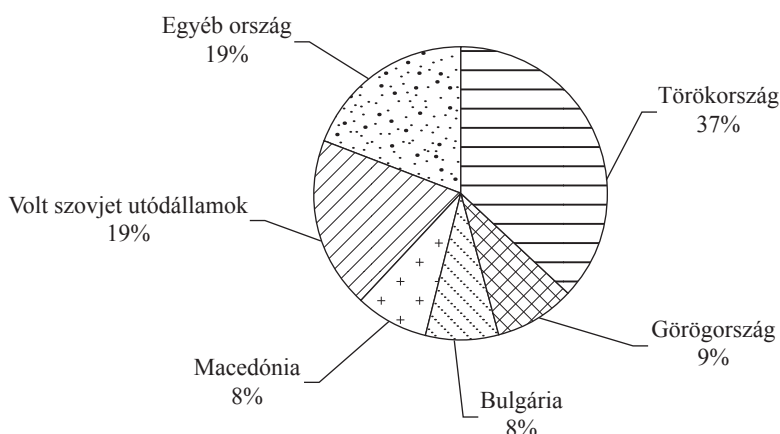
2007 között 355 ezer tonnáról 258 ezer tonnára esett vissza. Ebben a helyi politikai tényezők, pl. privatizációs kísérletek, a kevésbé piacos fajták termelési támogatásának csökkentése mellett főleg az EU támogatási politikájának átalakulása játszott szerepet.

A **törökországi** agrár- és gazdaságpolitikában nagyobb változások nem történtek, a török dohányfajták iránti kereslet stabil, ezért az évi 120-150 ezer tonnás termelés inkább csak az időjárási körülményektől és a felvásárlók-termelők közötti áralku alakulásától függően változik.

6. ábra

A világ keleti típusú dohánytermelése (2006)

Összesen: 318 ezer tonna*

* Keleti és félkeleti típusú fajták termelése együtt.

Forrás: ULT

Görögországban viszont az Unió dohányreformja miatt jelentős átalakulás zajlik a keleti típusú dohánytermelésben is. A termelés bár nem szűnt meg teljesen (mint a Virginia és Burley típusnál), de a felére esett vissza. Valószínű, hogy a keleti dohányok közül csak két fajta, a Basmas és Katerini termelése fog fennmaradni, de az is csak a hatékony gazdaságokra fog korlátozódni.

Bulgária az EU csatlakozás előtt kiemelten támogatta a dohányszektort (a termelőket és feldolgozókat egyaránt). Csatlakozása után jogosulttá vált az Unió által fizetett területi támogatásokat egy átmeneti időszakban, három éven át nemzeti forrásból kiegészíteni, és a fontosabb ágazatokat (a dohány is ezek közé tartozik) ily módon további támogatásban részesíteni. Az Unió dohányreformja azonban előbb vagy utóbb érinteni fogja a bolgár dohánytermelést. Az ország helyzete annyival előnyösebb, mint Görögorszáé, hogy a támogatások termeléstől való teljes függetlenítése miatt lemorzsolódott görög gazdaságok terméskiesését az Unió feldolgozói valószínűleg a bolgár termésből fogják pótolni.

Macedóniában a keleti dohányok egyes fajtái (Prilep, Yaka, Basmas) nagyon jó minőségben termelhetők, az utóbbi években a termelés ezekre a fajtákra specializálódott és koncentrálódott, ami növelte a macedón dohány versenyképességét és lehetővé tette a terme-

lés bővülését. A macedón agrárpolitikában a dohányszektornak kiemelt szerepe van, ezért a szektor fejlesztését támogatások is segítik.

1.3. Cigarettagyártás és -fogyasztás

A világ cigarettagyártása 2000 és 2005 között csaknem 6%-kal (5582 milliárd darab-ról 5911 milliárd darabra) nőtt, ráadásul az utolsó 2-3 évben a növekedés üteme erősödött, elérve az évi 1,3-1,7%-ot. Az átlagosan évi 1,2%-os termelésbővülés döntően a kínai gyártók előretörésének volt köszönhető. (Kína termelését nem számítva a világ cigarettagyártása csupán 0,3%-kal növekedett volna 2000 és 2005 között.)

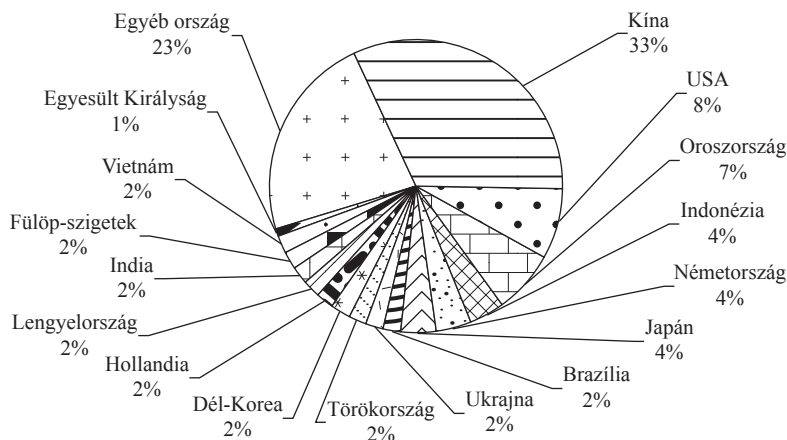
A legnagyobb termelő Kína (2005-ben a világ cigarettagyártásának csaknem harmada az ázsiai országban valósult meg), míg a második termelő, az Egyesült Államok és a harmadik, Oroszország a világ termelésének csak 8,3 és 6,9%-át adta (7. ábra és 4. melléklet).

Az egyes régiókat és országcsoportokat tekintve jellemző, hogy 2004 és 2005 között Ázsia termelése (Kína nélkül) kissé visszaesett, főleg a Japánban (-24 milliárd szál) és Dél-Koreában (-17 milliárd szál) csökkenő cigarettagyártás miatt, amit nem tudott ellensúlyozni a növekvő vietnámi (+8 milliárd szál) és indonéziai (+12 milliárd szál) termelés. **Kína**, a világ első számú termelője 2004 és 2005 között tovább növelte termelését (becslések szerint 68 milliárd szállal), amit főleg a belső, fizetőképes kereslet növekedése indukált. A belső piac fejlődésére jellemző, hogy az utóbbi három évben több multinacionális vállalat (*Philip Morris, Gallaher, Imperial*) is megvetette a lábát Kínában, megállapodásokat írva alá a Kínai Nemzeti Dohány Vállalattal (*China National Tobacco Corporation, CNTC*) a külföldi márkák kínai gyártásáról és terjesztéséről, illetve egyes kínai cigaretták nemzetközi forgalmazásáról.

7. ábra

A világ cigarettagyártása (2005)

Összesen: 5 911 milliárd szál

Forrás: ULT

Afrika termelése fellendülést mutat, főleg a kenyai és dél-afrikai termelés növekedésének köszönhetően.

Európában a termelés 2005-ben csökkent, elsősorban az Európai Unióban (Hollandiában 10, az Egyesült Királyságban 12, Olaszországban 11 milliárd szállal esett vissza a termelés). A visszaesés részben a termelés áthelyeződésével magyarázható (a multinacionális gyártók igyekeznek a cigarettagyártást Kelet felé, az olcsóbb munkaerővel rendelkező régiók felé áttelepíteni), részben az európai fogyasztás lassú, de folyamatos csökkenése miatt következett be. Oroszország és Ukrajna cigarettagyártása viszont 23, illetve 11 milliárd szállal emelkedett 2004-hez képest.

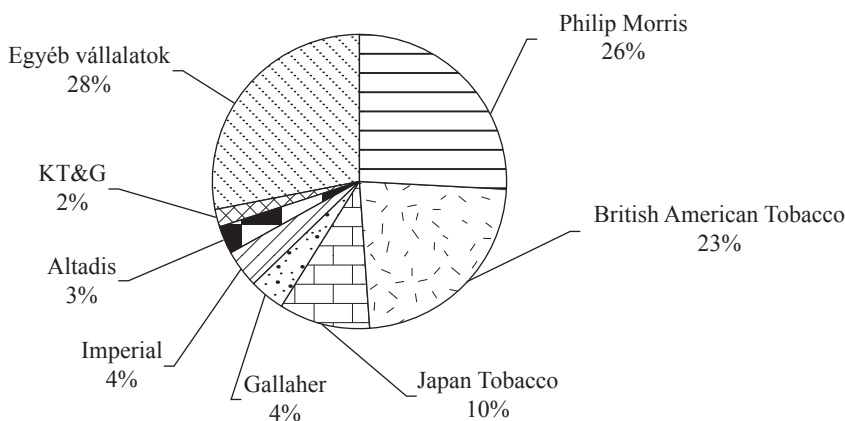
Az **Egyesült Államok** cigarettatermelése 2005-ben – az azt megelőző évekhez hasonlóan – 0,7%-kal csökkent, viszont 2006 első felében – tíz év óta először – növekedett a termelés 2,4%-kal (az előző év hasonló periódusához képest.) Az utóbbi években leginkább a kisebb gyártók termelése esett vissza, miközben a világmárkákat képviselő cégek növelni tudták piaci részesedésüket.

A nagy multinacionális gyártók nem csak az Egyesült Államokban, de világszerte uralják a dohánypiacot. A 2005. évi cigarettatermelésből (a kínai termeléssel nem számolva) több mint 72%-kal részesedett a világ első hét multinacionális cigarettagyártó cége (8. ábra). A termelés koncentrálódása a vezető cégek összeolvadásával, a kisebb cégek felvásárlásával évről évre nő, így ma már elmondható, hogy ezek a nagy gyártók irányítják a világ dohányiparát. 2007-ben például a *Japan Tobacco* tulajdonába került a *Gallaher Group*, míg az *Imperial Tobacco* az *Altadis* megvételéről írt alá megállapodást.

8. ábra

A világ cigarettatermelésének vállalati megoszlása (Kína nélkül) (2005)

Összesen: 3 969 milliárd szál

Forrás: ULT

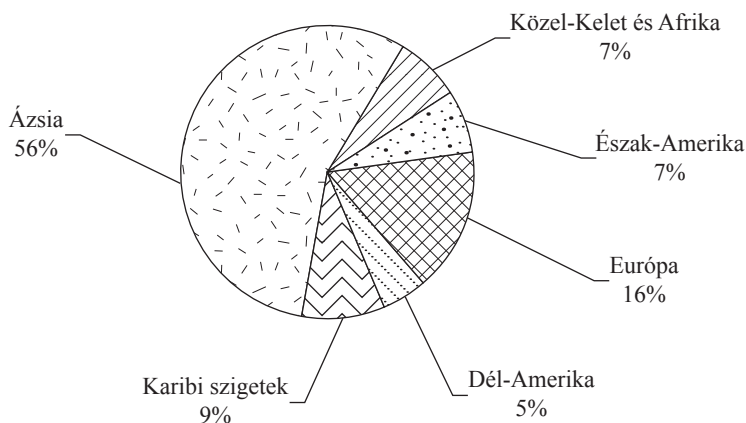
A **világ cigarettafogyasztása** lendületesen nőtt azóta, hogy a XX. század elején megjelentek a gyárilag előállított cigaretták. A cigaretta a leggyakrabban fogyasztott termék a dohánygyártmányok között, az eladások több mint 90%-át adja. Mivel a cigaretta tárolása hosszú ideig nem lehetséges, a **cigarettagyártás a fogyasztás megbízható indikátorának számít.**

A cigarettafogyasztás legnagyobb része, 56%-a Ázsiára esett 2005-ben, majd ezt követte Európa 16%-kal (9. ábra). Az egy főre jutó éves fogyasztás 952 szál, a legnagyobb fejenkénti fogyasztás a karibi térségre (1935 szál), Európára (1781 szál) és Észak-Amerikára (1347 szál) jellemző. A világ öt legtöbb cigarettát fogyasztó országa Kína, az USA, Oroszország, Japán és Indonézia.

A világ dohányosainak száma mintegy 1,2 milliárd főre tehető, ez a világ 15 évesnél idősebb népességének a harmadát jelenti. Ebből 975 millió férfi, a többi nő. 425 millióan fejlett, míg 800 millió dohányos a fejlődő országokban él [WHO, 2005]. Ha nem következik be drasztikus változás a dohányzásról való leszokásban, és a gyerekek a korábbiakhoz hasonló arányban válnak dohányfogyasztóvá, 2025-ben 1,9 milliárd dohányos lehet a Földön, akik 9000 milliárd szál cigarettát fognak elszívni [Worldbank, 2003]. Ezzel szemben a *Gallaher Group* a globális cigarettafogyasztás éves növekedését 1%-ra prognosztizálja, ami 2025-ben 7200 milliárd szál cigarettát jelent. Amennyiben a cigarettázás elterjedtsége csökken is, **a dohányosok száma a populáció növekedése következtében nőni fog, különösen a fejlődő országok lakossága és a nők körében.** Míg ugyanis a nyugati világban a meredeken emelkedő dohányárak és az egyre agresszívebb dohányzásellenes kampányok következtében a cigarettázók száma csökken, addig – elsősorban Ázsiában – a cigarettázók száma jelentősen nő. Ehhez nagymértékben hozzájárul az is, hogy a multinacionális dohánygyártók tevékenységüket ezekbe a térségekbe (Ázsia csendes-óceáni régiója, Kelet-Európa, Afrika, Latin-Amerika) helyezik.

9. ábra

A világ cigarettafogyasztásának megoszlása (2005)

Forrás: Gallaher Group

1.4. A dohány és dohánytermékek termelésének, fogyasztásának állami szabályozása

1.4.1. A dohánytermeléshez kapcsolódó agrárpolitikai intézkedések

Noha az Európai Unió dohánytámogatási rendszere a legismertebb (ld. a 2. fejezetben), számos más ország is támogatja a dohánytermelést. A fejlett országok közül azokban, amelyek éghajlata alkalmas a dohánytermelésre, általában szubvencionálták valamilyen formában a dohánytermelést. Ez volt a gyakorlat azokban a fejlődő országokban is, ahol a dohány fontos exportcikknek számított és volt forrás a mezőgazdaság támogatására.

Az utóbbi években azonban inkább a dohánytermelés visszaszorítását, más, alternatív tevékenységre való átállást szokás támogatni. Ennek oka egyrészt az, hogy a dohányzásellenes egészségvédelmi mozgalmak élesen támadták, támadják a kormányzatok azon gyakorlatát, hogy támogatják, ezáltal bátorítják a dohányipart és a nyersanyagtermelést. Másrészt a fejlődő országok versenyképes dohánytermelése gazdaságtalanná tette a fejlett régiókban való termesztést, ezért az ágazat támogatása egyre tetemesebb összegekbe került a kormányoknak, ennek ellenére a gazdálkodók jövedelme stagnált vagy csökkent. A fejlett országok közül ezért több is a dohányszabályozás reformja mellett döntött. A következőkben igyekezünk országonként összegyűjteni a dohányra vonatkozó agrárpolitikai intézkedéseket.

Egyesült Államok: Az amerikai dohánytermelés támogatása történelmi múltra tekint vissza, több mint 70 éve részesül az ágazat támogatásban. A nagy gazdasági válságtól kezdődően kaptak a dohánytermelők ártámogatást, emellett ők is részesültek az anti-ciklikus támogatási programból, ami a rossz időjárás vagy a termésingadozásból eredő áringadozás káros hatásait van hivatva mérsékelni. **2005-től a dohánytámogatási rendszer gyökeres átalakuláson esett át az Egyesült Államokban. A reform alapvető célja a dohánytermelés liberalizálása volt, a kvótarendszer és a korábbi ártámogatás felszámolása.** A döntéshozók ettől az intézkedéstől azt várták, hogy a veszteséges, jellemzően kisebb méretű gazdaságok beszüntetik a dohánytermesztést, viszont a hatékonyabb üzemek nagyobb méretben, koncentráltabban, ezáltal versenyképesebben tudnak majd termelni. A reform megvalósítása érdekében lépett életbe az ún. **kvótakiváltási rendszer**. Ez gyakorlatilag a dohánytermelők között korábban kiosztott termelési kvóták fokozatos állami felvásárlását jelenti oly módon, hogy a kvótatulajdonosok tíz évi átmeneti időszakon keresztül támogatásban részesülnek (ami a meghirdetett célja szerint a más növények termesztésére való áttérést szolgálja). A támogatás mértéke évi 960 millió dollár, amit a dohánygyártók befizetéseiből és a dohányimportra kivetett adókból fedeznek.

Ausztrália: A dohánytermelés Ausztráliában szövetségi és tagállami szinten is szabályozott. Az 1965-ös dohánytörvény megszületése óta a dohánypiac szoros szabályozás alatt állt, központilag kiosztott kvótarendszer és árszabályozás működött, ami a minimum áron és a termelők által termelt dohány garantált felvásárlásán keresztül lehetővé tette, hogy a belső termelői árak stabilak maradjanak a világpiacon bekövetkező változások ellenére is. A rendszer egy idő után nehezen fenntarthatóvá vált (már a kilencvenes években is mintegy 37%-os árkülönbség volt a dohány ausztrál és világpiaci ára között), ezért az ágazat liberalizálása mellett döntött a kormány. **A kormány legutóbbi intézkedése szerint 2007-től évi 40-45 millió ausztrál dollár (30-34 millió USD) támogatást nyújt a dohánytermelőknek abból a célból, hogy egyéb gazdasági tevékenységre álljanak át.**

Kanada: Az 1970-es évektől kezdődően a kanadai dohánytermelők az állami és egyes tartományi támogatásokon túl, 30%-os támogatás-kiegészítést kapnak a dohányfeldolgozó cégektől. Ez a kiegészítő támogatás tette lehetővé, hogy a csökkenő világpiaci árak mellett fennmaradjon Kanadában a dohánytermelés. **2005-től a kanadai kormány megkezdte a dohánytermelés liberalizálását.** A „*Tobacco Adjustment Assistance Program, TAAP*” a dohánytermelési kvóta fokozatos visszavásárlásával kívánja elérni, hogy a dohánytermelők más, alternatív tevékenységbe kezdjenek a jövőben. A program keretében a Dohány Bizottság az általa kiosztott dohánykvótát (*Base Production Quota, BPQ*) 1,05 kanadai dollár/font áron vásárolja vissza, ezen felül az ontáriói dohánykvótáért kiegészítő árat (0,669 kanadai dollár/fontot) fizet. (A dohánytermelés fő körzete ugyanis Ontario tartományban található.)

Argentína: Argentínában nincs napirenden a dohánytermelés visszaszorítása. Sőt, **a kormány egy speciális alapból nyújt ártámogatást a dohánytermelőknek**, amit az alap nevéből (*Fondo Especial del Tabacco*) „Fondo” támogatásként is szoktak emlegetni. **Emellett ebből az alapból a dohánytermelés infrastrukturális fejlesztését, a termelők képzését és a termeléshez kapcsolódó technikai segítségnyújtást is támogatja az állam.** Ezen kívül a dohánytermelők könnyebben juthatnak hozzá kedvezményes hitelekhez, ami a termelés modernizációjának finanszírozását szolgálja.

Brazília: Brazíliában a mezőgazdasági támogatási rendszer elsősorban nem ágazatokra, hanem a kis- és középmeretű gazdaságok finanszírozására irányul, függetlenül az általuk termelt termékektől. A támogatás egyrészt a felvásárlási árakon keresztül történik (ez jelenthet előzőleg meghirdetett árakon történő állami felvásárlást vagy a privát felvásárlók árkülönbözetének megtérítését, ami szintén az előzőleg meghatározott felvásárlási árakat biztosítja a termelők számára), másrészt kedvezményes hitelekben keresztül. **A dohány az utóbbi években (2000-2005) egyik programon keresztül sem részesült nagyobb összegű támogatásban, ami azt jelzi, hogy a brazil dohánytermelés támogatás nélkül is versenyképes**, hiszen az ország mezőgazdasági exportbevételének jelentős része a dohánykivitelből származott. Ugyanakkor a dohánytermelők nem csupán a jó éghajlati viszonyoknak és egyéb komparatív előnyöknek köszönhetik jövedelmezőségüket. A brazil termelők érdekvédelmi szervezetekbe tömörülnek, és ezeken a szervezeteken keresztül tárgyalnak minden évben a felvásárlási árakról a feldolgozókkal és kereskedőkkel. Emellett a feldolgozók technikai segítséget is nyújtanak a velük szerződésben álló termelőknek.

Kína: A kínai mezőgazdaság hosszú éveken keresztül nem hogy támogatásban nem részesült, de jelentős adóelvonás terhelte az ágazatot. Kína a WTO-hoz való csatlakozása idején kezdte el átalakítani agrárpolitikáját, alapvetően ellentétes módon a Kereskedelmi Világszervezet célkitűzéseire képest. Eltörölte a mezőgazdaságot sújtó adókat és jelentős támogatási programokat indított el. (Ezt azért tehetette meg, mert a WTO-hoz később csatlakozott országgént az általánostól eltérő, egyéni szabályok vonatkoznak az országra.) A dohánytermelés viszont kimaradt ebből a támogatási hullámból. Speciális, az ágazatnak szóló programot a kínai kormány nem indított, sőt, **a mezőgazdasági adózás egyedül a dohánytermelés esetében maradt fenn.** Ugyanakkor, bár a WTO csatlakozás keretében Kína vállalta a mezőgazdasági termékek felvásárlásának liberalizálását és az ezen a területen működő, monopol helyzetben lévő állami vállalatok fokozatos, három év alatt történő felszámolását, a dohányszektor ez alól kivétel maradt. **Így valószínű, hogy a dohánytermékek felvásárlási árának szabályozásán keresztül a kormány továbbra is szoros felügyelet alatt tartja a termelést és a piacot.**

India: Indiában 1976 óta működik a kis dohánytermelők szociális jellegű, speciális alapból finanszírozott támogatása (*Beedi Workers Welfare Fund Act*). A támogatási rendszer gyökeres átalakítása azonban napirenden van. **A tervek szerint a termelés támogatása helyett az alternatív növények termesztésére való átállást fogják támogatni**, amit a dohánytermékekből befolyó adókból fognak majd fedezni. Indiában a dohánytermelés versenyképessége miatt nincs szükség az ágazat támogatására. Az indiai dohány minősége, termésátlaga évről évre javul, alacsony vagy közepes nikotintartalma miatt megfelel a feldolgozók új igényeinek, a termelői ára pedig kedvezőbb a brazil és afrikai nagy termelőkénél is.

Törökország: A dohánytermesztésre nincs külön közvetlen mezőgazdasági támogatás, de a **Dohány Törvénybe foglalt jogosultságánál fogva az Állami Dohány Monopólium (TEKEL) és a Dohány, Dohánytermékek és Alkoholos Italokat Szabályozó Hatóság (TAPDK) felügyeli a piacot és rögzített felvásárlási árakon keresztül támogatja az ágazatot**. Bár 2004-től a TEKEL által közvetlenül felvásárolt dohány mennyisége az ország termelésének 30%-ára esett vissza, a termelők zöme továbbra is hosszú távú szerződések alapján termel, a dohánytermés 98%-át ilyen szerződések alapján értékesítik. 2005-ben új programot indított el a kormány, ami a dohánytermelők más növényekre való áttérését támogatja. A program célja, hogy a túlermelést mérsékelje a dohányágazatban.

Bulgária: Az országban a dohány kiemelkedő jelentőségű mezőgazdasági terméknek számít, ezért uniós csatlakozásáig Bulgária **széleskörű támogatásban részesítette az ágazatot**. A három fő dohányfajtára vonatkozóan (keleti, Burley, Virginia) termelési kvótarendszer működött az országban. Emellett három minőségi kategóriára érvényes minimum ár volt meghirdetve és háromféle árprémium. Az első egy klasszikus ártámogatás volt, a második az eladott dohány mennyiségére lett meghatározva (bizonyos fajták termelésének ösztönzésére tonnánként), a harmadik kiegészítő minőségi prémiumként működött, ami csak a két legjobb minőségi osztályra járt. 2000-től a nemzeti kvóta és a támogatás szintje fokozatosan emelkedett, ami azt eredményezte, hogy Bulgária dohánytermelése már 2004-ben meghaladta az EU tárgyaláson kialakított maximális termelési szintet (47 137 tonnát). **A csatlakozási tárgyalásokon Bulgária elérte, hogy a dohányágazatban az uniós támogatását az első három évben (2007-től 2009-ig) nemzeti forrásból kiegészítse**. Erre azért kapott lehetőséget, mert a nagyszámú dohánytermelőnek (66 200 gazdálkodó foglalkozik dohánytermesztéssel) mindössze 10%-a termel 1 hektárnál nagyobb területen.

Románia: Bár Bulgáriánál jóval kisebb jelentőségű a román dohánytermelés, Romániában is létezett kifejezetten dohánytermelőknek járó támogatás. Ha a termelőnek szerződése volt a dohány eladására, megelőlegező támogatásban részesülhetett, ami a program célkitűzése szerint az őszi munkálatok költségeinek finanszírozását biztosította.

Macedónia: A dohány fontos mezőgazdasági cikke az országnak, ezért a Jugoszláviából való kiválás utáni, nehéz pénzügyi időszakban is támogatásban részesült a szektor (1994-től csupán két termék, a búza és a dohány részesült ártámogatásban). Emellett **a dohányárak stabilizálása érdekében a pénzügyminisztérium kontrollálta a termék felvásárlási árát és biztosította annak megfelelő színvonalát**. A mezőgazdasági támogatási rendszer 2002-es és 2004-es reformja is érintetlenül hagyta a dohánytermelés támogatását.

Malawi: A dohánytermelés jelentős állami és külföldi forrásokból érkező támogatást élvezett és élvez (pl. a Világbank is támogatta a szektort, mint lehetséges exportorientált ágazatot, amely elősegítheti az ország gazdasági felemelkedését), bár az utóbbi időben csökkent a támogatások mértéke. (A kormány kvótarendszer és állami felvásárlások alkal-

mazásával szabályozza a dohánypiacot.) A közelmúltban bevezetett mezőgazdasági input-támogatásokon keresztül is sokat javult az ágazat helyzete, pl. több műtrágyát használnak a termelők.

A **fejlődő országok** közül a legszegényebbek forráshiány miatt a dohánytermelést sem támogatják, de a **multinacionális cégek által működtetett felvásárlási rendszer biztos és az átlagosnál jobb bevételforrást jelent az ottani termelőknek**, így a dohánytermelés az egyik legjövödelmezőbb mezőgazdasági ágazatnak számít. (Az is előfordul, hogy a tőkeerős cégek támogatást nyújtanak a termelés elindításához, cserébe a termelők hosszú távú, szerződésben vállalt eladási kötelezettségéért. Ezt a gyakorlatot a fejlődő országok kormányai is támogatják, mert így megfelelő jövedelemhez juthat a vidéki lakosság.)

Mára komoly gondná vált, hogy élelmiszer növények helyett is inkább dohányt termelnek az ottani gazdálkodók, miközben a térségben tömegesen éheznek az emberek. **A dohánytermelés és -szárítás miatt kivágott erdők, ezáltal a biodiverzitás csökkenése komoly környezetvédelmi problémákat is felvet.** A kormányok és a nemzetközi szervezetek ezért próbálkoznak a dohánytermelés visszaszorításával, a gazdálkodók más növénytermesztésre való átállításával, ám ez a törekvés egyelőre az ellenérdekeltség miatt nem igazán sikeres. **A multinacionális cigarettagyártó cégek, amennyiben közvetlenül ellenőrzik a nyersanyagtermelést, általában ma már ügyelnek a környezetvédelmi szempontok érvényesítésére, a helyes mezőgazdasági gyakorlat betartatására, sőt egyéb szociális szempontokra is.** Ez a vállalatok jól felfogott érdeke, mert így megelőzhetik a dohánytermelés nemzetközi szervezetek által kezdeményezett visszaszorítását a környezetre vagy társadalomra gyakorolt káros hatások miatt.

1.4.2. A feldolgozáshoz kapcsolódó állami szabályozások

A legerősebb állami befolyást természetesen azokban az országokban találhatjuk, ahol a mai napig állami monopóliumként működik a dohányfeldolgozás és forgalmazás. Kína, ahol a világ legnagyobb cigarettagyártó monopóliuma, a CNTC állami tulajdonban van, közvetlenül is jelentős profitbevételre tesz szert a cigarettagyártásból.

Bár korábban széles körben elterjedt volt a dohányipar közvetlen állami felügyelete, ma már Kínán kívül csupán néhány országban létezik hasonló állami monopólium. Törökországban a *Tekel*, Egyiptomban az *Eastern Company*, Vietnámban a *Vinataba*, Bulgáriában a *Bulgartabac* és Thaiföldön az állami cigarettagyártó vállalat. A még létező monopóliumok évi 307 milliárd szál cigarettát gyártanak (2005. évi adat, Kína nélkül), ami a kínai termelés nélkül vett cigarettagyártás 8%-ával egyenlő. Privatizációjuk, beolvadásuk más cégekbe bár időnként felmerül, még nem valósult meg.

A dohányfeldolgozás területén a másik fontos kormányzati beavatkozást a termékek minőségi előírása jelenti. Az intézkedések célja nem gazdasági jellegű, hanem az egészségvédelmi mozgalmak által kikényszerített lépés. Mivel a fogyasztók – függőségük miatt – saját egészségük védelme érdekében nem képesek felelős döntést hozni a dohányzással kapcsolatban, a kormányok az ő érdekükben szabályozzák a dohánygyártmányok tartalmát, összetételét. Ilyen szabályozásoknak köszönhető a filteres cigaretták elterjedése (ma már a legtöbb országban tilos filter nélküli cigarettát forgalmazni), a maximális kátrány- és nikotintartalom meghatározása és az összetétel folyamatos, laboratóriumi ellenőrzésének megszervezése. Mindez természetesen növeli a gyártási költséget, amit a cigarettagyártó cégek részben az árak emelésén keresztül a fogyasztókra hárítanak, részben a költségek lefaragásával próbálnak ellensúlyozni.

1.4.3. Kereskedelemi korlátozások

A dohányszektor szabályozásának harmadik területe a külkereskedelem befolyásolása elsősorban a vámokon és egyéb adókon keresztül. A dohánytermékeket terhelő vámokra általában jellemző, hogy azokban az országokban, ahol a dohánytermelés fontos mezőgazdasági ágazat, a dohány behozatalát magas vámokkal védik, a cigarettagyártásra specializálódott országokban azonban a nyersanyagot alacsonyabb, a készterméket viszont jelentősen magasabb vám terheli. Az alkalmazott MFN⁶ vámokat tekintve elmondható, hogy a dohányra különösen magas vámvédelmet alkalmaz az Egyesült Államok, India, Thaiföld, Zimbabwe, Törökország és Macedónia. A cigarettapiacát leginkább az Egyesült Államok, az Európai Unió, India, Thaiföld, Zimbabwe, Törökország, Macedónia, Oroszország és Ukrajna védi (1. táblázat).

Fontos megjegyeznünk, hogy az MFN vámok csak felületes képet nyújtanak a valójában alkalmazott vámterhekről. Az EU például számos országnak nyújt vámkedvezményt vagy teljes vámmentességet. Vámmentesen exportálhatnak az Unióba dohányt a legszegényebb fejlődő országok, a balkáni és mediterrán országok, de kedvezményes (14,9%-os) vám mellett érkezik a nyersanyag a dél-amerikai országokból is. Az Unió külkereskedelmi politikája tükrözi a dohányágazat kettős szerepét: bár az EU számára fontos mezőgazdasági termék a dohány, a feldolgozóipar import nyersanyag igénye miatt alacsony vámok fenntartásában érdekelt a származási országok felé. A feldolgozott dohánytermékekre ugyanakkor magasabb szintű piacvédelem van érvényben.

Két fontos dohánytermelő ország, Argentína és Brazília nem állandó vámokat alkalmaz, hanem a piaci viszonyoktól függően, akár napi szinten változtatja azokat. Mindkét országról elmondható viszont, hogy a dohánytermékeket a többi mezőgazdasági terméket sújtó vám átlagánál magasabb vám terheli, emellett Brazília még import adóval is terheli a dohánytermékek behozatalát.

Az Egyesült Államok piacvédelme különösen erős a dohánygyártmányok terén. Ez nem csak a viszonylag magas vámtételekben mutatkozik meg, hanem abban is, hogy *ad valorem* vám helyett a legtöbb dohánygyártmánynál mennyiségre vetített vámot alkalmaz, vagy *ad valorem* és mennyiségi vám kombinációját. A vámrendszer emellett nagyon bonyolult (hat HS kódig változik a vám mértéke az egyes termékkategóriákon belül), és mennyiségi kvóták is érvényben vannak az Argentína, Brazília, Chile, az EU, Guatemala, Malawi, Fülöp-szigetek, Thaiföld és Zimbabwe felől érkező egyes dohánytermékekre. A kvótarendszer úgy működik, hogy meghatározott mennyiségig kedvezményesebb, azon felül viszont büntető mértékű vám kiszabására kerül sor.

A vámokon kívül az országok olykor burkolt, nem vám jellegű eszközökkel is próbálják védeni belső piacukat. Erre a dohányzás egészségre gyakorolt káros hatásai kiváló kibúvót kínálnak, hiszen még a WTO is engedélyezi az importkorlátozást vagy speciális előírások betartatását az import termékek esetében, ha az ilyen intézkedés a fogyasztók biztonságát, egészségének védelmét szolgálja. Ezzel azonban nagyon könnyű visszaélni és gazdasági piacvédelem céljára felhasználni. Ha egy országgal szemben ilyen gyanú merül fel, az exportőr bepanaszolhatja a WTO felé. Történt is már erre precedens, pl. így bukott meg az az Egyesült Államokban alkalmazott előírás, ami a dohánygyártmányokban a hazai

⁶ MFN: *Most Favoured Nation*, eredetileg legnagyobb kedvezményt nyújtó vámtételt jelent, de a WTO megállapodás óta, amely kimondja, hogy egy szerződő fél feltétel nélkül (viszonosságmentesen) és azonnal megad egy másik szerződő félnek minden olyan kedvezményt, amelyet valamely harmadik országnak megadott vagy meg fog adni, a tagországok számára ez jelenti az alapvámot.

alapanyag legalább 75%-os arányát írta elő, és az a thaiföldi intézkedés, ami egészségvédelmi okokra hivatkozva megtiltotta a dohánytermékek importját.

Az egészségvédelmi előírásokra hivatkozva csak abban az esetben lehet korlátozni az importot, ha a fogyasztók védelme bizonyítható, megalapozott, az exportörnek lehetősége van a szabályokhoz alkalmazkodni és így teljesíteni a követelményeket. A dohánytermékek beltartalmi előírásainak való megfelelés, a filterrel való ellátottság pl. ilyen, elfogadható követelménynek számít.

1. táblázat

A dohány és dohánytermékek alkalmazott MFN vámjai néhány fontosabb dohánytermelő és -feldolgozó országban (2006)

Megnevezés	Elsődlegesen feldolgozott dohány, kocsányozás nélkül (HS 240110)	Elsődlegesen feldolgozott dohány, kocsányozott (HS 240120)	Cigaretta (HS 240220)
EU*	18,4%, minimum 22, maximum 56 EUR/100 kg	18,4%, minimum 22, maximum 56 EUR/100 kg	33,80%
USA	58,30%	77,80%	[1,05 USD/kg + 2,3%] [1,50 USD/kg + 3,2%] [41,7 cents/kg + 0,9%]
Kanada	2,70%	8%	12,50%
Ausztrália	0	0	0
Brazília	13,20%	14%	20%
Argentína	13,20%	14%	20%
Kína	10%	10%	25%
India	30%	30%	30%
Indonézia	5%	5%	15%
Fülöp-szigetek	7%	7%	10%
Thaiföld	60% vagy 35 000 baht közül a magasabb	60% vagy 35 000 baht közül a magasabb	60%
Malawi	22,40%	22,40%	25%
Zimbabwe	10%	100%	100%
Törökország	25%	25%	33,80%
Macedónia	19,60%	19,60%	60%
Japán	0	0	0
Ukrajna	na.	na.	3 EUR/1000 szál
Oroszország	5%	5%	30% vagy 3 EUR/1000 szál

* 2007. évi adat.

Forrás: www.export.gov/logistics/country_tariff-info.asp, www.ec.europa.eu/taxation_customs/dds/home_hu.htm, www.wto.org

Vitatott ugyanakkor a dohánygyártmányokon kötelező jelleggel elhelyezendő figyelmeztető feliratok kérdése. Azt az ausztrál és dél-afrikai előírást, ami megköveteli, hogy a figyelmeztetés foglalja el a doboz felületének legalább 25%-át, azon az alapon támadta meg több cigarettagyártó, hogy így a védjegyük elhelyezése kerül veszélybe. Ez a TRIPS (*Trade-related Aspects of Property Rights*) egyezmény előírásait sérti, ami kimondja, hogy a speciális feliratokra vonatkozó előírások nem sérthetik a cégek védjegyeinek használatát.

1.5. A dohánypiac jövője, az agrárkereskedelem további liberalizációjának lehetséges hatásai

A 2000 óta folyó új WTO tárgyalássorozat lehetséges megfeneklését mintegy nyilvánosan is beismerte a 2007. április 30-án közzétett Falconer jelentés. „Ha az elkövetkező hetekben nem történik semmi lényeges fordulat, akkor vagy megbukik az egész vállalkozás, vagy hidegre tehetjük az ügyet addig, amíg egy nálunk jobb generáció nem lesz képes megbirkózni a feladattal.” – áll a jelentésben.

A pesszimista megállapítást számos tény támasztja alá.

Az egyik legfontosabb tényező, hogy az Egyesült Államok új szabályozást készül bevezetni az agrárágazatra vonatkozóan. A 2007-es *Farm Bill*, tekintettel a közelgő, 2008-as választásokra, valószínűleg nem fog a mezőgazdasági termelők jövedelmére negatívan ható reformjavaslattal előállni. Márpedig ha a 2002-es törvénycsomaghoz hasonló születik – amire nagy az esély –, ez évekre megköti az USA mozgásterét a tárgyalásokon [Blandford, 2007].

Az EU-t sem sietteti semmi a megállapodásra. A 2003-as reform 2013-ig körvonalazza az uniós agrárpolitikát, akkor jár le a vidékfejlesztési támogatások újabb ciklusa is, ezért Brüsszel valószínűleg nem kíván további komolyabb módosításokat beilleszteni a rendszerbe. Amennyiben olyan megállapodást sikerülne tető alá hozni, amit a jelenlegi agrárpolitikai keretek között megvalósíthatónak tart, akkor az Unió nem zárkózna el az aláírásától, ellenkező esetben kihúzná a megkötését 2013 utánra.

A megállapodás megszületését egyértelműen nehezíti a fejlődő országok egyre határozottabb fellépése is.

A szakértők szerint ebből következően vagy a tárgyalások hosszú – akár 5-7 éves – elhúzódására lehet számítani, vagy – a presztízsveszteség elkerülése miatt – egy gyors lezárásra, ami viszont nem hoz lényeges előrelépést a nemzetközi agrárkereskedelem liberalizációjára terén.

A jelenleg folyó WTO tárgyalások elsősorban két területen, a **piacrajutás és a belső támogatások leépítésén** keresztül érintik a dohánytermelést.

A piacrajutás javítását elsősorban a vámok további, progresszív leépítésével kívánja elérni a Világkereskedelmi Szervezet. A jelenleg napirenden lévő javaslat szerint a magasabb vámokat nagyobb, az alacsonyabbakat kisebb mértékben kellene csökkenteni, ami a vámok egymáshoz való közelítését, és látványosabb mértékű vámcsökkenést eredményezne.

Az Európai Unió dohányra alkalmazott MFN vámja a legalacsonyabb vámcsoportba (0-20%) esik, ezért a csökkentés mértéke legfeljebb 45-52% lesz. **A csökkentés hatását tovább gyöngíti az a tény, hogy az EU-ba importált dohány túlnyomó többsége jelenleg**

is olyan térségből érkezik, amelyet az Unió vámkedvezményben részesít, vagy egyenesen vámmentességet élvez. Az EU-nak ugyanis eddig sem volt érdeke magas vámszint alkalmazása a dohányra, mert belső termelése csak az olcsó töltődohányokra korlátozódott, viszont importra szorult az ízadó dohányokból. (A HS nomenklátúra nem teszi lehetővé ennek a két minőségi kategóriának a megkülönböztetését.) Az Unió egyéb eszközökkel, elsősorban az árprémiumokkal védte belső termelését az olcsó importtal szemben.

Valamivel magasabb vámszint terheli a cigarettát és egyéb dohánygyártmányokat, ám ez esetben is érvényesül, hogy számos ország kedvezményekben részesül. **Az esetleges megállapodás a vámok további leépítéséről ezért lényegében nem fogja negatívan érinteni az európai dohánypiacot⁷.**

A WTO tárgyalások másik fontos kérdésköre, a belső támogatások leépítése komolyabb mértékben érinti az Unió és más fejlett országok dohányágazatát.

A WTO keretében előírt belső támogatásleépítés módja az 1995-ben elfogadott Mezőgazdasági Egyezményben rögzített, ún. Box System („Dobozos Rendszer”) elveire épül. Ennek alapja, hogy a belső költségvetési támogatásokat a csökkentési kötelezettség alá tartozó Amber (Sárga), a csökkentési kötelezettség alá nem tartozó Green (Zöld), illetve a termeléskorlátozáshoz kapcsolódó Blue (Kék) dobozokba kellett besorolni. Az eddigi WTO megállapodás értelmében a tagállamoknak csak a termelést és kereskedelmet torzító, ún. sárga dobozos támogatásaikat kellett csökkenteni. Az ilyen jellegű támogatásokat az AMS mutatóban (Aggregate Measurement of Support) fejezték ki. (Az AMS a Mezőgazdasági Megállapodásban lefektetett szabályok szerint számítandó mutató, mely összesíti és egy összegben kifejezi a termelők részére juttatott, a termelés mennyiségét befolyásoló, ezért csökkentési kötelezettség alá eső támogatásokat.) Az AMS-be csak a sárga dobozos támogatásokat kell beszámítani, de a jelenleg érvényes szabályok szerint azon összegek, amelyek értéke termékspecifikus támogatás esetén az adott termék, míg nem termékspecifikus támogatás esetén a teljes mezőgazdasági bruttó termelési érték 5%-ánál alacsonyabb, mentesülnek a beszámítás alól (ún. *de minimis* szabály). Ellenkező irányú, AMS-t növelő hatása van viszont a piaci ártámogatásnak (Market Price Support, röviden MPS). A piaci ártámogatás a rögzített külső referenciaár (1986-1988 közötti külkereskedelmi ár) és az adott tagországban alkalmazott adminisztratív („garantált”) ár közötti különbség, valamint a szabályozott árra jogosult mennyiség szorzata. Ez sokszor fiktív, ki sem fizetett összeg (ha az adott évben nem szükséges állami felvásárlással beavatkozni a piaci folyamatokba), de a Megállapodás logikája szerint a garantált ár meghirdetése önmagában is befolyásolja a termelési kedvet, mert egyfajta garanciát jelent a termelőknek. Ezért, mint kereskedelemtorzító eszköz, alkalmazása nem kívánatos*. Az EU dohányprémiuma sárga dobozos támogatásnak minősült.

* Az AMS számításról részletesebben ld. Kürthy Gy. [2001]: A Belső Támogatottsági Mutató (AMS) számítási módszereinek értékelése és a különböző változások hatása a WTO tárgyalásokon képviselt magyar álláspontra, A WTO és a magyar agrárpolitika fontosabb kérdései (ed. Kartali J.). Agrárgazdasági Tanulmányok, no. 1. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.

⁷ Érdekes kérdésként merül fel a vámleépítés kapcsán, hogy mivel a legfejlettebb országok vámmentességet élveznek (nem csak az Unió felé, de más fejlett országok piacára való bejutáskor is), a radikális vámleépítés tulajdonképpen hátrányosan fogja érinteni ezeket, hiszen kedvezőbb pozíciókba juttat más, eddig vámot fizető termelőket. Másik, nem lényegtelen szempont az a tény sem, hogy mivel a dohány feldolgozását tőkeerős, nem egyszer multinacionális cégek végzik, a vámleépítés az ő költségmegtakarításukhoz, nem a termelők bevételeinek emelkedéséhez vezet majd.

A jelenleg folyó tárgyalássorozaton az AMS mellé új fogalomként belépett az ún. Végleges Kötött AMS (*Final Bound Total AMS*, vagy rövidebben; *Tiered Formula*). Ez a mutató több tényező összegéből tevődik össze:

- a klasszikus AMS-ből,
- az 1995-2000. bázisévi AMS 10%-ából (5% termékspecifikus és 5% nem termékspecifikus AMS)
- és a jelenlegi kék dobozos átlagos kifizetés vagy az 1995-2000-es bázisidőszak átlagos termelési értékének 5%-a közül a magasabb értékből.

A jelenleg érvényben lévő javaslatok szerint mind a klasszikus, mind a Végleges Kötött AMS csökkentése tagállamonként eltérő mértékű lenne attól függően, mekkora a kiindulási szint. A legnagyobb támogatást nyújtó tagállamnak (az EU-nak) kellene a legnagyobb mértékben csökkentenie a belső támogatásait (az AMS-ét 70, a Végleges Kötött AMS-ét 75-85%-kal), a második csoportba tartozó tagországoknak ennél kisebb, a harmadikba esőknek pedig ennél is mérsékeltebb csökkentési kötelezettségük lenne.

A jelenlegi WTO tárgyalásokon az ágazatokra is külön-külön érvényes, maximális támogatási plafonok kialakítása is felmerült⁸. Emellett a kék doboz szigorúbb szabályozása⁹, a *de minimis* szint 50-60%-os csökkentése és a zöld doboz szabályainak felülvizsgálata is napirenden van.

Az Európai Unió többször hangsúlyozta, hogy a 2003-as KAP reform keretében végrehajtott változások következtében teljesíteni tudja majd az új WTO megállapodásba foglalt követelményeket. A termelési támogatások átalakítása a korábbi évek támogatási szintjén alapuló jövedelemtámogatássá, elvileg zöld dobozos támogatássá alakítja az EU támogatási rendszerében jelenleg legnagyobb tételt jelentő közvetlen kifizetéseket. (Meggjegyezzük, hogy néhány más tagállam vitatja, hogy az összevont gazdaságtámogatási rendszer (SPS: *Single Payment Scheme*) keretében kifizetendő támogatások valóban zöld dobozosnak minősülnek-e. Azzal érvelnek, hogy a keresztmegfelelés (*cross-compliance*) miatt az európai termelők számára mégiscsak elő van írva egy minimális művelési kötelezettség, ami ellentétes a zöld doboz elveivel.) Az SPS bevezetése mellett az egyes ágazatok reformja is a WTO követelményeknek való könnyebb megfelelést szolgálja (az intézményi árak eltörlésén, a termelési kvóták megszüntetésén keresztül).

Az EU dohányreformja is beleillik ebbe a folyamatba. A támogatás termeléstől való függetlenítése révén a szubvenció átkerülhet a sárga dobozból a zöld dobozba, így hosszabb távon is fennmaradhatna. (Részleges függetlenítés esetén a támogatás termeléshez kapcsolt része a sárga dobozba, a fennmaradó összeg a zöld dobozba tartozna.)

Megvizsgáltuk, lenne-e lehetőség olyan támogatási forma fenntartására, ami továbbra is megkövetelné a minőségi dohány termelését. A 2000/2001. és a 2003/2004. gazdasági évekről benyújtott hivatalos notifikációk szerint az EU AMS szintjéből mindössze 2,4-3,3%-kal részesedett a dohányra jutó támogatás (2. táblázat).

⁸ A termékekre meghatározott plafon az 1995/1996-2000/2001-es periódusban nyújtott ágazati támogatások átlaga.

⁹ A kék dobozos támogatások maximális értéke nem lépheti túl a mezőgazdasági termelési érték bázisidőszakra vonatkozó átlagának 2,5%-át. Abban az esetben, ha egy tagország kivételesen nagy arányú támogatást helyez a kék dobozba (ez minimum 40%-ot jelent a bázisidőszakban), a százalékos csökkentésnek egyenlőnek kell lennie a Végleges Kötött AMS százalékos csökkentési arányával.

2. táblázat

Az Európai Unió dohánytámogatásának aránya az AMS teljes összegéhez képest

Megnevezés	2000/2001	2002/2003	2003/2004
A dohányágazat támogatása, millió EUR	951,6	949,6	923,9
Összes AMS, millió EUR	39 281,3	28 490,4	30 880,2
A dohányágazatra jutó támogatás aránya az AMS-en belül	2,40%	3,30%	3,00%

Forrás: az EU hivatalos WTO notifikációi, www.wto.org

Mindez azt jelenti, hogy bár a jelenlegi javaslatok alapján az Uniónak kell majd a legnagyobb (70%-os) mértékben csökkentenie belső támogatásait, figyelembe véve a KAP eddigi és jelenleg is folyó reformjait, **elvileg a dohányszektor változatlan formájú és mértékű támogatásának fenntartása mellett is teljesíthető lenne ez a kötelezettség.** Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a támogatások egy része (a függetlenített rész) átkerülne a zöld dobozba, így a dohányprémium még kisebb arányt képviselne az AMS-en belül. **A jelenlegi WTO tárgyalásokon az ágazatokra külön érvényes, maximális támogatási plafonok kialakítása is teljesíthető lenne,** hiszen a dohányra vonatkozóan 962,4 millió euró lenne ez a plafon, ami több mint a jelenlegi kifizetési szint.

Más kérdés viszont, hogy a KAP most folyó reformjának elvi kiindulópontja a korábbi támogatási rendszer olyan átalakítása, ami a piaci folyamatok nagyobb érvényesülését, a támogatások termeléstől való függetlenítését célozza. A dohányszektor támogatási rendszerének átalakítása beleillik ebbe a folyamatba, az ágazat szabályozásának reformját ezért – valószínűleg – legfeljebb lassítani lehet, de megállítani nem.

Meggondolandó és példaértékű az is, hogy a többi fejlett ország kormánya általában hármas céltól vezérelve kezdte el lassan visszaszorítani a dohánytermelést:

- annak gazdaságtalan volta miatt, ami egyre költségesebbé tette a belső termelés fenntartását;
- a nemzetközi agrárkereskedelem liberalizációjára való törekvések miatt;
- az egészségvédelmi mozgalmak folyamatos tiltakozása miatt.

A dohányszektor támogatása ugyanis a WTO előírásokon túl egyéb nemzetközi mozgalmak törekvéseinek is ellentmond. A dohányzás egészségre káros hatásai miatt számtalanszor felvetett kérdés, hogy etikus-e egy olyan termék nyersanyagának előállítását bármilyen formában támogatni, ami évente több millió ember halálához vezet.

Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a dohánytermelést helyettesítő alternatív növényekre vagy más gazdasági tevékenységre való áttérés támogatása az egyes dohánytermelő országokban csak a közelmúltban, legkorábban 2005-ben indult el, az intézkedés eredményei, költségei, tapasztalatai ezért még nem ismertek.

2. Az Európai Unió dohányágazata

2.1. Az Európai Unió közös dohánypiaci szervezete és 2004. évi reformja

Az Európai Unió 2004. évi reformot megelőző nyersdohány piacszervezése – amelyet 1992-ben fogadtak el, majd 1998-ban módosítottak – alapvetően a **jövedelemtámogatási rendszerre** és az ehhez kapcsolódó **kvótaszabályozásra** épült. Az Unióban termesztett dohányfajtákat nyolc fajtcsoportba sorolták: I. Mesterséges szárítású, II. Világos, levegőn szárított, III. Sötét, levegőn szárított, IV. Füstöléssel szárított, V. Napon szárított, VI. Basmas, VII. Katerini és VIII. Kaba Koulak. A Magyarországon is termesztett Virginia típusú dohányok az I. fajtcsoportba, a Burley típusú dohányok pedig a II. fajtcsoportba tartoznak.

A **támogatásokat** kilogrammra vetítve betakarítási évenként és fajtcsoportonként határozták meg. A támogatás összege fajtcsoporttól függően 2,15 EUR/kg-tól 4,13 EUR/kg-ig terjedt¹¹. **A támogatást csak az a termelő kaphatta meg, aki a minimális minőségi követelményeknek megfelelő dohánylevelet szerződés alapján az elsődleges feldolgozónak szállította.** Mivel a piaci helyzetet – részben a közösségi termelés gyenge minősége miatt – a kereslet és a kínálat eltérése jellemezte, a dohányprémiumot rögzített és változó részre osztották. A prémium változó részét a dohány termelői csoportokon keresztül, **a tagok termelésének minősége alapján fizették.** Annak érdekében, hogy a termelők szerveződéseit ösztönözzék, a termelői csoportok a prémium 10%-ára rúgó támogatásban részesültek, amit később – 2% erejéig – beépítettek a prémium összegébe. A termelői csoportok támogatásánál a minőségjavítás lehetősége mellett azt is figyelembe vették, hogy a dohányt kis számú multinacionális elsődleges feldolgozó, kereskedő és dohánygyártó vásárolja fel, akik piaci erejüknel fogva komoly befolyással bírnak az árakra.

A dohánytermelést és a kifizetett támogatások összegét a **termelési kvótákon** keresztül szabályozták. A nemzeti garanciaküszöbök (kvóták) nagyságát betakarításonként és fajtcsoportonként határozták meg. A nemzeti garanciaküszöbön belül lehetővé tették **a kvóták fajtcsoportok közötti allokációját** a piac igényeinek megfelelően úgy, hogy az a költségvetés számára ne jelentsen pótlólagos kiadást. **A termelés végleges feladása** mellett döntő termelők kvótáját pedig – amennyiben a tagállam nyilvános közzététele alapján más termelőnek nem állt szándékában megvenni – végleg visszavásárolták, és a tagállam nemzeti garanciaküszöbét a visszavásárolt kvótával csökkentették.

Az EU-15 tagállamainak dohánykvótája 1999-ben 348 508 tonnát, míg 2004-ben már csak 334 064 tonnát tett ki. A 2004-ben csatlakozott EU-10 tagállamok együttes nemzeti garanciaküszöbeit 52 353 tonnában állapították meg.

A támogatások meghatározott (1993 és 2004 között 0,5-3% közötti) részének levonásával létrehozták a **Közösségi Dohányalapot**. A Közösségi Dohányalap forrásait a 2002. évi betakarításig a dohányfajtákkal és a termesztési eljárásokkal kapcsolatos kutatásokra és a dohányzás káros hatásait bemutató információs programokra fordították. A Közösségi Dohányalap 2003-tól kezdődően a dohányzásellenes tájékoztató kampányok mellett a dohánytermesztésről más, a foglalkoztatást is biztosító növényi kultúrákra való áttérést, valamint a tevékenység diverzifikálását segítette, összhangban a kvóta-visszavásárlási programmal. Támogatásban részesültek a hasonló témában készült tanulmányok is.

¹¹ Az északi dohánytermelő országok (Ausztria, Belgium, Franciaország és Németország) gazdálkodói a prémiumon felül kiegészítő összeget kaptak az I-II-III. fajtcsoportba tartozó dohányfajták termelése után.

A dohány közös piacszerzésének költsége 2003-2005 között 960,2-922,7 millió eurót tett ki, ami az EMOGA Garanciarészleg kiadásainak a 2,2-1,9%-át jelentette. A nyersdohány-termelés ugyanebben az időszakban az EU-15 mezőgazdasági termeléséből mindössze 0,4%-kal, a mezőgazdasági területből 0,1%-kal, míg a mezőgazdaságban felhasznált éves munkaerő-egységből (AWU: *Annual Working Unit*) 2,4%-kal részesedett.

A dohánytermelés jövedelme a termelés támogatásából származik. Éghajlati okok miatt Európában csak töltődohányok állíthatók elő, amelyek árazása lényegesen elmarad a más országokban termelt ízadó dohányokéhoz képest, ugyanakkor az előállítás költségei Európában magasabbak a nagy kézimunka-igény miatt. Az ágazat kiemelt támogatásának további indokai a dohánytermelésben való foglalkoztatás támogatása, a kevésbé jó minőségű földek megművelése, a vidéki gazdaságban a dohánytermelésre épülő elsődleges feldolgozó szektor megtartása, a dohánytermelés és -feldolgozás hiányában a vidéken jelentkező szociális problémák és elnéptelenedés elkerülése, valamint a fogyasztók jobb minőségű, kíméletesebb, az egészségre kevésbé ártalmas dohánytermékekkel való ellátása. A dohánytermesztés fontosságához hozzájárul az is, hogy a dohányt rendkívül erős regionális koncentrációban¹² termesztik, így ezekben a régiókban igen fontos gazdasági és szociális szereppel bír.

A dohányrendtartás reformját belső és külső okok tették szükségessé. A dohányrendtartás már nem volt összhangban a megreformált agrárpolitikával, a közegészségügygel (*public health*) kapcsolatos politikával, illetve a göteborgi fenntarthatósági célokkal¹³. A termelők bevételeinek döntő részét a támogatás adta, ennek következtében a termelők még mindig termesztettek gyenge minőségű, csökkent kereskedelmi értékű dohányokat, ami miatt az árak nem növekedtek. Az importárak – noha történt közeledés – még mindig jelentősen meghaladták a támogatások következtében alacsonyan tartott belső piaci árakat. A kvóta-visszavásárlási programban csak kevesen vettek részt, így egyes – elsősorban a sötét cigareták gyártásához használt – fajtacsoportoknál a kereslet és a kínálat nem került egyensúlyba. Az adófizetők számára ellentmondásos a dohányágazat kiemelt támogatása és a dohányzás egészségkárosító hatása [Európai Bizottság, 2004].

A dohányszabályozás reformjának elfogadására a 2003-ban elindított KAP-reform második hullámában, 2004 áprilisában került sor. A legfontosabb változás, hogy **a reform bevezetésének átmeneti időszakában (2006 és 2009 között) a dohányprémiumok legalább 40%-át függetleníteni kell a termeléstől**, míg a dohánytermelő tagállamok dönthetnek úgy, hogy a fennmaradó 60%-ot – vagy a *decoupling* mértékétől függően ennél kisebb részét a támogatásnak – továbbra is termeléshez kapcsoltnak fizetik. **A dohányprémiumok teljes függetlenítését 2010-ben kell végrehajtani, a termelők azonban a támogatásoknak csak az 50%-ára lesznek jogosultak, a másik 50% a vidékfejlesztési támogatások keretében használható fel a dohánytermelő régiókban.** A reform eltörli a termelési kvótákat, ezzel összefüggésben a kvóta-átcsoportosítást, a kvóta-visszavásárlást és a kvótatartalékokat is.

¹² A dohánytermelés jelentősége az összes dohánytermelő régió közül Görögország Anatoliki Makedonia nevű régiójában a legnagyobb: itt a gazdaságok 20%-ában termelnek dohányt, amelyek az összes foglalkoztatott 34%-át adják [Európai Bizottság, 2003].

¹³ Az Európai Unió 2001-ben Göteborgban elfogadott Fenntartható Fejlődési Stratégiája a fenntarthatóság társadalmi és gazdasági kérdéseit tartalmazó Lisszaboni Stratégiát egészítette ki a fenntarthatóság környezeti vonatkozásaival, és a fenntarthatóság hosszútávú jövőképevel. A Fenntartható Fejlődési Stratégia elsősorban az életminőséggel, a nemzedékek belüli és a nemzedékek közötti igazságossággal, valamint a szakpolitikai területek közötti koherenciával foglalkozik. A 2006-ban elfogadott új Fenntartható Fejlődési Stratégia fő célkitűzései: klímaváltozás és tiszta energia, fenntartható közlekedés, fenntartható fogyasztás és termelés, a természeti erőforrások megőrzése, közegészségügy, társadalmi integráció, demográfia és migráció, szegénységgel kapcsolatos globális kihívások.

A támogatások függetlenítése után a termelők támogatásai már nem függenek a termelt és leszállított dohány mennyiségétől. A támogatásokat alanyi jogon, történelmi referenciák alapján, az összevont gazdaságtámogatási rendszer (SPS) keretében fizetik. A dohánytermelőknek a támogatás fejében eleget kell tenniük a keresztmegtfelelés (bizonyos környezeti és élelmiszerbiztonsági) követelményeknek.

A Közösségi Dohányalapba utalandó a 2006. naptári évben a termeléshez kötött támogatások 4%-a, 2007-ben pedig 5%-a, amit kizárólag dohányzásellenes tájékoztató intézkedésekre fordítanak, majd ezt követően a Közösségi Dohányalap megszűnik¹⁴.

A reform célja a támogatások fokozatos függetlenítése és csökkentése révén a fenntartható, piacorientált dohánytermelés előmozdítása, a dohánytermelők számára a méltányos megélhetés biztosítása. A támogatások második pillérbe csoportosításával nő a dohánytermelésből élők rendelkezésére álló források mennyisége a gazdasági tevékenységük és bevételeik diverzifikálására, amit a vidékfejlesztés szabályai szerint használhatnak fel.

2.2. Az Európai Unió dohánytermelése és -kereskedelme

Hagyományosan az EU-25 tizenegy tagállamában termesztettek dohányt (10. ábra). Az EU-25 teljes termelése 2003-ban még 359 ezer tonnát tett ki, ami 2005-ben 344 ezer tonnára, míg 2006-ban az UNITAB adatai szerint 236 ezer tonnára, az előző évi betakarított mennyiség 68%-ára csökkent. (Az EU-25 tagállamai dohányterületének, termésmennyiségének és hozamainak részletes bemutatása fajtacsoportok szerint az 5. mellékletben található.)

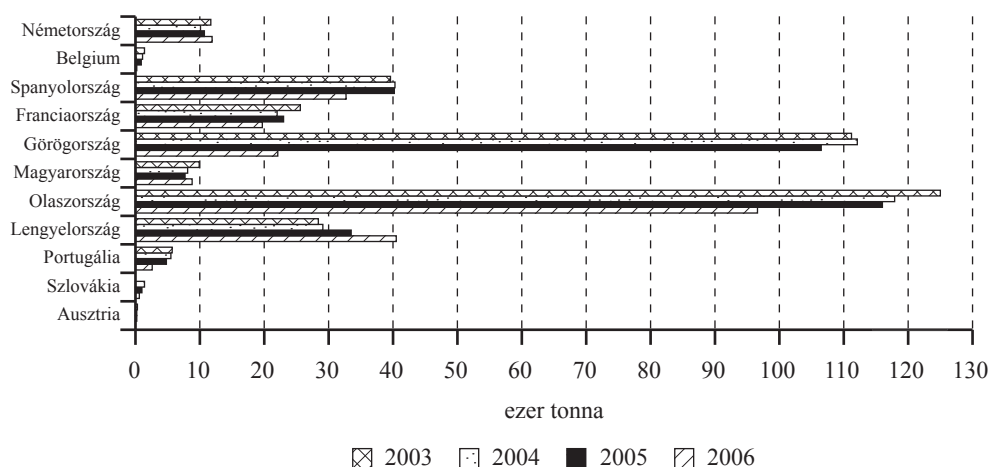
Az EU-25 legnagyobb dohánytermelői 2005-ben Olaszország (34%-os részaránnyal), Görögország (31%), Spanyolország (12%) és Lengyelország (10%) voltak. A termelésben a mesterséges szárítású és a világos, levegőn szárított fajtacsoportok bírtak meghatározó szereppel, előbbiből 2005-ben 173 ezer tonnát, utóbbiból 90 ezer tonnát takarítottak be (11. ábra). A közösségi kibocsátás csökkenése 2003-2005 között csak az I. (mesterséges szárítású) és a VII. (Katerini) fajtacsoportokat nem érintette, ezek termelése az említett időszakban enyhén nőtt. A kereslet csökkenése miatt a legnagyobb visszaesést a lokális piacokra termelt és gyenge minőségűnek számító sötét, levegőn szárított, a napon szárított és a Kaba Koulak fajtacsoportokba tartozó dohányok termelése mutatta.

A dohány közös piaci szervezet reformjának az EU-15 tagállamaiban 2006-ban megkezdődött végrehajtása elsősorban azokat a tagállamokat érintette súlyosan, amelyek a dohánytámogatások maximális, azaz 100%-os termeléstől való függetlenítése mellett döntöttek. Ausztriában, Belgiumban és Olaszország Puglia tartományában megszűnt a termelés, míg Görögország dohánykibocsátása az előző évi 107 ezer tonnáról 22 ezer tonnára esett vissza. Görögország fajtaszerkezetéből a mesterséges szárítású, a világos, levegőn szárított, a napon szárított és a Kaba Koulak fajtatípusok csaknem teljesen eltűntek, míg a magasabb árfekvésű keleti dohányok termelése – csökkentett termőterületen – megmaradt.

¹⁴ Az Európai Bizottság 2008 februárjában a Közösségi Dohányalap finanszírozásának 2008-2009-re való meghosszabbítására tett javaslatot.

10. ábra

Az Európai Unió nyersdohány-termelésének alakulása tagállamok szerint

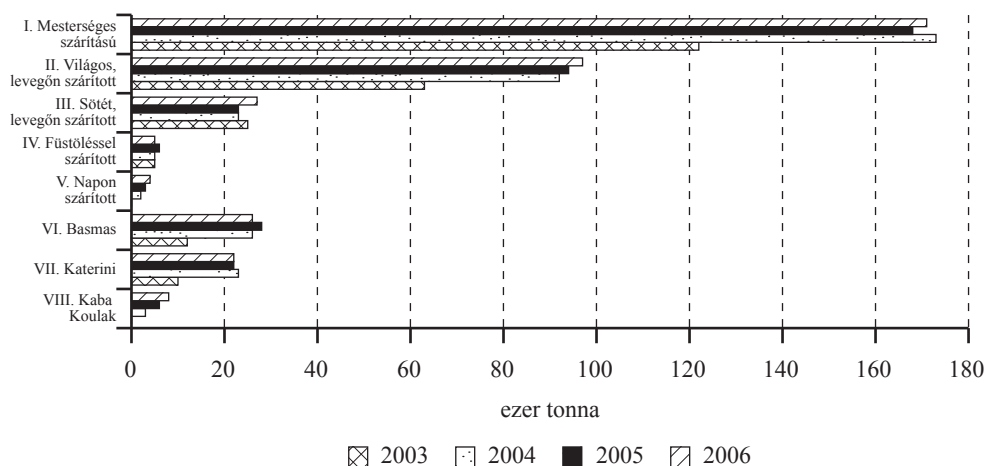

Forrás: UNITAB és Európai Bizottság

Azokban a tagállamokban, ahol éltek a termeléshez kötési opció maximális, 60%-os mértékével (Spanyolországban, Franciaországban és Olaszországban a Puglia nevű tartománya kivételével), a termelés 2005-höz képest 14-19%-kal csökkent. Portugáliában 50%-os függetlenítés mellett 46%-kal termeltek kevesebbet. Németország termelése a 60%-os termeléshez kötés mellett 2005 és 2006 között 11%-kal emelkedett. Ennek oka, hogy a német termelők ragaszkodnak a dohánytermesztéshez, a termeléshez kötött támogatások „garantált nemzeti borítékjának” maradéktalan szétosztása a termelésben maradtak között pedig ösztönzést adott a hozamok fokozására. Németország mint északi termelő a dohányprémiumon felül kiegészítő összeget is kap.

11. ábra

Az EU-25 nyersdohány-termelésének alakulása fajtacsoportok szerint

Forrás: UNITAB és Európai Bizottság

A reform végrehajtásának második évében, 2007-ben még nem állnak rendelkezésre a betakarított termés adatai, **a szerződéssel lefedett területek azonban az EU-15 valamennyi dohánytermelő tagállamában tovább csökkentek:** Olaszországban 13,5%-kal, Franciaországban 5,5%-kal, Görögországban 3,9%-kal, míg Spanyolországban 0,9%-kal. Leginkább a sötét dohányok termelése esett vissza, majd ezt követte a Virginia és Görögországban a Basmas területének csökkenése. Spanyolországban azonban a megnövekedett keresletnek köszönhetően a világos, levegőn szárított dohány szerződött területe 25%-kal nőtt az előző évhez képest.

Az Európai Unió 2007-ben két újabb dohánytermesztő taggal bővült: Bulgária 47 137 tonna, Románia 12 312 tonna dohánykvótával rendelkezik. Bulgáriában legnagyobb mennyiségben a leginkább piacsnak tekinthető keleti dohányfajtákat termesztik (a Basmas kvótaaránya: 66%), míg Romániában a piacon kevésbé keresett napon szárított fajták és a mesterséges szárítású fajták (a kvóta 43 és 38%-a) terjedtek el. Az UNITAB adatai szerint a két csatlakozó ország termelése 2006-ban elmaradt a kvótától: Bulgária kibocsátása 31 ezer tonna, míg Romániáé ezer tonna körül alakult.

A dohánytermesztő gazdaságok (kvótatulajdonosok) száma az EU-25 tagállamaiban 2003 és 2005 között 101,5 ezerrel 90,5 ezerre csökkent. Belgium kivételével minden tagállamban visszaesett a termelők száma. A fajtaszerkezet átalakulásával összhangban legtöbbször a sötét, levegőn szárított, a napon szárított és a Kaba Koulak fajtacsoportok termelői közül hagytak fel a termeléssel. A szivarok előállítására használt füstöléssel szárított és a mesterséges szárítású fajtacsoportok termelőinek száma viszont növekedett az adott időszakban.

A dohányreform végrehajtásának induló évében a dohánytermelő gazdaságok száma majdnem megfeleződött és 50 ezer alá csökkent. Görögországban a dohánytermelők több mint 60%-a, 28 ezer gazdaság fejezte be a dohánytermelést. A reformot jellemzően a nagy kézimunka-igényű, rendkívül apró levelű keleti dohányfajtákat termelő kisgazdaságok élték túl. Olaszországban 46%-kal, Spanyolországban 35%-kal, Franciaországban 15%-kal csökkent a dohánytermesztő farmok száma.

Az egy termelőre jutó dohánytermő-terület meglehetősen kisméretű, az UNITAB tagországainak átlaga 1,43 hektár volt 2005-ben. A dohányt a legkisebb területen Görögországban és Lengyelországban (mindössze 1 hektár/gazdaság), míg a legnagyobb területen Szlovákiában (több mint 10 hektár/gazdaság) és Portugáliában (6 hektár/gazdaság) termelték. A fajtacsoportok közötti átcsoportosítás (fajtaallokáció) és a kevesebb kézimunka-igény következtében gazdaságonként a legnagyobb területen a mesterséges szárítású és a füstöléssel szárított dohányokat állították elő 2005-ben. A dohánytermő-területek üzemi koncentrációja az elmúlt években csak gyenge növekedést mutatott. **A támogatások függetlenítése azonban** – a 2006-ban megfigyelt termelés- és üzemszám-csökkenés eredményeként – **jelentős koncentrációs folyamatot indított el valamennyi tagállamban.**

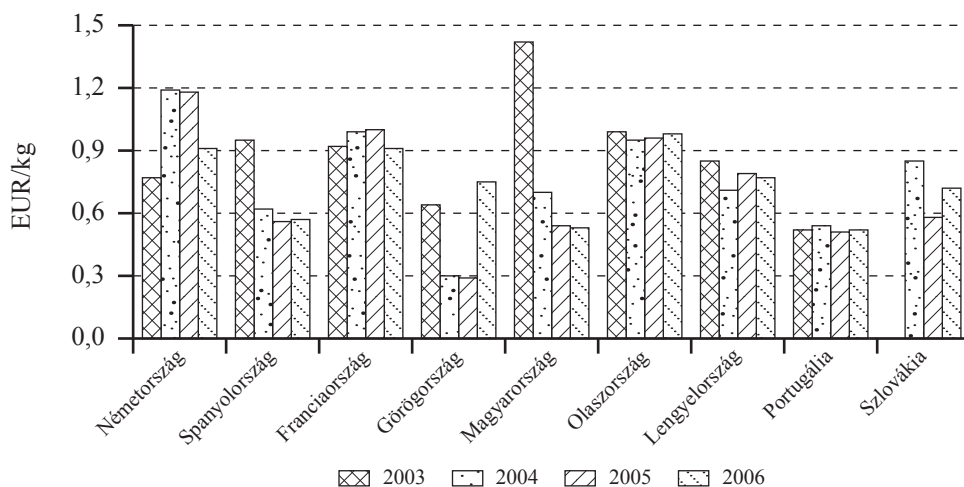
A dohánytermesztés tipikusan nagy munkaerő-igényű ágazat, tekintve, hogy technikai okok miatt csak korlátozottan gépesíthető. A dohánytermesztő gazdaságok hektáronként jóval több munkaerő-egységet használnak fel, mint az EU átlaga. Az Európai Bizottság [2003] szerint az egy hektárra jutó éves munkaerő-egység az EU-15 összes farmtípusában 0,055, míg a dohánytermelő gazdaságokban 0,158 (1 AWU = 1800 óra/év). Az Európai Dohánytermesztés Fehér Könyve [2003] az EU-15 tagállamai dohánytermesztésében az alkalmazottak, a családi munkaerő és az idegymunkások számát mintegy 450 ezer főre teszi.

A nyersdohány felvásárlási ára fajtacsoportonként és tagállamonként számottevő különbségeket mutat. A dohány árát a minőségen¹⁵ kívül a készletek szintje, a harmadik országok termelése, valamint az euró és más nemzeti valuták USA dollárral szemben mért árfolyam-változása is befolyásolja. A dohány ára néhány multinacionális kereskedő, elsődleges feldolgozó és gyártó döntésétől függ, amelyek igen komoly piaci koncentrációt értek el. Általában elmondható, hogy azokban a tagállamokban, ahol a fermentáló termelői tulajdonban van (pl. Franciaországban) magasabbak a nyersdohány felvásárlási árak.

A minőségi különbségek és az eltérő termelési költségek miatt **a mesterséges szárítású fajták felvásárlási átlagára** a legmagasabb Németországban, Franciaországban és Olaszországban, míg a legalacsonyabb árat a görög, a magyar és a portugál termelők realizálják (12. ábra). 2004-2005-ben a globális termelés jelentősen nőtt, ami túltermelést idézett elő a mesterséges szárítású dohányok piacán. Ez Európában is árcsökkenést eredményezett, és több tagállamban (Németország, Franciaország, Magyarország, Lengyelország) az európai termelés visszaesése ellenére sem nőtt a felvásárlási átlagár 2006-ban. Görögországban a még megmaradt Virginia-termelők alapanyagát 150%-kal drágábban vásárolták fel, mint a támogatások függetlenítését megelőző 2005. évben.

12. ábra

A mesterséges szárítású dohányfajták termelői felvásárlási árának változása az EU-25 tagállamaiban

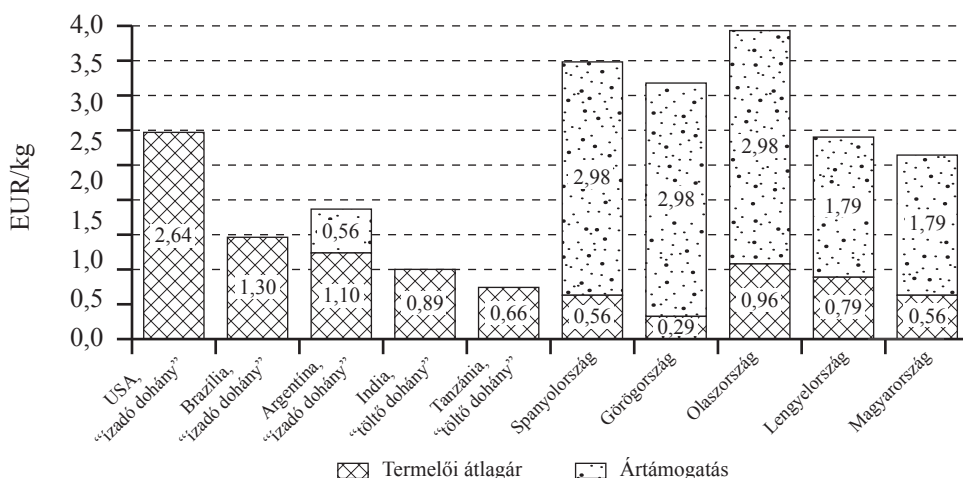
Forrás: UNITAB

Az európai dohányok töltő minősége csak részben magyarázza meg az uniós dohány alacsony árát. Az európai termelők ugyanis azért tudják az afrikai országoknál is olcsóbban kínálni a dohányt, mert jelentős árkiegészítésben részesülnek, így költségeik egy részét és nyereségüket támogatásból fedezik. Az árprémium megszüntetése után ez a versenyképesség nem lesz fenntartható (13. ábra).

¹⁵ Az egyes tagállamok között a dohány minőségi különbségének kimutatására nincs mód, mivel nincs egységes szabvány; az egyes tagállamok ezért eltérő módon határozzák meg a dohányfajták minőségi osztályait.

13. ábra

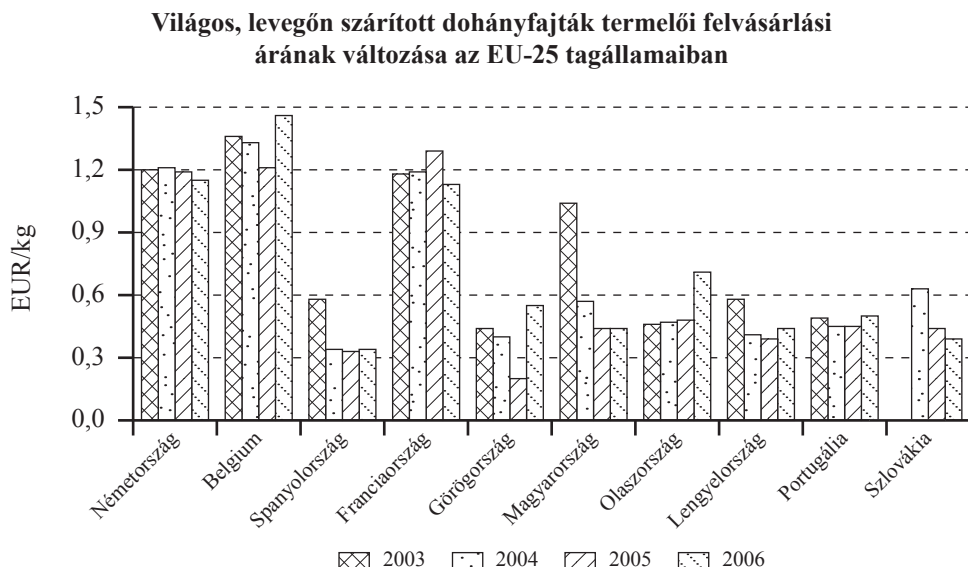
**A mesterséges szárítású dohány termelői árainak és
ártámogatásainak alakulása néhány országban (2005)**

Forrás: ULT és UNITAB

A világos, levegőn szárított dohányfajták termelői felvásárlási ára a fejlettebb tagállamokban általában drágább, míg az alacsonyabb munkaerő-költségű tagállamokban olcsóbb, mint a mesterséges szárítású dohányoké. Az árkülönbség ez utóbbiaknál azonban várhatóan szűkülni fog, mivel a Virginia dohányok globális túlkínálatával szemben a filler Burley dohányokból hiány mutatkozik. (A pillanatnyi piaci helyzet az, hogy a Virginia dohányok csak a megfelelő filler Burley dohánnyal kapcsolatosan értékesíthetők.) A Burley dohányok ára 2006-ban lényegesen emelkedett Olaszországban, Lengyelországban és Portugáliában. Ebben a fajtacsoportban is megfigyelhető a magyar dohány alacsony árazása (14. ábra).

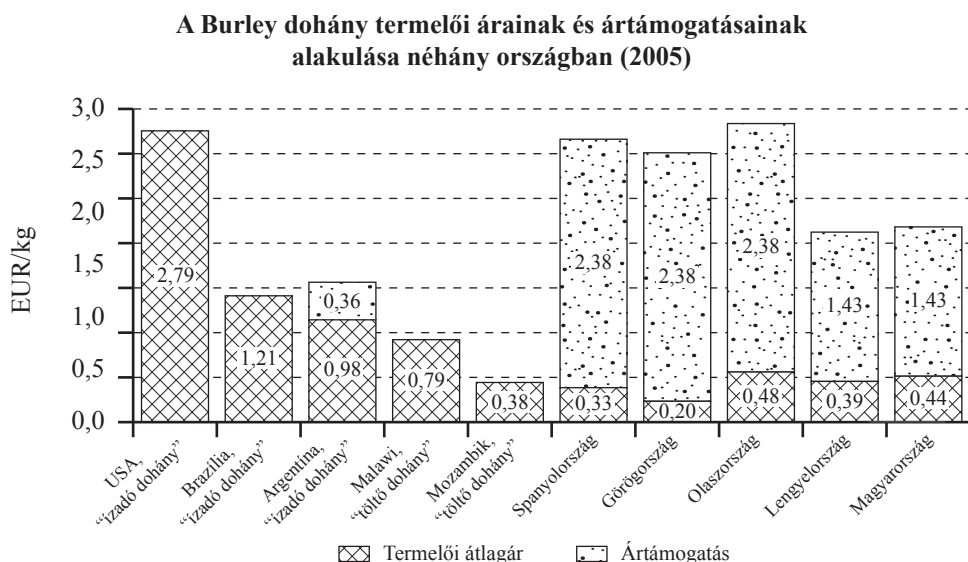
14. ábra

Forrás: UNITAB

Az európai Burley dohány termelői árai – hasonlóan a Virginia dohányéhoz – jelenleg versenyképesek más, szintén töltődobányt termelő országokéhoz képest, ám ebben az esetben is igaz, hogy a jelentős, – 2005-ben 2,38 EUR/kg-os – árprium nélkül ez az árszint nem lesz tartható (15. ábra).

15. ábra

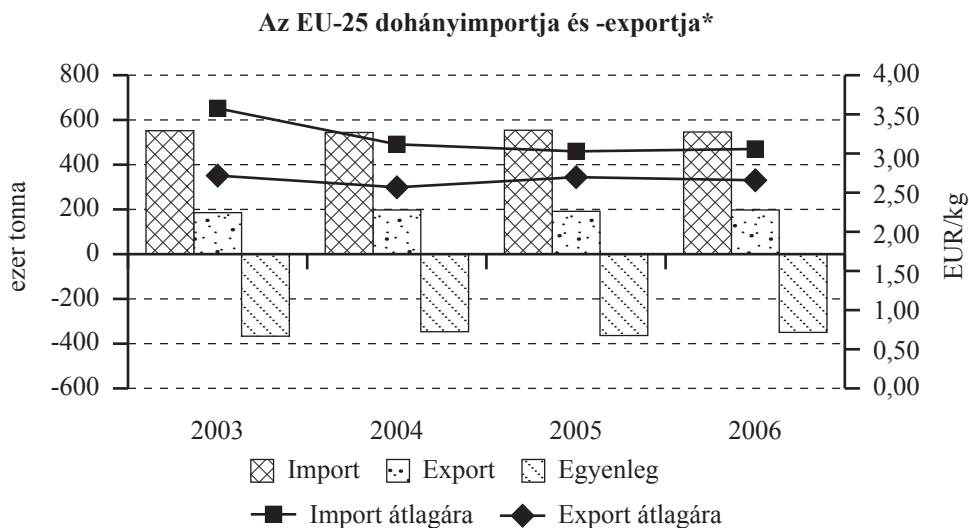

Forrás: ULT és UNITAB

A dohánytermelők bevételeinek döntő része tehát az árprémiumból származik, ezért a támogatások 40%-ának függetlenítése a termeléstől igen komoly hatással van a dohánytermelés jövedelmezőségére. Ebből következik, hogy **a reformot megelőző termelési volumen fenntartása csak abban az esetben lehetséges, ha a kvázi „megszűnő” támogatásokat az értékesítés árbevétele kompenzálja.** Az EU-25 dohánytermelése a világ termelésének mindössze 4-5%-át adta a reformot megelőzően, így **az európai termelés csökkenésének várhatóan nem lesz jelentős befolyása az árak alakulására.** Azokban a tagállamokban (Spanyolországban és Olaszországban) azonban, ahol a mezőgazdasági kormányzat és a tagállamokban működő cigarettagyártók megállapodásra jutottak a helyben termelt dohányok felvásárlásáról, 2006-ban emelkedett a mesterséges szárítású dohány felvásárlási ára. Ugyanebben a betakarítási évben a levegőn szárított világos dohánynál az áremelkedés mértéke Olaszországban elérte a 48%-ot. Megjegyzendő, hogy Olaszországban a Burley dohány termelése 2005-2006 között 40%-kal csökkent, amiben szerepet játszott az is, hogy a Burley termelőnek számító Pugliában a teljes függetlenítést alkalmazzák. A termelői árak emelésének háttérében – a globális Burley-hiányon és az olasz Burley kiváló töltőképeségén túl – meghúzódnak még a vertikális lánc lerövidítése, azaz a kétfázisú elsődleges feldolgozás egylépcsőssé tétele is. Ez azt jelenti, hogy a termelői nyersdohány a kocsányozóval nem rendelkező elsődleges feldolgozók helyett közvetlenül a nagyobb feldolgozottságú kocsányozott dohányt előállítani képes elsődleges feldolgozókhoz kerül.

Az Európai Unió nyersdohány-termelése sem mennyiségben, sem minőségben (töltődohányok) nem elégíti ki a feldolgozóipari igényeket, így az EU **elsődlegesen feldolgozott dohányból nettó importőr** (16. ábra). Az Európai Unió a világ első számú dohányimportőrének számít, 2005-ben a harmadik országokból származó behozatala a világ dohányimportjának 22%-át, belső felhasználásának pedig több mint háromnegyedét adta. Az EU-25 harmadik országokból származó dohányimportja 547 ezer tonnát tett ki 2006-ban, ez alig változott 2003-hoz képest, mivel az európai termelés visszaesése ebben az évben még nem érezte a hatását.

16. ábra

* HS 2401, extra-EU-25.

Forrás: Eurostat

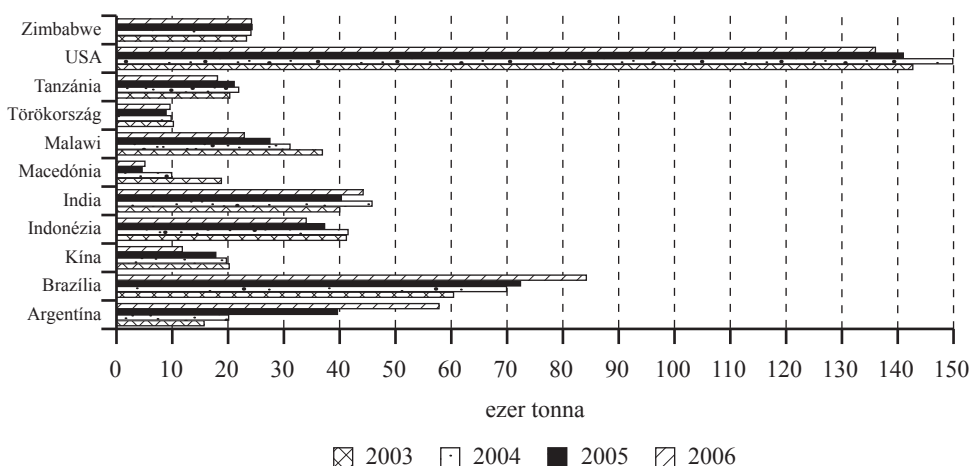
Az Európai Unió számottevő exporttal is rendelkezik, ami ugyanebben az időszakban 6%-kal nőtt és 198 ezer tonnát ért el. A közösségi támogatások következtében az uniós export átlagára mintegy 15-20%-kal alacsonyabb volt az import átlagáránál, de a különbség csökkent, mivel a harmadik országok dohányai egyre olcsóbban álltak rendelkezésre 2003-2006 között. Mivel az elsődlegesen feldolgozott dohány piacán USA dollárban számolnak el, az erős euró az európai dohányok exportját drágítja, míg az olcsóbban termelt import dohányok versenyképességét javítja az európai piacon.

Az importált áru elsődlegesen feldolgozott dohány, ebből 62-67% kocsányozott, 16-21% kocsányozatlan dohány, 17-19% dohányhulladék¹⁶ volt 2003-2006 között. A behozatal felét 2006-ban a mesterséges szárítású, negyedét pedig a világos, levegőn szárított fajták tették ki. 2003 és 2006 között a keleti típusok aránya az importban nőtt, 10%-ról 17%-ra.

Az EU-25 importjában 2006-ban Brazília vezetett mintegy 140 ezer tonnával az USA, Zimbabwe, Malawi és Törökország előtt. A behozatal csökkenése a brazil és az amerikai importban jelentős, míg a keleti fajtatípusok szállítói (Törökország, Macedónia) és a kedvező árakkal bíró indiai termelők javítják piaci pozíciójukat (17. ábra).

17. ábra

Az EU-25 dohány-importja főbb származási országok szerint*

* HS 2401, extra-EU-25.

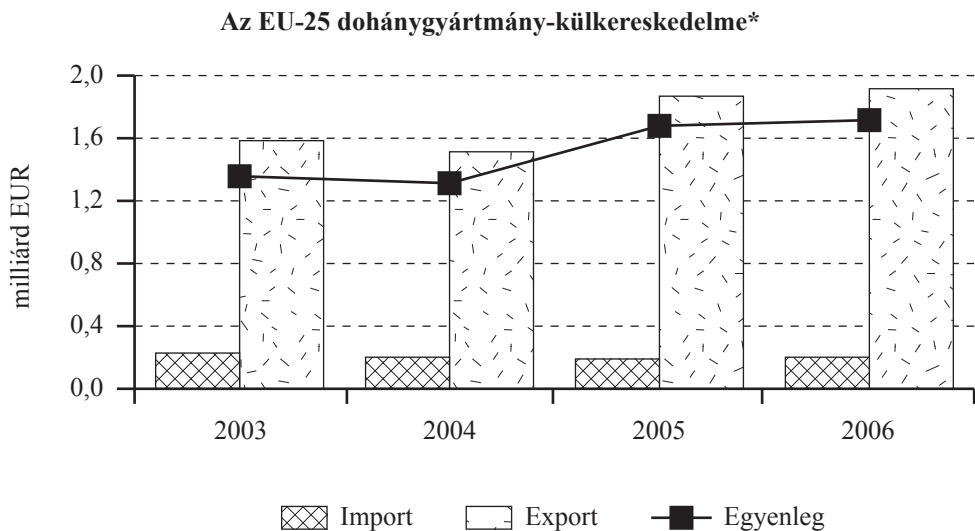
Forrás: Eurostat

Az európai dohány legnagyobb felvevői Oroszország (2006-ban 36 ezer tonnával), Ukrajna és az USA (20-20 ezer tonnával), Egyiptom (16 ezer tonnával), valamint Svájc (10,5 ezer tonnával). Az exportált elsődlegesen feldolgozott termékek 59%-a kocsányozott, 27%-a kocsányozatlan dohány, 14%-a pedig dohányhulladék volt 2006-ban. A feldolgozottabb kocsányozott dohány részaránya a kivitelben 2003 és 2006 között emelkedett, 48%-ról 59%-ra. A kivitel fajtszerkezetéből a mesterséges szárítású típusok 43%-kal, a világos, levegőn szárított dohányok és a keleti dohányok egyaránt 18-18%-kal részesedtek 2006-ban.

¹⁶ A dohányhulladék (*tobacco refuse*) az elsődleges feldolgozás során keletkezett melléktermékek összessége. Ide tartoznak a kocsány (*stem*), a különböző méretű, apró levéllemez-darabkák (*scraps és fines*), valamint a mellékerek (*fiber*). Ezeket a termékeket dohányfólia gyártására, a *stemet* és a *scrapset* (elkülönítetten) pedig a cigarettagyártásnál hasznosítják.

A legtöbb dohánygyártmányt az EU-ban Németország, Hollandia, Lengyelország és Nagy-Britannia állítja elő, ez a négy ország adta 2005-ben a világ cigarettatermelésének 9%-át, Kínát nem számítva pedig a 13%-át. Ezen országoknak köszönhetően a belső dohánykereskedelem is jelentős, 2006-ban az EU-25 Unión belüli importja 207 ezer tonna, a teljes import (extra és intra együtt) 27%-a volt. **Az EU-25 feldolgozott dohánytermékekből (cigaretta, szivar és egyéb dohánytermékek) nettó exportőr** (18. ábra).

18. ábra

* HS 2402 és 2403 együtt, extra-EU-25.

Forrás: Eurostat

3. Magyarország dohánypiaca

3.1. A KAP alkalmazása a magyar dohányágazatban

Magyarország európai uniós csatlakozásával a dohánytermelés szabályozási környezete átalakult. Bevezetésre került a jövedelemtámogatási rendszer és az ahhoz kapcsolódó nemzeti garanciaküszöb. Magyarország jelenleg érvényes nemzeti garanciaküszöbe 11 757 tonna nyersdohány, 8157 tonna Virginia és 3600 tonna Burley megosztásban¹⁷.

A magyar termelők uniós társaikkal szemben fennálló versenyhátránya a taggá válással nem szűnt meg, csatlakozásunk ugyanis nem eredményezett azonos versenyfeltételeket. Az újonnan csatlakozott tagállamokban az EU-15 tagállamaiban érvényes közvetlen támogatások bevezetésére 100%-os szinten nem azonnal, hanem csak fokozatosan, tíz év alatt kerül sor. A standard kifizetési rendszer támogatásainak 2004-ben 25%-át, 2005-ben 30%-át, 2006-ban 35%-át, 2007-ben pedig 40%-át kapták a magyar dohánytermelők uniós forrásból. A növekedés éves üteme 2008-tól már évi 10%-pont, így a közösségi finanszírozású közvetlen kifizetések 2013-ban érik el a 100%-os szintet.

A Koppenhágai Megállapodás két lehetőséget kínált a közvetlen támogatások kifizetésére: az EU-15 tagállamaival megegyező módon (ágazat specifikusan), vagy pedig területalapú átalányként. Magyarország ez utóbbi lehetőséggel élve, az egységes területalapú támogatási rendszert (SAPS: *Single Area Payment Scheme*) alkalmazza a közvetlen támogatások kifizetésére, továbbá a közösségi finanszírozású támogatásokat nemzeti költségvetéséből kiegészíti az eredeti (100%-os) támogatási összeg 30%-ával. A SAPS rendszert eredetileg három évig alkalmazhattuk, ami kétszer egy évre meghosszabbítható. Az 1782/2003/EK rendelet 2006. decemberi módosítása alapján viszont minden új tagállam 2010 végéig (Bulgária és Románia 2011 végéig) tarthatja fenn az egységes területalapú támogatási rendszert. (A KAP „állapotfelmérésére” vonatkozó tervében azonban a Bizottság már a SAPS rendszer 2013-ig való alkalmazását javasolja.)

A dohánytermelés egy hektárra jutó támogatásai 2004 és 2006 között két részből tevődtek össze:

1. az ún. **SAPS támogatásból**, amit a közösségi finanszírozású (brüsszeli) borítéknak a 2003. június 30-i állapot szerint kultúrállapotban tartott mezőgazdasági területre vetítésével képeznek;
2. a **nemzeti kiegészítő támogatásból** (top-up), amit úgy számítanak, hogy a SAPS-ot a 30%-os nemzeti boríték felhasználásával kiegészítik a Koppenhágai Megállapodásban rögzített adott évi támogathatósági szint erejéig.

¹⁷ Nemzeti dohánykvótánkat az 1997-1999. évek dohánytermelésének átlagában határozták meg, így Magyarország kvótája a Koppenhágai Megállapodás szerint 12 355 tonna nyersdohány, melynek megosztása 5768 tonna Virginia és 6587 tonna Burley fajta. Mivel a dohánygyárak nem igényeltek ennyi Burley dohányt, élve a piacosabb fajták javára a kvótaátcsoportosítás lehetőségével, 2004-ben a nemzeti dohánykvótánk 12 046 tonna lett, 7000 tonna Virginia és 5046 tonna Burley megosztásban. A magasabb áron értékesíthető és több támogatást élvező Virginia fajta kvótáját 2005-ben 8157 tonnára növeltük, ennek következtében – tekintettel a költségvetési semlegesség követelményére – a Burley kvótánk 3600 tonnára, míg az összes dohánykvótánk 11 757 tonnára csökkent.

A standard rendszertől eltérően, a SAPS rendszerben nem mennyiségi, hanem területalapon fizetik a dohánytámogatásokat. A nemzeti kiegészítő támogatás meghatározásánál figyelembe vett referenciahozamok a Virginia fajtatípusnál 2,01 t/ha, a Burley fajtatípusnál 2 t/ha. A támogatások egy hektárra jutó összege a bázisterületig garantált, e felett a támogatás fajlagos összegét minden igénylő számára arányosan csökkentik. A bázisterület nagysága 2004-ben a Virginia fajtatípusnál 3483 hektár, a Burley típusnál 2000 hektár, míg 2005-től a Virginia fajtánál 4058 hektár, a Burley típusnál pedig 1800 hektár. (2004-ben a támogatásokat nem hirdették meg a teljes Burley kvótára.)

A dohánytermelők támogatásai 2004 és 2006 között a következőképpen alakultak (Ft/ha):

	2004	2005	2006
Maximális támogatási szint, %	25+30	30+30	35+30
Burley			
SAPS	17 673	21 384	26 661
Top-up	588 000	665 966	779 000
Összesen	605 673	687 350	805 661
Virginia			
SAPS	17 673	21 384	26 661
Top-up	748 000	842 021	985 000
Összesen	765 673	863 405	1 011 661

3.2. Magyarország dohánytermelése és -felhasználása

A dohánytermelés támogatása az uniós csatlakozással lényegesen nőtt, **a termelők az Unióval kialakított kvótát azonban csak részben használták ki.** (3. táblázat). A Virginia bázisterületét minden évben betakarították, de **a hozamok mélyen a referenciahozam szintje alatt maradtak.** A Burley támogatható bázisterületét csak 2006-ban sikerült kihasználni, köszönhetően a dohányreform keretében a termelés és a támogatás függetlenítéséről hozott döntésnek. A termeléstől függetlenített támogatást 2007-ben már történelmi referencia alapján fizetik, amelynek bázisa a 2006-ban dohánytermelésre fordított terület nagysága. A dohánytermeléshez kapcsolódó nemzeti támogatási jogosultságokat 2006-ban osztotta el Magyarország.

2003 és 2006 között a Virginia dohány területe 25%-kal nőtt, míg a Burley dohányé 2%-kal mérséklődött. A betakarított termés csökkenése mindkét fajtacsoportot érintette: 2003 és 2006 között a Virginia termelés 3%-kal, míg a Burley dohány termelése 26%-kal lett kevesebb. A kvótánk kihasználásához 2006-ban jutottunk legközelebb, ekkor a termelés a kvóta 75%-át érte el.

3. táblázat

Magyarország dohányterülete és nyersdohány-termelése

Megnevezés	Terület, ha			Termelés, tonna		
	Virginia	Burley	Összesen	Virginia	Burley	Összesen
2003	3 246	1 840	5 086	6 389	3 545	9 934
2004	3 500	1 770	5 270	5 151	2 931	8 082
2005	4 074	1 604	5 678	5 650	2 034	7 684
2006	4 055	1 800	5 855	6 195	2 641	8 836
Változás, %	24,9	-2,2	15,1	-3,0	-25,5	-11,1
Bázisterület, kvóta	3 483/4 058	2 000/1 800	5 483/5 858	7 000/8 157	4 000/3 600	11 000/11 757

Forrás: MADOSZ

Az EU-csatlakozást megelőzően 51,2%-os vámtétel volt érvényben a nálunk is termesztett dohány fajtacsoportok importjára, ami az uniósnál magasabb felvásárlásiár-szintet tett lehetővé. **A csatlakozás évében azonban a Virginia dohány felvásárlási ára az előző évhez képest 51%-kal, a Burleyé pedig 44%-kal csökkent, amit a következő évben ismét 20%-ot meghaladó mértékű árcsökkenés követett.** Az alacsony árak a dohánytermelés rendkívül magas ráfordításait csak a támogatásokkal együtt fedezik (4. táblázat).

4. táblázat

A dohánytermelés jövedelme Magyarországon

Me.: Ft/kg

Megnevezés	2002		2003		2004		2006	
	Virginia	Burley	Virginia	Burley	Virginia	Burley	Virginia	Burley
Termelési költség	500	458	525	475	550	492	640	552
Felvásárlási átlagár	399	294	367	270	180	150	138	110
Jövedelem I.	-101	-164	-158	-205	-370	-342	-502	-442
Támogatás	39	25	12	18	520	366	662	549
Összes bevétel	438	319	379	288	700	516	800	659
Jövedelem II.	-62	-139	-146	-187	150	24	160	107

Forrás: ULT (2002-2004) és MADOSZ (2006) adatok alapján

A támogatások minél nagyobb hányadának megtartása miatt a termelők takarékoskodnak a ráfordításokkal, a mennyiség és a minőség rovására. 2004-ben a nemzeti kiegészítő támogatásnak nem volt feltétele a dohány betakarítása, ami az állomány elhanyagolásához vezetett. Az elsődleges feldolgozók piacvesztésének elkerülése, a kínálat kiszámíthatóbbá tétele érdekében a 2006. évi betakarítás óta csak az a termelő jogosult a nemzeti kiegészítő támogatás teljes összegének igénybevételére, aki legalább 1,45 t/ha átlagtermés figyelembevételével számított dohánymennyiséget értékesít; e mennyiség alatt a támogatás egy hektárra jutó összege csökken, illetve 1 t/ha átlagtermés alatt a támogatás nem jár.

A dohány betakarított területe az ország mezőgazdasági területéből 2003-2005 között 0,09-0,1%-kal részesedett. A dohánytermesztés bruttó termelési értéke 2003-ban 2,9 milliárd Ft-ot tett ki, ami 2005-ben 1,25 milliárd Ft-ra esett vissza, így az ágazat hozzájárulása a

mezőgazdaság bruttó termeléséhez 0,22%-ról 0,09%-ra csökkent. A közvetlen kifizetésekből való részesedése ezzel szemben a 2004-2005. években 2,37-2,51%-ot tett ki.

A dohánytermesztést – az EU többi tagállamához hasonlóan – Magyarországon is erős regionális koncentráció jellemzi. A dohánytermesztés Magyarország hét régiója közül kettőben, az Észak-Alföldön és Dél-Alföldön összpontosul, a 2007. évi szerződött terület 94,3%-a itt helyezkedik el. A régiókon belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye tekinthető a dohánytermelés központjának, 2007-ben az összes dohányterület 67,5%-át és a dohánytermelésre szerződött gazdaságok 79,5%-át adta. Ugyanebben az évben Bács-Kiskun megyében ültették az összes dohány 17,3%-át, amit a termelők 11%-a állított elő (5. táblázat).

5. táblázat

A magyarországi dohánytermelés regionális adatai¹⁸
(a 2007. évi szerződések alapján)

Megnevezés	Terület hektár	Termelők száma	Terület	Termelők száma
			%	
Dél-Alföld	1 161,5	163	19,9	12,5
Bács-Kiskun	1 007,2	142	17,3	10,9
Békés	6,3	5	0,1	0,4
Csongrád	147,9	16	2,5	1,2
Dél-Dunántúl	8,2	5	0,1	0,4
Baranya	2,2	2	0,0	0,2
Somogy	6,0	3	0,1	0,2
Észak-Alföld	4 338,3	1 109	74,4	84,8
Hajdú-Bihar	196,6	59	3,4	4,5
Jász-Nagykun-Szolnok	205,7	11	3,5	0,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3 935,9	1 039	67,5	79,5
Észak-Magyarország	306,5	19	5,3	1,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	91,0	10	1,6	0,8
Heves	215,5	9	3,7	0,7
Közép-Dunántúl	6,6	5	0,1	0,4
Komárom-Esztergom	6,6	5	0,1	0,4
Közép-Magyarország	8,7	6	0,1	0,5
Pest	8,7	6	0,1	0,5
Összesen	5 829,7	1 306	100,0	100,0

Forrás: MADOSZ

Termeltetési szerződéssel 2003-ban 2567 gazdaság rendelkezett, ez 2006-ban 1365 (450 Virginia és 915 Burley) szerződőre csökkent. A Virginia termelők száma 0,7%-kal, míg a Burley termelőké 57%-kal lett kevesebb három év alatt. 2007-ben a támogatás termeléstől való részleges függetlenítése következtében a dohánytermelésre szerződők száma 1306-ra

¹⁸ A szerződött terület regionális adatait a KSH-val ellentétben nem a szerződő központja, hanem a szerződő telep helye, azaz a dohánytermő-terület elhelyezkedése szerint mutatjuk be.

csökkent, a Virginia dohányt termelők közül 4 gazdaság, a Burley szerződők közül pedig 55 gazdaság döntött a termelés befejezése mellett. (A szerződött terület ezzel együtt alig csökkent, a bázisterület 99,5%-át használták ki.) Az egy termelőre (szerződésre) jutó átlagos dohányterület 2007-ben a Virginia termesztésében 9,07 hektár, a Burley esetében 2,07 hektár volt.

A megtermelt nyersdohány 72%-át az ULT Magyarország Zrt., 28%-át pedig a DOFER Zrt. vásárolta fel 2006-ban¹⁹. Az ULT Magyarország Zrt. csak az elsődlegesen feldolgozott dohánypiacon van jelen. A DOFER Zrt. ezzel szemben a *Continental Tobacco Group* tagja, amely dohányfermentálással, késztermék-előállítással (cigaretta, szivar és fogyasztási dohány előállításával), valamint nagykereskedelemmel is foglalkozik. Az ULT Magyarország által elsődlegesen feldolgozott dohány 25-40%-a belföldre, 60-75%-a pedig exportra kerül. A DOFER Zrt. döntően saját gyára, valamint a BAT Pécsi Dohánygyár Kft. részére értékesít.

2003-ban még három multinacionális dohánygyártó működött Magyarországon: a cigaretta előállításában a BAT (*British American Tobacco*) Pécsi Dohánygyár 47%-os, a *Philip Morris* Magyarország 29%-os, a *Reemtsma* Debreceni Dohánygyár (ma: *Imperial Tobacco*) 17%-os részesedést tudhatott magáénak. A magyar tulajdonú sátorlaj-új helyi V. Tabac (ma: *Continental Tobacco*) mindössze 7%-kal részesedett a termelésből. **A hazai dohánypiac 2004-ben átrendeződött:** a jövedéki adó többszöri drasztikus emelése miatt a legális dohányfogyasztás visszaesett, és a cigarettaértékesítés 18,2 milliárd szálról 14,9 milliárd szálra csökkent. Ezzel párhuzamosan az olcsóbb fogyasztási dohányok kereslete és az adózatlan cigarettaforgalom megélénkült, aminek az lett az eredménye, hogy 2004-ben a *Reemtsma* Debreceni Dohánygyár és a *Philip Morris* abbahagyta magyarországi termelését. A multinacionális magyarországi dohánygyárak bezárásához hozzájárult az uniós csatlakozás is: azóta a magyar piacot a közeli országokban lévő gyáraikból látják el. A gyárbezárások háttérben tehát a termelés koncentrációjának növelésére és a fajlagos költségek csökkentésére irányuló szándékok is fellelhetők.

A kiegyensúlyozottabb jövedékiadó-politika és a VPOP által bevezetett határzár következtében a cigaretta feketekereskedelme csökken és a legális cigarettafogyasztás mennyisége gyengén emelkedik. 2007-ben a magyarországi dohányforgalmazók 16 milliárd szál körüli éves cigarettaforgalomra számítanak (6. táblázat). A VPOP adatai szerint a fogyasztási dohány kereslete is emelkedik, 2003-ban még 1391 tonna, 2007-ben pedig már több mint 2600 tonna került szabadforgalomba.

6. táblázat

A hazai legális cigarettaforgalom alakulása

Me.: milliárd szál

2003	2004	2005	2006	2007*
18,2	14,9	13,7	15,8	16,1

* várható

Forrás: *British American Tobacco* Pécsi Dohánygyár Kft.

¹⁹ Az 51/2006. (VII. 15.) FVM rendelet állapította meg a dohánytermeléshez kötött nemzeti támogatási jogosultságokat. A támogatási jogosultság első alkalommal való megállapításakor az ULT Magyarország Zrt. érdek-körébe tartozó Nyidoter Kft. nevű termelői csoport a Burley típusú dohányra 1350 hektár, a Virginia típusra pedig 2 810 hektár támogatási jogosultsággal rendelkezett. A DOFER Zrt. termelői csoportjai, a Dél-alföldi Dohánytermesztő Közösség Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., valamint a Szabolcsi Dohánytermelő és Értékesítő Szövetkezet együttesen 450 hektáryi Burley és 1248 hektár Virginia típusú dohány termelésére vonatkozó támogatási jogosultsággal bírtak.

A Magyarországon működő pécsi és sátoraljaújhelyi dohánygyárakban 2006-ban 9,3 milliárd szál cigarettát állítottak elő, aminek 95%-a a BAT Pécsi Dohánygyárban készült (7. táblázat). (A debreceni Róna Dohányfeldolgozó Kft. cigarettát nem, csak egyéb dohánygyártmányokat, elsősorban pipadohányt, az újfehértói Csongor Szivargyár pedig szivart és kis alakú szivart termel.)

7. táblázat

A cigarettagyártás volumene Magyarországon

Me.: millió szál

2003	2004	2005	2006
20 189	10 614	8 146	9 256

Forrás: AKI Statisztikai Osztály

A cigarettagyártással ellentétben az értékesítés többszereplős, ahol két domináns piaci szereplő van, a BAT és a *Philip Morris*. 2006-ban az eladásokból 47%-kal a BAT, 33%-kal a *Philip Morris*, 13,5%-kal az *Imperial Tobacco Group*, 2,1%-kal a *Continental Tobacco Group*, a maradékkal a *JTI (Japan Tobacco International)* és a *Gallaher* (jelenleg már egy társaság), valamint a *Scandinavian Tobacco* rendelkezett.

Az Európai Unió többi tagállamához hasonlóan a magyar dohánytermelés sem tudja kielégíteni a hazai gyártás igényeit, így Magyarország importál és egyben exportál is dohányt. Az EU-csatlakozást követő gyárbezárások következtében a Magyarországon előállított dohánygyártmányok mennyisége csökkent, ami maga után vonta a dohányimport csökkenését, valamint a cigaretta- és fogyasztásidohány-import jelentős megugrását (8. táblázat). A hazai gyártók alapanyag-igénye nem csak az import, hanem a hazai dohány iránt is megcsappant, ami a fermentálók számára az exportértékesítés növelésének kényszerét hozta magával.

Az importban többféle dohány (Virginia és Burley töltő, valamint ízadó dohányok, keleti és félkeleti típusok, sötét dohányok) is szerepelnek annak érdekében, hogy a megszokott cigarettatípusok előállíthatók legyenek. A legtöbb dohányt Törökországból, Olaszországból, Bangladesből, Ugandából, az USA-ból, Malawiból, Zimbabweből és Tanzániából importáljuk. Az import diverzifikált, 2006-ban a 3500 tonna behozatal 25 országból érkezett.

Dohányexportunk fő felvevői Németország, Olaszország, Oroszország, Ukrajna, újabban Egyiptom mutat érdeklődést. Burleyből jelenleg bármennyit el lehet adni a piacon, de a kisebb termelők leépítése és a fajtaátcsoportosítás nyomán nem tudjuk növelni a termelést. Előnyös lehet, hogy a színformáltság szerepe a hazai minősítési rendszerben nagy, ennek következtében Virginia típusú világos dohányaink is keresettek, a vízipipázás alapanyagát jelenthetik.

Az import cigaretta Lengyelországból és Németországból (a nálunk forgalmazó gyártók más uniós országokban lévő gyáraiból) érkezik, míg a cigarettaexport Csehországba, Ciprusra, Írországba, Görögországba, Nagy-Britanniába, Japánba és Szlovákiába kerül. Ezen országok többségében a BAT a gyártási költségek csökkentésére és a felesleges kapacitások megszüntetésére irányuló intézkedései következtében felszámolta gyárait, és piacaikat a magyarországi termelésből látja el. Az importált fogyasztási dohányok döntő része Németországból származik, míg az export Németország mellett Szlovákiába irányul. (A fogyasztási dohány vámtarifaszáma alatt bejövő termékek gyakran nem fogyasztási célokat szolgálnak, hanem gyártási, csomagolási bémunkára vagy megsemmisítésre érkeznek Magyarországra.)

Magyarország dohány- és cigarettaimportja, valamint -exportja

Vámtarifaszám	Megnevezés	2003	2004	2005	2006	2006/2003 %
Import						
Dohány 2401	Mennyiség, t	8 610	6 122	4 202	3 535	-58,9
	Érték, ezer EUR	25 097	18 055	10 163	10 335	-58,8
Cigaretta 240220	Mennyiség, millió db*	557	3 127	7 908	11 999	2 054,2
	Érték, ezer EUR	6 080	27 835	67 701	77 654	1 177,1
Fogy. dohány 240310	Mennyiség, t	265	302	1 348	3 616	1 264,5
	Érték, ezer EUR	1 243	1 779	6 989	14 825	1 092,7
Export						
Dohány 2401	Mennyiség, t	4 047	7 102	2 935	4 102	1,4
	Érték, ezer EUR	10 230	18 213	7 972	8 146	-20,4
Cigaretta 240220	Mennyiség, millió db*	289	140	1 722	2 996	936,7
	Érték, ezer EUR	1 244	756	5 942	13 176	959,2
Fogy. dohány 240310	Mennyiség, t	272	276	..	569	109,2
	Érték, ezer EUR	752	436	..	2 182	190,2

* 1 szál cigaretta kb. 0,85 gramm.

Forrás: KSH

3.3. A dohánytermelés hazai erőforrásai

A dohánynövényt az átlagosnál gyengébb termőképességű talajokon termesztik. Az AKI teszüzemi adatbázisában lévő dohánytermelő gazdaságok szántóterületének átlagos AK-értéke 10,95 AK/ha, a növénytermesztő gazdaságoké ezzel szemben 20,88 AK/ha, míg az összes gazdaság átlaga 17,69 AK/ha volt 2006-ban. A termesztett fajtatípusok közül a Virginia a lazább szerkezetű, homokos, alacsonyabb humusztartalmú, gyengén savas, esetenként savanyú (a talaj pH-értéke kisebb mint 5) kémhatású talajokon terem. A Burley dohány talajigénye ezzel szemben a kevésbé savanyú, kissé kötöttebb homokos vályogtalaj, magasabb humusztartalommal.

A dohánytermelő üzemek által művelt szántóterület nagysága csaknem megegyezik a szántóföldi növénytermesztő gazdaságok átlagos művelt területével. A KSH Gazdaság-szerkezeti Összeírása [2005] szerint a dohánytermesztő gazdaságok által hasznosított terület átlaga 17,9 hektár volt 2005-ben, ebből a dohányterület aránya átlagosan 27,6%-ot tett ki. A szántóföldi növénytermesztő gazdaságok átlagosan 19 hektáron gazdálkodtak ugyanebben az időszakban.

A termesztéstechnológia és a beruházási igény eltérései miatt a gépi szárítású, részben öntözött Virginia dohányt a gazdaságok jóval nagyobb területen termesztik, mint a nagyobb kézimunka-igényű (füzős) Burley dohányt. Az egy gazdaságra jutó Virginia terület az üzemek 50%-ában 25 hektárnál nagyobb, míg a Burley termelőknél ugyanez a méret mindössze 11%-ban fordul elő. A Burley termelők 48%-a ugyanakkor 2 hektárnál kisebb területen termeszt a növényt (9. táblázat).

A dohánytermesztés jelentős **munkaerő-igénnyel** bír, a KSH [2005] felmérése szerint a dohánytermesztő gazdaságokban az éves munkaerő-felhasználás átlagosan 0,109 AWU hektáronként, míg a szántóföldi növénytermesztő gazdaságok átlaga 0,047 AWU/ha (Magyarországon 1 AWU = 2200 óra/év). A dohánytermesztés egyes munkafolyamatai, a tetejezés, törés, fűzés, válogatás nem, vagy csak korlátozottan gépesíthetők, az említett műveleteket a csúcsszezonban szinte egyidőben kell végezni, ezért a szezonális foglalkoztatás igen magas arányú (a foglalkoztatottak valamivel több mint 75%-a).

9. táblázat

A magyarországi dohánytermelők méret szerinti megoszlása

Megnevezés	Virginia			Burley		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
	%					
0,3-1,0 ha	1,3	1,0	0,9	42,8	27,1	21,1
1,1-2,0 ha	4,5	3,4	3,9	22,8	22,2	26,9
2,1-5,0 ha	18,7	17,7	18,4	22,1	19,6	22,1
5,1-25,0 ha	32,6	28,9	27,0	10,7	18,0	18,5
25 ha fölött	43,0	49,0	49,9	1,6	13,1	11,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: MADOSZ

Magyarországon döntően saját nemesítésű dohányfajták (Hevesi és Pallagi fajtanévvel) **vannak köztermesztésben**. A hazai nemesítésű dohányfajtákról általánosságban elmondható, hogy főbb tulajdonságaik (termőképesség, betegség-ellenállóság, szárítási tulajdonságok, beltartalom és töltőképesség) tekintetében megfelelnek a dohánygyártók igényeinek és a termelők által támasztott elvárásoknak.

A Virginia típusú dohányval beültetett terület 73%-át 2006-ban a Hevesi 9, 15%-át a Hevesi 19, 9%-át az USA-ban nemesített F₁ hibrid, az NC 100, a fennmaradó 3%-ot pedig egyéb fajták adták. A Burley típusnál ugyancsak szűk a fajtahasználat: a 2006. évi beültetett terület 61%-át a Pallagi 5, 33%-át a Pallagi 7, 4%-át a TN 90, 2%-át pedig az NC 3 fajták foglalták el. **A kiegyensúlyozatlan fajtahasználat** (elsősorban a Hevesi 9 és a Pallagi 5 túlzott alkalmazása) **nagy sebezhetőséget jelent a fajta genetikai leromlása esetén, ezért a fajtaválasztékot és a genetikai változatosságot növelni kell** [Kővári et al., 2006].

A dohánytermesztés **palántanevelő felülete** 170 ezer négyzetméter, ami nem elegendő az éves magyarországi palántaigény kielégítéséhez. (Az 5858 hektár bázisterület kihasználásához 176 ezer négyzetméter palántanevelő felületre lenne szükség.) Az úsztatott palántanevelés területe 164 660 négyzetméter, a többi palánta előállítás hagyományos technológiával történik. További problémát jelent a megfelelő szellőztetés és fűtés hiánya a palántanevelő berendezésekben (mintegy 25 ezer négyzetméter fűthető). A dohánytermelőknek mindössze 60%-a rendelkezik saját palántanevelő felülettel, a többiek palántaigényét más termelők állítják elő a termelői csoportok szervezésében.

Magyarországon öntözés nélkül nem lehet biztonságos, a piaci igényeket **maximálisan kielégítő dohánytermelést folytatni**. A dohánynövény hozama, a levelek minősége, szöveti szerkezete igen érzékenyen reagál a vízellátottságra. A dohány sekélyen gyökerese-

dik, a gyökérzet 90-95%-a a talaj felső 25-30 centiméteres rétegében helyezkedik el. Száraz időben nagyobb gyökértömeg képződik, ezáltal nő a levelek nikotintartalma. A nikotintartalom és a levelek szénhidrát-tartalma között negatív irányú összefüggés mutatkozik [Borsos et al., 2002]. Magyarországon a Virginia terület 70%-a, a Burley dohány területének pedig 26%-a, összesen 3300 hektár öntözhető. Az öntözés fejlesztése az 1990-es években indult el az ULT, míg az ezredforduló idején a DOFER termelői körénél. A beruházásokhoz a Dohány Terméktanács Fejlesztési és Stabilizációs Alapja, valamint az elsődleges feldolgozók jelentős támogatásokat és hiteleket nyújtottak. (Megjegyzendő, hogy Borsos és társai [2002] megfigyelései szerint a dohánytermelő körzetek időjárási adatai nagy változékonyságot mutatnak; a hőmérsékleti és a csapadék viszonyoknak a dohánynövény számára minden szempontból kedvező alakulására a Nyírségben az évjáratok 50%-ában, míg Szolnok és Bács-Kiskun megyékben csak 25%-os valószínűséggel, az évjáratok negyedében számíthatunk.)

A hazai dohánytermesztés eszközellátottsága kiegyenlítetlen. A kisebb területen Burley dohányt termesztők nagy része az alapvető eszközökkel sem rendelkezik. A nagyobb területen termesztők többnyire a kor technológiai elvárásainak megfelelő eszközállományt működtetnek. A kisebb termelők gépi szolgáltatás igénybevételével biztosítják a szántóföldi munkák elvégzését, amire gyakran – a szolgáltatótól függően – nem a megfelelő időben kerül sor.

A dohánytermesztés **speciális géprendszerének** (bakháthúzó, ültetőgép, permetező) korszerűsítését az 1990-es évek elején az elsődleges feldolgozók is támogatták. Ezek a gépek azonban mára műszakilag leromlott állapotba kerültek és elmaradnak a kor technológiai színvonalától. **A dohány tetejezésének gépesítése nem megoldott, mint a betakarítás és a válogatás gépesítése sem.** Egy darab Virginia-betakarítógép – kísérleti jelleggel – 2007-ben került az országba, működésével kapcsolatban még nem áll rendelkezésre kellő tapasztalat. Burley tökivágó-gépből kettő található Magyarországon, a DOFER termelési körzetében használják őket – egyelőre csak referencia jelleggel – a Burley dohány töves betakarítására. A DOFER Zrt. preferálja e technológiát, mert alkalmazásával megspórolható a fűzés, a tökivágása miatt alacsonyabb lesz a nikotintartalom, csökken a betakarítás költsége és a szezon kitolása miatt (szárítás után szedik le a leveleket) csökkennek a munkacsúcsok. A dohányszár magas szénhidrát-tartalma miatt alkalmas bioenergia nyerésére, aminek üzemben belüli felhasználásával további termelési költség-csökkentést, értékesítésével az árbevételük növelését érhetnék el.

A Virginia dohány szárításánál használt Sirokkó TDO berendezések 40 éves technológiát képviselnek, pazarlóak, a szigetelésük rossz, a megfelelő szárítást lehetővé tevő automatikával nem rendelkeznek. Az újabb beszerzésű, egyéb típusú szárítók az 1980-1990-es évekből származó, közvetlen fűtésű szárítók [Fekete et al., 2007]. A közvetlen fűtésű szárítókat azonban át kell alakítani hőcserélő közbeiktatásával, mert az égéstermék bekerül a szárítóba, és közvetlenül érintkezik a dohányval. A megpörkölt dohányban nő a nitrózamin-szint, ami az egészségre káros. A hőcserélők közbeiktatásával a szárítók határfoka romlik. **Minőségi, környezeti, egészségügyi és energiatakarékosági okokból tehát a szárítók cseréje sürgős lenne.**

3.4. A dohánytermelés szervezése, a termelés minőségi, egészségügyi és környezeti szempontjai

A magyarországi dohánytermelés és elsődleges feldolgozás igen jól szervezett. A termelők három termelői csoportba szerveződtek; az ULT termelői a Nyidoter Kft., a DOFER termelői pedig a Dél-alföldi Dohánytermesztő Közösség Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., valamint a Szabolcsi Dohánytermelő és Értékesítő Szövetkezet tagjai. A termelői csoportok – térítés ellenében – széleskörű szolgáltatásokat nyújtanak a dohánytermelők részére: technológiai ajánlásokkal, szaktanácsokkal, a termelés és értékesítés folyamatos ellenőrzésével, a termeléshez szükséges inputok – vetőmag, dohánypalánta, kötözőanyagok, műtrágyák, növényvédőszer – elszámolás ellenében történő biztosításával, forgóeszköz-hittel segítik a termelést²⁰. A cél az, hogy a termeltetési szerződésben meghatározott minőségi és mennyiségi követelményeknek való megfelelést biztosítsák. Az elsődlegesen feldolgozott dohányt többnyire multinacionális dohánygyárak vásárolják fel, az általuk előállított dohánygyártmányoknak igen szigorú előírásoknak kell eleget tenniük.

Az elsődleges feldolgozók a termelés fejlesztése, a hatékonyság és a minőség fokozása érdekében részt vesznek a technológiai újítások elterjesztésében. A gyár támogatásával az ULT Magyarország termelői 2000-től teljes egészében áttértek a hidrokultúrás palántanevelésre, aminek előnye, hogy az így előállított palánták ültetése kiegyenlített állományt ad, valamint lehetővé tette az ózont károsító, metil-bromid nevű talajfertőtlenítő-szer kiiktatását. Az elsődleges feldolgozók fajtakísérleteket végeznek, a cél az, hogy a külföldi fajták honosításával a technológiai fejlesztésekhez (pl. gépi betakarítás) a szükséges fajtaválasztékot biztosítsák. A fermentálók technológiai kísérleteket is folytatnak, pl. a DOFER a Burley dohány töves betakarításának és szárításának lehetőségét vizsgálja.

A dohánygyártók magyarországi dohányokkal szemben támasztott követelményei összetettek, a megvásárolt dohány paraméterein túl az előállítás módjára, annak körülményeire is kitérnek [Fekete et al., 2007]. Biztosítani kell a dohány nyomon-követhetőségét, a vetőmagtól a felhasználóig. A dohánygyárak határozottan elzárkóznak a GM-dohányok felvásárlásától, ezért a dohánynak garantáltan GMO-mentesnek kell lennie, amit a termesztés során vett minták akkreditált laboratóriumi vizsgálatai igazolnak. A dohánytermesztésben csak a dohánykultúrában engedélyezett növényvédőszer használható fel, ami elsősorban a végterméket fogyasztó szempontjából fontos, a nagy felületű levélből ugyanis nehezen ürül ki a hatóanyag. A növényvédőszer hatóanyag-maradékát, valamint a dohánykultúrában nem engedélyezett szerek használatát laboratóriumi vizsgálatokkal ellenőrzik. A minőség biztosítása, a kezelések számának csökkentése és a környezeti ártalmak mérséklése érdekében az elsődleges feldolgozók az engedélyezett szerek közül a leghatásosabb, illetve a leggyorsabban lebomló hatóanyagok használatát ajánlják, e növényvédőszer listája a termeltetési szerződés mellékletét képezi. Az állati kártevők (dohánytripsz, vetési bagolylepke) előrejelzésére az ULT Magyarország és a Nyidoter Kft. közös megfigyelési programot működtet. Magyarország tagja a nemzetközi peronoszpóra előrejelző szervezet-

²⁰ A dohánytermelők a termelői csoportok fenntartására hozzájárulást fizetnek, melynek összege termelői csoporttól függően 2007-ben Virginia dohányra 18-25 ezer Ft, Burley dohány esetén pedig 15-22 ezer Ft között mozgott hektáronként. A termelői csoportok fenntartásának éves költsége így megközelíti a 120 millió Ft-ot. A termelőicsoport-tagság a területalapú támogatások kifizetésének feltétele. A dohány termelői csoportoknak külön támogatás nem jár, mivel összegét beépítették a prémiumba. A termelői csoportok fenntartására fizetett díjak összességében a dohánytámogatások valamivel több mint 2%-át tették ki 2007-ben. A termelői csoportok az ágazati szabályozással kapcsolatos, valamint a korábban az elsődleges feldolgozók által végzett tevékenységeket látják el.

nek is. A termelők a növényvédelmi kezelésekről naplót vezetnek. Gyomirtót általában nem használnak, a mechanikai gyomirtás gépi sorközművelésből és kézi kapálásból áll.

A termeltetési szerződés kötelezi a termelőt a dohánygyártók által elfogadott és a hazai viszonyokra adaptált Jó Agronómiai Gyakorlat (*Good Agricultural Practice*) betartására, ami „olyan mezőgazdasági gyakorlatokat jelent, amelyek jó minőségű termést eredményeznek, miközben a talaj, a víz, a levegő, az állat- és növényvilág szempontjából védik, fenntartják vagy javítják a környezetet. Ugyanakkor a GAP-nak biztosítania kell a termelők gazdasági megélhetését is, valamint biztonságos munkakörnyezetet mindazok számára, akik a dohánytermés előállításában közvetlenül érintettek” [CORESTA, 2005]. A GAP program kiterjed a megfelelő talaj- és vízgazdálkodási gyakorlatokra, az erózió és a vízszennyezés elleni védelemre, a fajtakiválasztásra, a helyes agronómiai gyakorlatokra, az integrált növényvédelmi technológiára, a mezőgazdasági kemikáliák használatára, a dohány szárítás építményeire, berendezéseire, a dohánytárolás szabályaira, az idegenanyag-mentesítésre, a termelők képzésére és a dohánytermeléssel kapcsolatos szociális kérdésekre, pl. a gyermekmunka alkalmazására is.

A dohánytermelés dokumentumaiban, programjaiban megfogalmazott eljárások a gyakorlatban csak részben teljesülnek, emiatt a fermentálóknak leadott nyersdohány minősége a csatlakozás után romlott.

A **Virginia dohány** minőségi osztályait alapvetően a levelek színe, épsége, a betegség mértéke, valamint a levelek érettsége, szöveti szerkezete alapján határozzák meg²¹. Az AV a legjobb, a C a leggyengébb minőséget jelzi. A felvásárlási ár – egy minőségi osztályon belül is – törési övezetenként változik, legmagasabb az ún. felső anyalevelek, majd az alsó anyák, a hegylevelek és végül legalacsonyabb az aljlevelek ára. Virginia dohánynál elvárás a sárga, narancssárga szín, a technikai érettség állapotában letört levél, a törési övezetnek megfelelő szöveti minőség és a nyitott szöveti szerkezet. Kerülendő a zöld (éretlenül szedett vagy rosszul szárított) és a pörkölt (magas hőmérsékleten karamelizálódott cukrot tartalmazó), valamint a penészes, fülledt levelek jelenléte. A leveleket törési övezetenként, minőségi osztályonként válogatva kell leadni. Az átvétel során a biztosított minták beltartalmát (nikotin-, redukáló cukor, összes cukortartalom) is megvizsgálják, de az árat ez nem befolyásolja. A dohánylevél színe (szép sárga szín) és tapintása (laza, finom, selymes) utal az érettségre, a nyitott szöveti szerkezetre, a megfelelő beltartalom kialakulására. Az ilyen minőségű dohánylevél a gyártásnál könnyen felveszi a páclevet, és jó töltőképességű, azaz egy szál cigarettába kevesebb kell belőle, így kevésbé káros az egészségre.

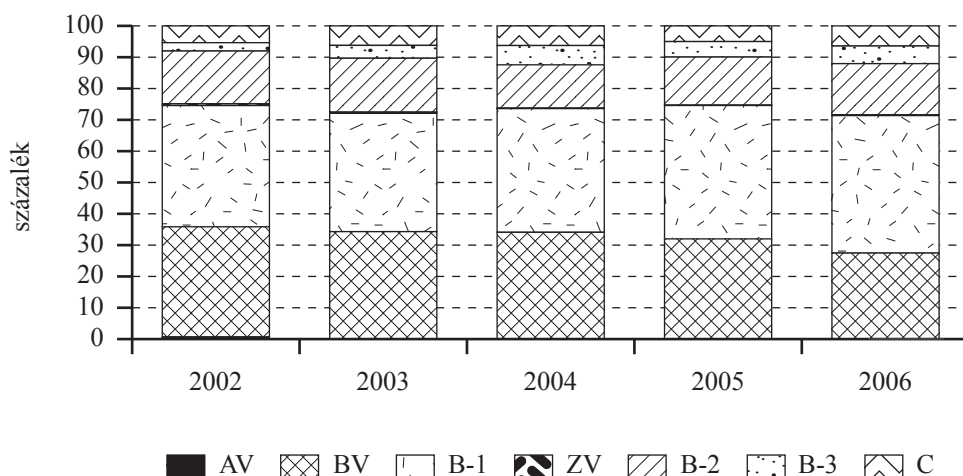
A 2002-2006 között felvásárolt Virginia leveleknél a 2002. év kivételével AV osztályú termés nem volt, a BV minőségi osztály aránya azonban 35,2%-ról 27,5%-ra csökkent az ULT Magyarország Zrt. termelői körében. A BV minőség csökkenése mellett a B1 minőség részaránya emelkedett, így együttes részarányuk 2004-2005-ben elérte a 2002. évi 74%-ot, 2006-ban azonban 71,4%-ra csökkent (19. ábra).

A **Burley dohány** esetében a cél a hosszú oxidációs folyamaton átesett barna levél, amit a szabvány A, B, C, D minőségi osztályokba sorol. A Virginia dohányhoz hasonlóan az egyes minőségi osztályokon belül itt is törési övezetenként változik az ár. A levelek színe mellett a betegség és sérültség mértéke, valamint a levél érettsége, szöveti szerkezete a minőségi osztályba sorolás alapja.

²¹ A leveles dohányok felvásárlásakor a MSZ-16802:2001. számú szabványt alkalmazzák.

19. ábra

A felvásárolt nyersdohány minőségi osztályainak alakulása Magyarországon Virginia

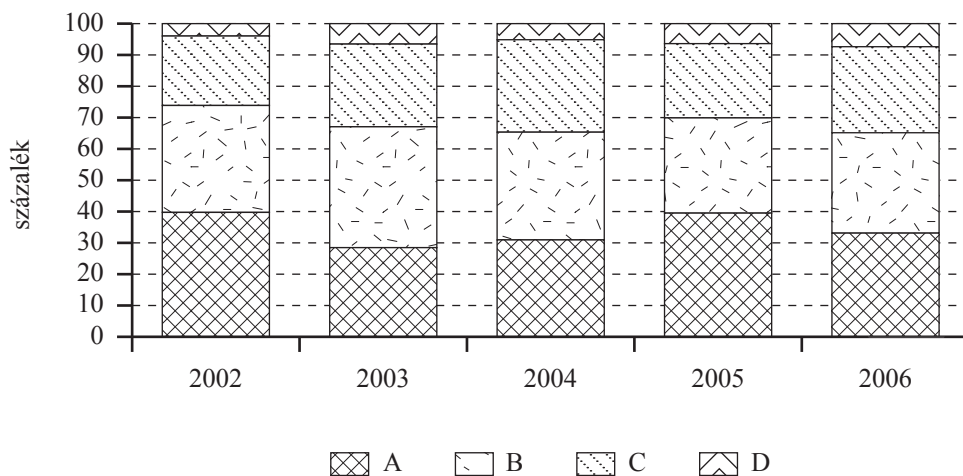

Forrás: ULT Magyarország Zrt.

A felvásárolt Burley dohány minősége igen változékony. Az A minőség aránya 2002-2006 között 39,7% és 28,5% között változott. Az A és B minőségi osztályok együttes aránya 2002-ben 73,9%-ot tett ki, amit a csatlakozás után egyetlen évben sem tudtak a termelők megismételni, és a legjobb minőségi osztályok teljes termelésen belüli aránya 70% alatt maradt (20. ábra).

20. ábra

A felvásárolt nyersdohány minőségi osztályainak alakulása Magyarországon Burley

Forrás: ULT Magyarország Zrt.

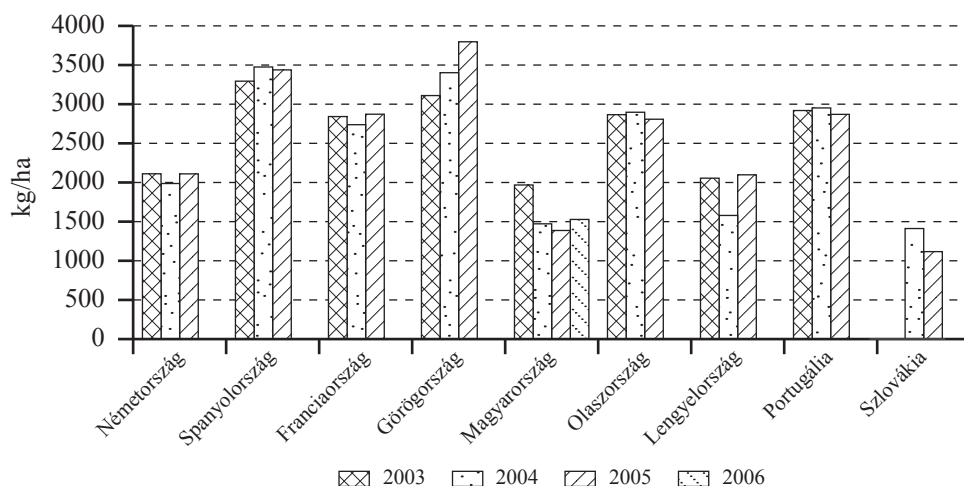
A minőség romlásának oka, hogy a támogatások és a felvásárlási árak nem ösztönöznek a magasabb termésátlagok és minőség elérésére. 2006-ban az értékesítésből származó árbevétel átlagosan a teljes termelési érték mindössze 17%-át adta mindkét fajtatípusnál, a bevétel további része a támogatásból származott. A hektáronkénti támogatások összege egészen a 2006. évi betakarításig nem függött a fajlagos kibocsátástól. A területalapú kifizetési rendszernek köszönhetően – a régi tagállamoktól eltérően – nálunk nem vezették be a minőségtől függő, változó prémiumrészt sem. **A termelők szerint az árak differenciálása az egyes minőségi osztályok között pedig nem ösztönöz a magasabb minőség elérésére, a többlet kézimunka elvégzésére.** Mindez oda vezetett, hogy a dohánytermelés szigorú termesztéstechnológiai feltételeit nem tartják be, gyakran a termés kockáztatásával takarékoskodnak az inputok felhasználásával, elmarad a válogatás, gyakori, hogy nem megengedett anyagokkal szennyezett a termés.

A magyar dohány legnagyobb felhasználója, a BAT Pécsi Dohánygyár szerint a hazai előállítású alapanyag minősége nem kielégítő: a dohány válogatatlan, gyakori, hogy a dohánylevél (noha emberi fogyasztásra kerül!) nem dohányazonos anyagokat, különböző szennyeződések is tartalmaz. A legfőbb kifogás azonban a nikotintartalommal kapcsolatban merül fel, méréseik szerint a nikotintartalom ingadozása az egyes évjáratok között a 30%-ot is eléri. Noha a nikotintartalom függ a talajtól, a fajtától és az időjárástól, alakulása az évjáratnak megfelelően a termesztéstechnológiával, az ajánlott sor- és tőtávolság betartásával, talajvizsgálaton alapuló tápanyag-kijuttatással, öntözéssel, a tetejezés mélységével befolyásolható. A cél az, hogy a gyökerekben képződő nikotin minél nagyobb zöldtömegben allokálódjon.

Mivel a termelőknek nem érdekük a nagyobb hozam elérése a változó költségek növekedése miatt, gyakori, hogy olyan extenzív termesztéstechnológiát alkalmaznak, amivel a támogatás teljes (2 t/ha-ra jutó) összegének lehívásához szükséges 1,45 t/ha termésátlag még éppen elérhető. Ezért visszafogják a tápanyag-utánpótlást, csökkentik a tőszámot, mélyen tetejyeznek, nem öntöznek stb. Ehhez a gyakorlathoz a nem mennyiségi alapú támogatás-kifizetésen túl hozzájárult az is, hogy a magyar dohánytermelők egyenlőtlen versenyre kényszerültek a kedvezőbb feltételek között termelő uniós és harmadik országbeli társaikkal szemben. Az Európai Unióhoz való csatlakozás után a nyersdohány felvásárlási ára az uniós árszintre csökkent, miközben a támogatásoknak a csatlakozás óta eltelt években mindössze 55-65%-ára voltak jogosultak. Gondot okozott a dohány átvételi ár és a támogatások időbeni elválása is a termelők gyenge fizetőképessége miatt, noha a termelés nagy energia- és munkaigénye miatt jelentős finanszírozást igényel [Borsos és Bittner B., 2007]. Lemaradásunkat fokozza a dohánytermesztésben használt eszközök korszerűtlensége és magas energiaköltsége is, ami jelentősen drágítja a termelést.

A magyar termésátlagok jellemzően a legalacsonyabbak az Európai Unióban, csak a szlovákok rendelkeznek nálunk kisebb fajlagos kibocsátással, de itt 2006-ban már csak 650 tonnát tett ki a dohánytermelés. A Virginia dohány magyarországi hektárhozama 2003-ban még közel 2 tonna volt, ami 2004-ben 1,47 tonnára, majd 2005-ben 1,39 tonnára csökkent (21. ábra). Ez a németországi hozam háromnegyede, az olasz és francia fele, a lengyelnek pedig 70%-a.

**A mesterséges szárítású dohányfajták hektárhozama
az EU tagállamaiban és Magyarországon**

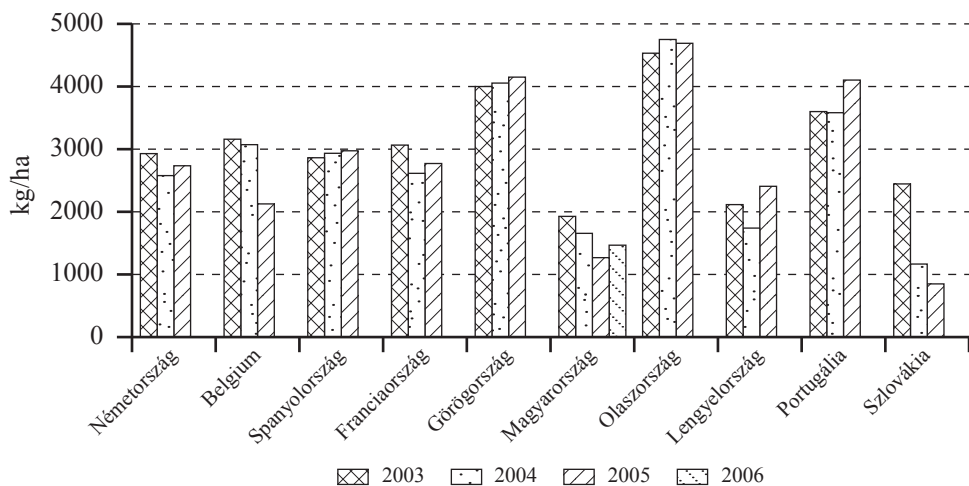

Forrás: UNITAB és MADOSZ

A Burley típusok esetében még nagyobb a lemaradásunk az uniós termelőkhez képest. A magyarországi Burley fajtákból 2003-2005 között sorrendben hektáronként 1,93 tonnát, 1,66 tonnát és 1,27 tonnát takarítottak be. Ez a német és francia termelők fajlagos termelésének 50-60%-a, az olasz 30-35%-a, a lengyelek hektáronkénti kibocsátásának pedig 50-90%-a (22. ábra). Megjegyzendő, hogy a velünk együtt csatlakozott Lengyelország hozamai a csatlakozás óta eltelt években emelkedtek; itt azonban a dohánytermelők támogatásának SAPS-on felüli része a termelt és leszállított dohány mennyisége alapján kerül kifizetésre (ld. az 5. mellékletet is).

A magyar dohánynal kapcsolatban felmerült kifogások alapján – a felvásárlási rendszer és a minőségi osztályok szubjektív jellegére tekintettel – nem zárható ki, hogy a fermentálók a felvásárlás során elnézőek az alapanyag minőségi besorolását illetően, így a felvásárlási adatok nem tükrözik hűen a valódi minőséget. Az elsődleges feldolgozó vállalkozások kényszerhelyzetben vannak: egyrészt ki kell elégíteniük a gyártók minőségi és mennyiségi igényeit, másrészt pedig szükségük van az alapanyagra, amit Magyarországon kívül nem lehet beszerezni. A két fermentáló kapacitásának kihasználtsága 2006-ban 30% körüli volt, ami növeli a feldolgozás költségeit, ezáltal rontja az elsődlegesen feldolgozott dohányok versenyképességét [Bittner, 2006].

A világos, levegőn szárított dohányfajták hektárhozama az EU tagállamaiban és Magyarországon

Forrás: UNITAB és MADOSZ

4. A dohányzás és az egészség

Az Európai Unióban évente mintegy 650 ezer ember hal meg a dohányzás következtében, ezzel olyan betegségek, illetve korai halál előidézője, ami egyébként elkerülhető lenne.

A dohánygyárak becslései szerint Európában évente 0,5-1%-kal csökken a dohányosok száma. Az Eurobarometer 2006. október-november hónapokban vizsgálta az európai polgárok dohányzással kapcsolatos szokásait a 15 évesnél idősebb népesség körében. 2006-ban az európaiak 32%-a dohányzott, közöttük a legkedveltebb terméknek a cigaretta bizonyult (a megkérdezettek 27%-a választja), sokkal kevesebb, 4% fogyaszt sodródohányt, míg 1% szivarozik. Arányait tekintve a legtöbb dohányos – a lakosság 42%-a – Görögországban található, második Ciprus 39%-kal, majd holtversenyben Bulgáriával és Litvániával a harmadik helyen Magyarország áll, utóbbiaknál a dohányzók aránya 36%. A dohányzók szociális és demográfiai helyzetét vizsgálva megállapították, hogy a férfiak nagyobb arányban dohányoznak, mint a nők, előbbieket 37%-a, utóbbiak 27%-a vallotta magát dohányosnak. A legtöbb dohányos a 25-39 éves korosztályból kerül ki, az iskolai végzettséget tekintve pedig az alacsonyan képzettek, általában a fizikai munkások, illetve a munkanélküliek között fordulnak elő nagyobb arányban. A dohányzás egyre inkább az alacsonyabb jövedelmű rétegekben koncentrálódik, akik az ezzel járó terheket nehezebben tudják elviselni: jövedelmük aránytalanul nagyobb részét költik dohánytermékekre, míg orvosi ellátásra, betegségmegelőzésre, jobb minőségű élelmiszerekre kevesebb pénzük marad. A dohányzás hozzájárul a társadalmi különbségek elmélyüléséhez.

A dohányzással összefüggő főbb betegségcsoportok és halálokok a különböző rákfajták (tüdő-, gége-, nyelöcső-, hörgő-, ajak-, szájüregi stb.), a szívkoronária-betegségek, a légzőszervi megbetegedések (aszma, allergia, COPD²²) és az agyvérzés. A passzív dohányzás során több mint 4000 vegyi anyag kerül a szervezetbe, köztük 50 bizonyítottan rákkeltő és számos mérgező anyag. Mások füstjének belélegzése ugyanolyan betegségeket okozhat, mint az aktív dohányzás [Európai Bizottság, 2007].

A dohányzásból eredő társadalmi költségek óriási terhet rónak a kormányokra és a járulékfizetőkre. A közvetlen költségek a betegek gyógykezeléséből, a gyógyszerfinanszírozásból, a rokkantnyugdíjak és a táppénzek folyósításából erednek, míg a közvetett költségeket a betegség ideje alatt, illetve a korai halálozás miatt kieső adó- és járulékbévételek elmaradása jelenti. Európában a dohányzás költségeit 2000-es adatokkal számolva 98-130 milliárd euróra becsülték, ami a régió 2000. évi GDP-jének 1-1,4%-át jelentette [Ross, 2004]. (A számításnál nem vették figyelembe a passzív dohányzással járó ártalmak költségeit). **Magyarországon is kiszámították a dohányzás társadalomra rótt költségeit, amelyek a 2004. évben sokkal magasabbak voltak, mint a dohányzásból származó bevételek.** Az aktív és passzív dohányzással járó költségek 332-347 milliárd Ft-ot tettek ki, a befolyt adók és járulékok (jövedéki adó, ÁFA, társasági nyereségadó, TB-járulék) együttes, 260 milliárd Ft-os összegével szemben [Barta et al., 2006].

Az Európai Unió a megbetegedések magas kockázata miatt számos területen beavatkozik a dohányfogyasztás visszaszorítása érdekében. A dohánytermékek gyártására, kiszerezésére, árusítására vonatkozó irányelv a dohányzás káros hatásaira felhívó feliratok elhelyezését írja elő az Európai Unió területén forgalmazott, illetve innen

²² A COPD (krónikus obstruktív légúti betegség) a légutak beszűkülését, a tüdőszövet ritkulását, ezáltal a tüdőteljesítmény leromlását, majd halált okozó megbetegedés. A COPD esetében a légutak beszűkülése csak részben vagy egyáltalán nem visszafordítható.

exportált dohánytermékek csomagolásán, jól látható módon. Tiltja továbbá az olyan félreérthető megjelölések alkalmazását, mint a „light”, „ultra light”, mert olyan képzetet keltenek, mintha egyes cigarettafajták fogyasztása kevésbé veszélyes lenne. Az irányelv szabályozza a cigaretták megengedett kátrány-, nikotin- és szénmonoxid-tartalmát²³. Mivel a dohánytermékekről szóló direktíva arra kötelezi a dohánygyártókat, hogy adják meg a gyártásnál alkalmazott kémiai összetevőket, a Bizottság és a tagállamok hatóságai vizsgálják ezen összetevők mérgező, illetve függőséget kiváltó hatását.

A **dohányreklámra vonatkozó direktíva** megtiltja a dohánytermékek rádióban, Interneten és a nyomtatott sajtóban való reklámozását 2005. július 31-től. Nem teszi lehetővé a határokon átnyúló, több tagállamra kiterjedő rendezvényeken (pl. Forma-1) a cigaretta-reklámok feltüntetését. A TV-ben való reklámozást egy 1989. évi irányelv már korábban megtiltotta.

Az Európai Unió a Közösségi Dohányalap felhasználásával **dohányzásellenes hirdetési kampányokat** finanszíroz. 2001-2004 között 18 millió eurót költött egy tizenéveseknek szóló médiakampányra „Ne félj nemet mondani” címmel, míg a következő 2005-2008 közötti akcióra, amelynek elnevezése „SEGÍTSÉG – A dohányzás nélküli életért” további 72 millió eurót irányzott elő. A kampányok célja, hogy rávilágítsanak a passzív dohányzás veszélyeire, és kiálljanak a dohányzás nélküli életmód mellett, különösen a fiatalok körében.

Az EU egészségügyi miniszterei 2002 decemberében **ajánlást** fogadtak el a **dohányzás elleni prevencióról, valamint a dohányzásellenőrzés javításának kezdeményezéséről**. Ez felszólítja a tagállamokat arra, hogy védjék állampolgáraikat a passzív dohányzás veszélyeitől, és **tiltsák meg a dohányzást a beltéri munkahelyeken, a zárt légtérű nyilvános helyeken és a tömegközlekedésben**. A füstmentes környezet megteremtésére irányuló intézkedések nem csak a környezeti dohányfüsttől védenék meg az embereket, hanem ahhoz is hozzájárulnának, hogy a dohányfogyasztás is csökkenjen. A legszigorúbb, minden zárt légtérű nyilvános helyre és minden munkahelyre kiterjedő dohányzási tilalmat vezetett be Írország, Skócia, de hamarosan bevezetésre kerül a tilalom Angliában, Észak-Írországon és Walesben is. Több más tagállam is megtiltotta a dohányzást minden zárt légtérű nyilvános helyen és minden munkahelyen, de általában a vendéglátóipar kivétel, itt részleges megszorításokat alkalmaznak. Magyarországon csak a kijelölt helyeken lehet dohányozni a közforgalmú intézményekben, tömegközlekedési eszközökön, zárt térben megtartott rendezvényeken és a munkahelyeken. Nem jelölhető ki dohányzóhely egészségügyi intézményekben és a közoktatási intézmények tanulók által használt helyiségeiben. Vendéglátóhelyeken a csak italt forgalmazó helyiségekben dohányzóhely kijelölése nélkül is lehet dohányozni.

A Bizottság most a passzív dohányzás elleni fellépés továbbfejlesztésére készül, amire a WHO Dohányzás-ellenőrzési Keretegyezménye is kötelezi aláíró tagjait. A dohányzás visszaszorítása érdekében hozott intézkedések sokáig egyedi nemzeti keretek között folytak, hivatalosan **nemzetközivé csupán a közelmúltban vált a mozgalom**. A WHO Dohányzás-ellenőrzési Keretegyezményről (*Framework Convention on Tobacco Control – FCTC*) szóló dokumentumot 2006 februárjában 113 ország ratifikálta. A megállapodásban néhány nagyobb intézkedési területet határoztak meg az aláíró felek, amelyek a dohányzás egészségre káros hatásait vannak hivatva csökkenteni, és amelyeknek alkalmazása kívánatos a tagállamok politikáiban. Ezek:

²³ A Magyarországon forgalmazott cigaretták nikotintartalma az elmúlt 20 évben átlagosan 25%-kal, kátránytartalma pedig közel 60%-kal csökkent. A dohányzási szokások változását is figyelembe véve a dohányosok által elfogyasztott nikotin és kátrány éves mennyisége 71-74%-kal lett kevesebb 1986 és 2005 között.

- reklámozási tilalom a dohánytermékekre;
- hatékonyabb egészségvédő feliratok, akciók;
- a félrevezető feliratok (pl. „light”) alkalmazásának mellőzése a dohánytermékeken;
- adók, árak emelése;
- a passzív dohányzók védelme.

A dohányzásellenes intézkedések különböző költséggel és hatékonysággal képesek csökkenteni a dohányzást. Barta et al. [2006] szerint két csoportra lehet bontani ezeket az intézkedéseket: 1.) azok, amelyek a dohánytermékek keresletét csökkentik, 2.) azok, amelyek a dohánytermékek kínálatát csökkentik. Az első típust további két altípusra bontották, ár- és nem érintkezések. Az érintkezések közé tartoznak a dohányadó emelése és a termékdíj bevezetése („pántlikázott” pénz a jövedéki adón belül, amit meghatározott egészségügyi célokra fordítanak). A nem érintkezések például a dohányzásmentes környezet, a csomagolás és címkézés előírásai, a reklám és a szponzoráció tiltása, az ártalmas összetevő feltüntetése, a dohányfüggőség kezelése stb. A kínálatot szabályozó intézkedésnek számít a kiskorúaknak történő eladás tiltása és **a dohánytermesztés visszafogása.**

A Világbank és a WHO vizsgálták a DALY (*disability-adjusted life year*), azaz egy egészségben eltöltött hozzáadott életév árát. Bár a becslést eltérő módszerrel végezték, azonos eredményre jutottak: a dohányzás gyakoriságát csökkentő legolcsóbb és leghatásosabb módszernek az adó- és áremelés bizonyult. Barta et al. [2006] is összefoglalják a dohányzásellenes intézkedések hatásait, és kiemelik, hogy **a hazai dohánytermesztés visszafogása a dohányzás prevalenciájára nincs hatással.** Ennek oka, hogy a gyártott cigaretták alapanyagának, és az elszívott cigarettáknak jó része importból származik. A dohánytámogatások összegét az elfogyasztott cigaretták számára vetítve szálanként olyan csekély összeg adódik, ami nincs befolyással a cigaretta keresletére. **Ebből következik, hogy a dohánypiaci szabályozás reformja, vagyis a dohánytermelés támogatásának termeléstől való függetlenítése a dohányfogyasztásra nem fog hatást gyakorolni.**

5. Dohánytermékek adóztatása

Más anyagi javaktól eltérően a dohánytermékek fogyasztása társadalmi költségeket (externáliákat) eredményez, ezért a kormányok a dohánytermékekre igen magas adókat vetnek ki. A jövedéki adónak legalább olyan mértékűnek kell lennie, ami a dohányzás által előidézett externáliákat fedezi [Ross, 2004]. Az adóztatásnak van azonban egyéb szerepe is: ezzel **az állam beavatkozik a dohányfogyasztással kapcsolatos egyéni döntésekbe** is, hiszen nem minden fogyasztó képes felmérni a dohányzás egészségre gyakorolt káros hatásait és a nikotinfüggőség további költségeit.

A kormányok számára a dohánytermékek adóztatása viszonylag könnyen megoldható:

- az adókat az igen koncentrált dohányipartól szedik be;
- ellentétben más alternatív termékekkel és szolgáltatásokkal, a dohánytermékek adóztatása népegészségügyi okokkal egyszerűen indokolható;
- alacsony árrugalmasságú termékekről lévén szó²⁴, az adóterhek növelése más termékekhez képest kevésbé van hatással a piacra (egy esetleges adóemelés következtében a dohányosok haszna más termékekhez képest relatíve kisebb mértékben csökken).

A cigaretták és az egyéb dohánygyártmányok jövedéki adóztatásával kapcsolatban a Tanács 92/79/EGK, a 92/80/EGK és a 95/59/EK irányelvei tartalmazzak előírásokat. A szabályozás célja a dohánytermékek adóztatásának harmonizálása annak érdekében, hogy a tagállamok által ezen termékekre kivetett különböző mértékű (és a cigaretták esetében eltérő szerkezetű) adók ne akadályozzák a közösségi piac termékforgalmát.

Az irányelvek meghatározzák az adózás alá vont dohánygyártmányok különböző típusainak (szivar, szivarka, cigaretta, cigaretta sodrására szánt vágott dohány, egyéb fogyasztási dohány) fogalmát és jellemzőit. A jövedéki adó mértékének közelítése érdekében az irányelvek minimális jövedéki adó alkalmazását írják elő, amely a cigaretta esetében tételes (specifikus) és értékarányos (*ad valorem*) adónemből (ide nem értve a forgalmi adót) tevődik össze. A **cigaretta minimális jövedéki adója** a valamennyi adót magában foglaló kiskereskedelmi ár legalább 57%-a, ezer darabra vonatkoztatott összege pedig a legkeresettebb árkategóriába tartozó cigaretták esetében 2006. július 1-je óta legalább 64 euró kell legyen. Azok a tagállamok, amelyek a legkeresettebb árkategóriába tartozó cigarettákra minimum 101 euró/ezer darab összegű jövedéki adót alkalmaznak, nem kötelesek betartani az 57%-os minimális adóteher követelményét. A tagállamoknak jogukban áll **jövedékiadó-minimumot kivetni azokra a cigarettákra**, amelyeket a legkeresettebb árkategóriába tartozó cigaretták kiskereskedelmi eladási áránál **alacsonyabb áron hoznak forgalomba**, azzal a feltétellel, hogy az így megállapított jövedékiadó-minimum nem haladhatja meg a legkeresettebb árkategóriába tartozó cigarettákra kivetett jövedéki adót.

A **cigarettasodrásra szánt, finomra vágott fogyasztási dohányra** kivetett jövedéki adó a valamennyi adót magában foglaló kiskereskedelmi ár legalább 36%-a vagy 32 euró/kg kell legyen. Az **egyéb fogyasztási dohány**nál legalább 20% vagy 20 euró/kg, míg a **szivar** és **szivarka** esetében 5%, vagy ezer darabonként/kilogrammonként 11 euró a minimális jövedéki adó mértéke.

²⁴ A cigaretta keresletének árrugalmassága a fejlett gazdaságokban a felnőttek körében -0,4% [Chaloupka et al., 2000].

Mivel a cigaretták esetében a jövedéki adó tételes és értékarányos összetevőjének más-más a hatása, szabályokat állapítottak meg **a jövedéki adó tételes összetevője és a teljes adóteher arányára vonatkozóan** is. E szabályozással azt szeretnék elérni, hogy a cigaretták jövedéki adójának szerkezetét a tagállamokban összehangolják. Az összehangolás jelenlegi fázisában a jövedéki adó tételes összetevője nem lehet alacsonyabb, mint 5%-a és nem lehet magasabb, mint 55%-a azon teljes adótehernek, amit a százalékos és a tételes jövedéki adó, valamint a forgalmi adó együttes összege jelent.

A jövedékiadó-struktúra, azaz a specifikus és az *ad valorem* összetevő aránya hatással van a dohánytermékekből származó adóbevételre, a dohánytermékek kiskereskedelmi eladási árára, illetve a dohányipari vállalatok piaci stratégiájára is. Az *ad valorem* típusú adó előnye, hogy az adóztatásból származó árbevétel egyenes arányban változik az inflációval, hátránya viszont, hogy a dohányipar árképzési politikájára rendkívül érzékeny. A gyártók csökkenthetik adókötelezettségeiket, ha termékeik árát csökkentik (pl. lenyomják a beszerzési árakat, alacsonyabb minőségű alapanyagot dolgoznak be stb.), ami a költségvetési bevételeket negatívan érinti. A specifikus adó előnye, hogy független a dohányipar döntéseitől, és alkalmazásával sokkal inkább befolyásolhatók a vásárlói döntések: a tételes adó kivetése minden termékre relatíve olcsóbbá teszi a jobb minőségű és drágább cigarettát, ezzel ösztönzi ezek vásárlását a relatíve jobban dráguló, alacsonyabb minőségű és olcsóbb termékekkel szemben. A specifikus adó összegét azonban időnként felül kell vizsgálni, mert nominálisan nem követi az árváltozást.

A kevert adóstruktúra az Európai Unióban csak a cigarettára érvényes. A főbb dohánygyártó tagállamok (Németország, Magyarország, Hollandia, Nagy-Britannia) a specifikus adót részesítik előnyben, míg az elsődlegesen dohányt termesztő tagállamok (Franciaország, Görögország, Olaszország, Spanyolország) inkább az *ad valorem* típusú adót kedvelik. Ennek oka a helyi, olcsóbb gyártmányok és a hazai dohánytermelés védelme. A különböző adóstruktúrák az EU-ban a cigaretta árának jelentős eltéréseihez vezetnek.

Az Európai Bizottság [2005] megbízásából vizsgálták a jövedékiadó-minimum és a jövedéki adó struktúrájának hatását az egyes tagállamokban forgalomba hozott cigaretta mennyiségére. A tanulmány főbb következtetései az alábbiakban összegezhetők.

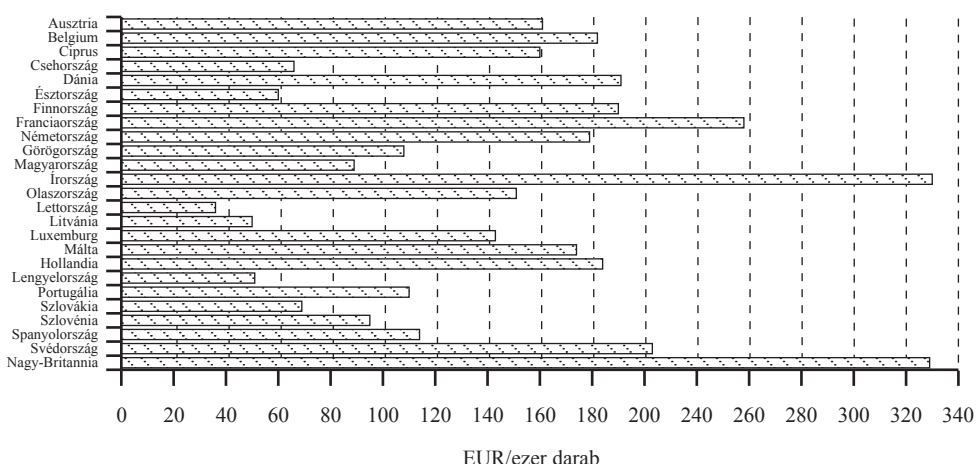
Az EU-25-ben forgalomba hozott cigaretta mennyisége 2002 és 2004 között 10%-kal csökkent. **Mindez a cigarettafogyasztás csökkenésére, a feketekereskedelem arányának növekedésére és az egyéb dohánytermékek fogyasztásának emelkedésére vezethető vissza.** A cigaretta adót is tartalmazó kiskereskedelmi eladási ára (TIRSP: *tax inclusive retail selling price*) 2002-2004 között 12%-kal nőtt. A forgalomba hozott termékek és a tényleges fogyasztás különbsége a feketekereskedelem (kis- és nagyátételben történő csempészet), illetve a kishatárforgalomban, *duty-free* shopokban történő vásárlás. Az EU-25 szintjén ezek 13%-ot tesznek ki, 4-5%-ot a legitim, 8-9%-ot pedig a törvénytelen forgalom. 2002-2004 között a feketekereskedelem és a kishatárforgalom erős növekedést mutatott Ausztria, Németország, Észtország, Franciaország, Magyarország, Litvánia, Lengyelország és Szlovákia esetében.

Az EU-25 tagállamaiban a cigarettaár-növekedés 2002-2004 között a finomra vágott dohány (cigarettasodrásra alkalmas dohány) forgalmának mintegy 20%-os növekedéséhez vezetett. Az adóval növelt átlagos cigarettaár 2004-ben 2,37-szer nagyobb volt, mint a finomra vágott dohány átlagos kiskereskedelmi ára. **A tagállamok többségében az olcsó cigaretták forgalmának növekedése is megfigyelhető,** ami a vágott dohányhoz hasonlóan csökkenti a kormányok adóbevételeit és mérsékli az adónövelés cigarettafogyasztás visszaszorítására gyakorolt hatását.

Az EU-10 tagállamaiban a forgalomba hozott cigaretta mennyisége 2002-2004 között 7%-kal csökkent, míg a beszedett jövedéki adó összege 17%-kal emelkedett. Az EU adórendszeréhez történő közelítés miatt a cigaretta átlagos kiskereskedelmi eladási ára ezekben az országokban 23%-kal nőtt. Az EU-10 tagállamai közül hét tagállam kapott átmeneti időt a közösségi minimális jövedékiadó-szint elérésére²⁵. Néhány tagállamban (Lettországban, Litvániában, Észtországban és Lengyelországban) igen alacsony a cigaretta kiskereskedelmi átlagára (23. ábra). **A tagállamok adózás előtti átlagárában (pre tax price) ötszörös különbség volt 2004-ben;** a legalacsonyabb árat Lettországban (15 EUR/ezer db), a legmagasabbat pedig Nagy-Britanniában (75 EUR/ezer db) regisztrálták.

23. ábra

A cigaretta kiskereskedelmi átlagára az EU-25 tagállamaiban (2004)

Forrás: Európai Bizottság

Az EU-25 tagállamaiban a teljes adóteher (jövedéki és forgalmi adó) átlagos összege a kiskereskedelmi ár 71,4%-a. A legnagyobb adóterhet – 80,4% – Franciaország alkalmazta 2004-ben. Málta, Ciprus és Magyarország kivételével az új tagállamokban a cigaretta esetében kivetett jövedéki adó összege nem érte el az 57%-os minimum követelményt. Az EU Bizottság számításai szerint a 2004-ben érvényben lévő 60 EUR/ezer darab minimális cigaretta jövedéki adó eléréséhez az EU-10 tagállamaiban a csatlakozás után közvetlenül 35-481%-os adóemelésre lett volna szükség. **A jövedéki adó harmonizálása az új tagállamok és a szomszédos harmadik országok cigarettáiraiban komoly különbséget okoz, ami a cigarettacsempészetet igen jövedelmezővé teszi.**

A jövedékiadó-emelés hatására Magyarországon a cigaretta átlagos kiskereskedelmi ára ezer szálra vetítve 2002 és 2004 között 59 euróról 89 euróra, azaz 51%-kal emelkedett. Ezen belül a cigaretta adótartalma 94,5%-kal nőtt! Ezzel Magyarország

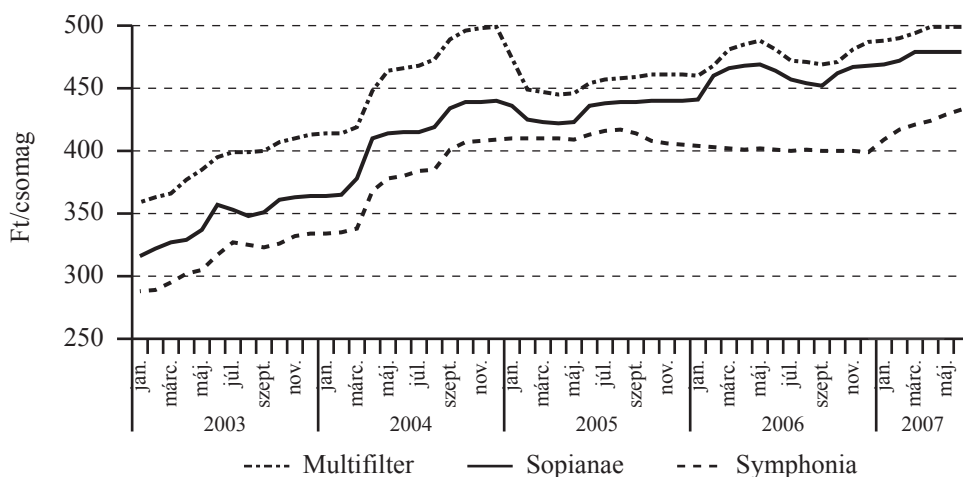
²⁵ Az újonnan csatlakozott tagállamok a minimális jövedékiadó-szint alkalmazását Szlovéniában 2007 végéig, Szlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon 2008 végéig, Észtországban, Lettországban, Litvániában, Bulgáriában és Romániában 2009. december 31-ig elhalaszthatják úgy, hogy közben jövedékiadó-kulcsaikat fokozatosan hozzáigazítják az irányelvben meghatározott általános jövedékiadó-minimumhoz. A fenti eltérés alkalmazásának ideje alatt a tagállamok a harmadik országból származó importra alkalmazott azonos mennyiségi korlátozást tarthatnak fenn az új tagállamokból a területükre kiegészítő jövedékiadó-fizetési kötelezettség nélkül behozható cigaretta vonatkozásában.

cigaretta jövedékiadó-szintje elérte a valamennyi adót tartalmazó kiskereskedelmi ár arányában kifejezett 57%-os közösségi követelményt. Az áremelkedés hatására a cigarettafogyasztás 28%-kal, a 2002. évi 20,8 milliárd szálról 2004-ben 14,9 milliárd szálra zuhant vissza, míg a beszedett jövedéki adó összege 37%-kal nőtt. A jövedékiadó-növekedés és a feketekezelés ellenére 2004-ben az új tagállamok jövedékiadó-bevétele nem csökkent. Az Európai Bizottság jelentése **egyedülként Magyarországot emeli ki az új tagállamok közül, ahol a jelentős adóemelés hatására a jövedéki adóból származó bevételek csökkentek 2003-2004 között.**

A Magyar Dohányipari Szövetség megbízásából végzett vizsgálat szerint Magyarországon a cigaretta feketekezelése 2004-ben mintegy 19%-ot, 2005-ben pedig 27%-ot tett ki. **Nőtt a helyettesítő terméknek számító fogyasztási dohányok, valamint az olcsóbb cigaretták eladása is.** A fogyasztók visszahódítása érdekében a dohánygyártók több módszerhez folyamodtak, a nagyobb gyártók például lejjebb vitték a cigarettáik árát (24. ábra). A kisebb gyártók viszont az olcsó cigaretták piacra dobása, illetve a cigaretta helyettesítésére alkalmas termékek, a szivarka, a pipadohány és a sodródohány iránti kereslet növelésével próbálkoztak. Végül pedig – igen alacsony árakkal – a „nagyok” is beléptek az egyéb dohánytermékek piacára.

24. ábra

**Egyes cigarettafélék fogyasztói árának alakulása Magyarországon
(2003-2007. I. félév)**

Megjegyzés: 20 szál/csomag, de 2006-tól 19 szál/csomag (az egyes cigarettaféléknél 2006 különböző hónapjaiban történt az átállás).

Forrás: KSH

Az olcsóbb cigaretták és dohánytermékek térnyerését és a jövedékiadó-bevételek csökkenését megelőzendő, 2004. január 1-jétől a **cigarettákra és a finomra vágott dohányra Magyarországon is bevezették a jövedéki adó minimum összegét.** 2006. január 1-jétől pedig a cigarettaalkalmas **fogyasztási dohányok jövedékiadó-terhét és -szerkezetét a jobban adóztatott és drágább finomra vágott dohányokéhoz igazították.**

A cigarettaár-drágulás következtében bekövetkezett fogyasztáscsökkenés, a fekete-piac megjelenése és a legális piacért folytatott árháború oda vezetett, hogy 2004-ben a *Reemtsma* és a *Philip Morris* felszámolta magyarországi termelését. **A gyárbezárások rontották a hazai dohánytermelők és fermentálók piaci pozícióit is:** a volt magyarországi dohánygyártók közül a *Philip Morris* egyáltalán nem vásárol magyar dohányt még a magyar *blendjeibe* (pl. Multifilter, Helikon) sem, annak ellenére, hogy termékei továbbra is a piacon vannak.

A Magyar Dohányipari Szövetség szerint alapvetően két eszköze lehet az adóemelés okozta gondok enyhítésének: a kiegyensúlyozott adópolitika, ami a fizetőképes kereslet alakulását is figyelembe veszi, a másik pedig a VPOP hatékony fellépése, amivel megakadályozhatja a csempészett cigaretta beáramlását az országba²⁶.

A cigaretta jövedéki adója Magyarországon 2007. január 1-jén a legkeresettebb árkatégoriába tartozó cigaretta ezer darabjára 56,1 euró volt (10. táblázat). Az év folyamán még kétszer, áprilisban és szeptemberben növelték a dohánygyártmányok jövedéki adóját (áprilisban csak a jövedéki adó minimum szintje nőtt). Ez azt jelenthetné, hogy a jelenleg érvényes szabályozók szerint 2008 végéig – ekkor jár le a derogációnk – drasztikus adóemelésre már nem lesz szükség. Az Európai Bizottság azonban a dohánygyártmányok jövedékiadó-rendszerének átalakítására készül. A reform nem titkolt célja, hogy a finomra vágott dohányok és a cigaretták adóstruktúráját összhangba hozza, továbbá a minimális adószintet növelni szándékozik a dohányzás visszaszorítása érdekében. A hivatalos javaslat várhatóan 2008 elején készül el.

²⁶ A VPOP kétféle módon lép fel a cigaretta fekete-kereskedelme ellen. Egyrészt a társhatóságokkal együttműködve ellenőrzik a potenciális lerakatokat, ahol jövedéki termékeket tárolnak. A lerakatok felderítése révén szűkül a tárolási lehetőségek száma, amit gyakoribb szállításokkal próbálnak kompenzálni. Ez azonban növeli a lebukás veszélyét és növeli a csempészáru fekete-piaci árát. A másik akciósorozat a leginkább veszélyeztetett ukrán határszakaszra irányul, ahol a megerősített vámhivatalok minden egyes belépésre jelentkező járművet tételes vámvizsgálat alá vonnak. Az eljárás eredményeként az ukrán határszakaszon jelentősen nőtt a lefoglalt cigaretta mennyisége. Az intézkedés visszatartó ereje azért is nagy, mert 2006 júliusától a cigarettacsempészetben érintett gépkocsikat a vámósok lefoglalják és elárverezik. Románia és Bulgária Európai Unióhoz való csatlakozásával a vámhatár ugyan megszűnt, de a jövedéki ellenőrzést továbbra is fenntartják.

10. táblázat

A cigaretta jövedékiadó-terhének számítása²⁷

Megnevezés	MPPC Ft/csomag	Jövedéki adó Ft/csomag	Jövedéki adó Ft/ezer db	Jövedéki adó a kisker. ár %-ában	Minimum jövedéki adó Ft/ezer db	Ft/EUR árfolyam	Jövedéki adó EUR/ezer db
2002. 01. 01	266	114	5 696	42,8	-	257,27	22,1
2003. 01. 01	316	141	7 044	44,6	-	243,80	28,9
2004. 01. 01	364	213	10 636	58,4	10 380	254,96	41,7
2005. 01. 01	436	229	11 464	52,6	11 220	247,41	46,3
2006. 01. 01	441	250	13 147	56,6	12 630	249,61	52,7
2007. 01. 01	469	267	14 028	56,8	13 090	250,00	56,1

MPPC: *Most Popular Price Category* (a legkeresettebb Sopianae cigaretta kiskereskedelmi ára).

Forrás: Saját összeállítás

²⁷ A cigarettára kivetett minimális jövedéki adó a legkeresettebb árkategóriába tartozó cigaretták alapján az adott év január 1-jei állapotra vonatkozó adatok szerint állapítandó meg. A nemzeti valutákban kifejezett adómérték euróra való átváltása a megelőző év október 1-jén a Hivatalos Lapban közzétett árfolyamon történik.

6. A 2004. évi dohányreform bevezetése Magyarországon

6.1. A támogatások függetlenítésének és az SPS bevezetésének hatása a dohánytermelő üzemek termelési szerkezetére és jövedelmére

A 2007. évi betakarítástól kezdve az újonnan csatlakozott tagállamoknak is olyan támogatási rendszert kell bevezetniük, amely már figyelembe veszi a dohány közös piaci szervezet reformja során meghatározott termeléshez kötési korlátokat. Ezzel az új tagállamokban is elindult a dohányreform végrehajtása, ami 2009-ig a támogatások minimum 40%-ának kötelező leválasztását, 2010-től pedig a támogatások teljes függetlenítését és 50%-os csökkentését írja elő.

Magyarország a reform átmeneti időszakában a támogatás maximális, 60%-os termeléshez kötését választotta, és ennek megfelelően módosította a nemzeti kiegészítő támogatások kifizetésének rendszerét. A dohánytermelők kifizetései a 2007-től érvényes új top up rendszerben a következőképpen alakulnak:

- 2007-ben az EU-15 támogatásainak 40%-ára jogosult Magyarország közösségi forrásból, amit 30%-ponttal kiegészít nemzeti költségvetéséből. A SAPS támogatás egy hektárra jutó összege az uniós (40%-os) boríték mezőgazdasági területre terítésével képződik.
- A 70%-os támogatási összegből ki kell vonni a SAPS keretében teljesített kifizetést. A maradvány összeg a top up, amelynek termeléshez kapcsolt része a 100%-os támogatás 60%-a, a többi pedig a termeléstől függetlenített rész. A kapott összeget elosztva a referenciaterülettel (Burley: 1800 ha, Virginia: 4058 ha) kapjuk meg az egy hektárra jutó termeléshez kapcsolt és a termeléstől függetlenített top up-ok összegét. Ezen összegek a Burley dohányynál 700 000 Ft/ha termeléshez kötve és 90 500 Ft/ha a termeléstől függetlenített rész. A Virginia dohány esetében a termeléshez kapcsolt támogatás nagysága 880 000 Ft/ha, míg a termeléstől függetlenített rész 120 000 Ft/ha lesz 2007-ben.
- A termeléstől függetlenített támogatások alapfeltétele, hogy a dohánytermelő rendelkezzen történelmi bázis jogosultsággal. A történelmi bázis jogosultság alapja a dohánytermelő 2006. évben nemzeti kiegészítő támogatásra jogosult területe (bázisidőszak: 2006. december 31.). A dohánytermelőnek a termeléstől függetlenített támogatással kapcsolatban termelési kötelezettsége nincs.

A fent ismertetett támogatási rendszer két betakarításra – a 2007. és a 2008. évi betakarításokra – érvényes, mivel döntés született arról, hogy **Magyarország 2009-ben áttér az összevont gazdaságtámogatási rendszerre.**

Magyarország az SPS rendszerben a támogatásokat **ún. regionális hibrid modell** alapján osztja ki, ami azt jelenti, hogy a jelenlegi SAPS rendszerhez hasonló területalapú kiosztást bizonyos (top up-ban részesülő) termékpályák – dohány, tej, húsmarha, juh, rizs, GOFR-növények – esetében kombinálja a történelmi referenciák alapján történő, ún. üzemenkénti kiosztással.

A dohánytermelők támogatása az SPS rendszer induló évében két részből tevődik össze: **az egyéni – üzemenként eltérő – támogatási jogosultságokból és a termeléshez kötött támogatásból.**

Az **egyéni támogatási jogosultságokat** úgy számolják ki, hogy az egyéni referenciaösszeget elosztják a 2009-ben bejelentkezett jogosult terület hektárszámával. (A jogosult terület adja a termelő támogatási jogosultságainak a számát.) A termelő egyéni referenciaösszege két komponensből, a **regionális** és a **kiegészítő komponensből** áll. Az egyéni referenciaösszeg regionális komponensét a regionális borítékból, a 2009. évi jogosult területből való egyéni részesedés arányában állapítják meg. (A regionális boríték a brüsszeli boríték meghatározott része lesz.) A kiegészítő komponens kalkulációjának bázisa az üzem bázisidőszakban (2006. december 31-én) jogosult top up területe, amit beszoroznak a meghatározott top up összeggel.

A **termeléshez kötött támogatás** a dohányprémium 60%-át jelenti 2009-ben. A jelenleg érvényben lévő szabályok szerint 2010-ben már megszűnik a prémium termeléshez kötési lehetősége, így a dohánytámogatások egységes támogatási rendszerbe kerülő részét (50%) már a kiegészítő komponens keretében, tehát szintén üzemsorosan fizetik.

Az SPS támogatás igénybevételének feltétele, hogy a gazdálkodó rendelkezzen támogatási jogosultsággal és a támogatási jogosultsággal azonos számú mezőgazdasági területtel, valamint meg kell felelnie a keresztmegfelelés követelményeinek. (A keresztmegfelelés előírásai felülvizsgálat alatt vannak.)

Az SPS rendszerben előírt támogatási szabályok alapvetően abban hoznak változást a dohánytermelők részére, hogy **a termeléshez kötött támogatásokat nem a referenciahozamok figyelembevételével meghatározott területre, hanem a megtermelt és az elsődleges feldolgozónak szállított dohánylevél mennyisége alapján kapják meg.** A szétosztható támogatások teljes összege a termeléshez kötött 60%-os nemzeti felső határ, ami a tagállami kvóta, valamint a 2005. betakarítási évben fajtacsoportonként előírt támogatási szint 60%-ának szorzatával képződik az egyes fajtacsoportokra. **A tagállamok számára ezen boríték összege tehát 60%-os szinten maximált, a szállított dohány kilogrammja után fizethető támogatás viszont fajtacsoportonként elérheti a 2005. évi betakarításra meghatározott támogatási szint maximum 100%-os mértékét is.** Ez abban az esetben lehetséges, ha a dohánytermelés szintje a nemzeti boríték számításának alapjául szolgáló kvóta alá csökken. Ha a termelés meghaladja a kvóta mennyiségét, akkor az egy kilogrammra jutó támogatási összeg minden termelőnél arányosan csökken. Mindebből az következik, hogy a támogatási szint meghatározásának módjából következően – az adott év termésmennyiségének függvényében – a termeléshez kötött támogatás nagysága kilogrammonként 60%-nál kevesebb és több is lehet.

A Microsim modell segítségével megvizsgáltuk a szabályozási rendszer változásának hatásait az AKI tesztüzemei közül a dohánytermelést folytató gazdaságok adatainak felhasználásával. A támogatási rendszer változásának a dohánytermelésre és az üzemi jövedelmekre gyakorolt hatását négy változatban vizsgáltuk 2010-ig:

1. SAPS/top up rendszer 100%-os termeléshez kötéssel (a hektáronkénti támogatási összeg évente 10%-ponttal növekszik),
2. SPS rendszer 60%-os termeléshez kötéssel,
3. SPS rendszer 100%-os függetlenítés és a támogatások 50%-kal való csökkentése és üzemsoros szétosztása mellett,
4. SPS rendszer teljes függetlenítéssel és a dohánytermesztési támogatások regionális alapon való szétosztásával.

A modelltesztüzemibázisadatokon alapul, az összes tesztüzem eredménykimutatásának várható jövőbeni állapotát jeleníti meg, bemenetként felhasználva számos makrogazdasági mutatót, az egyes költségtelek, az értékesített termékek árának várható alakulását és a támogatási rendszer változásait. A dohány esetén elemzésünkben az ULT Magyarország Zrt. által előrejelzett értékesítési árakat használtuk.

A KSH 2005. évi Gazdaság szerkezeti Összeírásában 1002 dohánytermesztő gazdaság szerepel. Bár az üzemek legfontosabb növénye a dohány, nagy területen természetesen kukoricát, napraforgót és egyéb gabonaféléket is, valamint a gyümölcsstermesztés és a gyepgazdálkodás is jelentős. A dohánytermelő üzemek állattenyésztési ágazattal nem rendelkeznek (11. táblázat).

11. táblázat

A dohánytermesztő gazdaságok termelési szerkezete (2005)

Megnevezés	Terület, ha	Adott növényt termesztek aránya az 1002 dohánytermesztő gazdaságból
Dohány	4 950	100%
Búza	1 377	12%
Kukorica	4 275	67%
Rozs	565	11%
Egyéb gabonafélék (tritikálé, köles stb.)	1 241	28%
Napraforgó	1 689	22%
Gyümölcstermés	830	28%
Gyep	969	12%
Erdő	1 668	13%

Forrás: KSH, Gazdaság szerkezeti Összeírás, 2005

A modell alapjául a tesztüzemi rendszerben szereplő kilenc dohánytermesztő gazdaság 2006-os adatai szolgáltak, az üzemek súlyszámaikkal felsorozva a GSZÖ szerinti dohánytermő-terület 57%-át képviselik²⁸. Bár a gazdaságok nagy része a dohánytermesztés mellett foglalkozik szántóföldi növénytermesztéssel és gyümölcsstermesztéssel is, legfontosabb bevételi forrásukat a dohánytermesztés jelenti. Az üzemek közül nyolcan Virginiát termelnek, egy üzem pedig Burley fajtát.

Az ágazati tesztüzemi adatok segítségével megvizsgáltuk, hogy a fenti négy jövőbeli támogatási szcenárió mellett 2010-ig mely üzemek hagynának fel a dohánytermesztéssel és hogyan változna az üzemek jövedelme. Az egyéni gazdaságoknál elvégeztük az ún. bérkorrekciót, vagyis az egyéni gazdaságok eredményét csökkentettük a felhasznált családi munkaerő éves munkaerőegységére jutó minimálbérrel. Ezután a tesztüzemek adatait súlyoztuk, majd összegeztük (12. táblázat).

²⁸ A vizsgálatokat azért alapozhattuk biztonsággal ilyen alacsony számú üzemre, mert mind a hozam adatok, mind a költség adatok egyenletes eloszlást mutattak, alacsony szórás mellett. Adatvédelmi okokból üzemsoros adatokat nem közölhetünk, de a modellszámítások alapját képező átlagos hozam-, árbevétel- és költség adatokat a Virginia dohányra a 6. mellékletben mutatjuk be.

12. táblázat

A dohánytermesztő üzemek várható szerkezetváltása és jövedelme 2010-ben

Megnevezés	1. 100%-os termeléshez kötés	2. SPS, részleges függetlenítés, termeléshez kapcsolt támogatás mennyiségi alapon	3. SPS, teljes függetlenítés, 50% II. pillérbe	4. SPS, teljes függetlenítés, a dohánytermesztési támogatások regionális szétosztása
Dohánytermelésből kieső terület aránya	0%	34%	100%	100%
Adózás előtti eredmény, dohánytermesztő üzemek összesen, ezer Ft	2 001 881	1 329 274	1 691 298	234 460
Adózás előtti eredmény, mezőgazdasági területre vetítve, ezer Ft/ha	188	125	159	22

Forrás: Microsim modellszámítások

1. változat: A teljes termeléshez kötés megtartása mellett az összes dohánytermesztő üzem folytatja a dohánytermesztést, a termelési szerkezetük lényegében változatlan marad. **2010-re ebben a változatban érik el a legmagasabb jövedelmet.**

2. változat: A részleges függetlenítés vizsgálatánál az volt a feltételezésünk, hogy az üzemek csak akkor folytatják a dohánytermelést, ha a termesztés vesztesége kisebb, mint a termeléshez kötött támogatás összege. **A részleges függetlenítésnél a tesztüzemek által képviselt terület 34%-án hagyják abba a dohánytermesztést.** A termeléssel felhagyó gazdaságok átlagos hozamokkal rendelkeznek, viszont magasabb költséggel termelnek, mint a többi üzem.

A dohánytermesztő üzemek a felszabadult területeket nem hagyják hasznosítatlannul, azokon – amennyiben jövedelmező – szántóföldi növénytermesztést végeznek. Mivel a GSZÖ-ben szereplő dohánytermesztő gazdaságok 67%-a termelt kukoricát, és a kukoricatermő-területük csaknem megegyezett a dohánytermő-területtel, azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a dohánytermelésből kieső területeken is kukoricát termesztenek. A dohánytermesztő tesztüzemekben a kukoricatermelés jövedelme 2006-ban nem érte el az országos átlagot, de pozitív eredményt hozott. A 2004-es és 2005-ös adatok nagyságrendileg hasonlóak. A dohánytermesztő üzemek kukoricatermesztésének költség szerkezete a műtrágya költségét kivéve nem tér el jelentősen az országos átlagtól, az alacsonyabb ágazati eredményt valószínűleg a rosszabb talajadottságok miatt elérhető alacsonyabb hozamok okozzák (13. táblázat).

13. táblázat

A dohánytermesztő gazdaságok kukorica ágazati költség-jövedelem adatai (2006)

Megnevezés	Ágazati eredmény, Ft/ha	Hozam, t/ha	Átlagos AK-érték, AK/ha	Vetőmag	Műtrágya	Növény- védőszer
Kukorica, országos átlag	71 211	7,45	21,87	20 344	18 234	15 103
Kukorica, dohánytermesztő gazdaságok	43 133	6,68	15,67	20 245	24 716	14 964

Forrás: AKI, ágazati teszttüzemi adatbázis

Fentiek alapján valószínűsíthető, hogy a dohánytermesztő üzemek a kieső dohánytermő-területen is pozitív ágazati eredmény mellett termeszthetnék kukoricát. A modellszámítás során azt feltételeztük, hogy a kukorica ágazataik költség- és hozammutatói változatlanok maradnak, vagyis nem fejlesztenek a rendelkezésre álló technológián, a dohánytermesztés befejezése esetén pedig csak a dohánytermesztés változó költségei maradnak el, az ágazat állandó költségei továbbra is terhelik a gazdaságot. **Részleges termeléshez kötés mellett így a dohánytermelő gazdaságok összesített adózás előtti eredménye a 2010. évben 33%-kal lenne kevesebb a teljes termeléshez kötött támogatási opció mellett elérhető üzemi jövedelemhez képest.**

3. változat: Teljes függetlenítésnél a gazdaságok csak akkor folytatják a dohánytermesztést, ha a termelés támogatás nélkül is nyereséget biztosít. **Mivel támogatás nélkül az összes teszttüzemnél veszteség keletkezik a dohánytermesztési ágazatban, a teljes függetlenítés mellett minden üzemben felszámolnák a dohánytermesztést.** A termelés fenntartásához a leghatékonyabb gazdaságnál 2-szeres, átlagosan pedig 3,5-szeres felvásárlásiár-emelkedésre lenne szükség, a jelenlegi technológiai szint fenntartása mellett. **Számításaink szerint a teljes függetlenítés mellett a dohánytermesztők 27%-kal magasabb üzemi jövedelmet tudnának elérni, mint a részleges függetlenítés esetén, és 15%-kal kevesebbet, mint a támogatások 100%-os termeléshez kötése mellett.** A 12. táblázatban szereplő jövedelemadatok üzemenként is hasonlóan alakulnak, mindössze két teszttüzem képes részleges függetlenítés mellett minimálisan nagyobb mértékű jövedelemre szert tenni, mint a teljes függetlenítésnél.

4. változat: A dohánytermesztési támogatások regionális szétosztása esetén azt vizsgáltuk, hogyan alakul a dohánytermesztő gazdaságok jövedelme, ha a kieső területeket kukoricatermesztéssel hasznosítják. **A 2010-re előrejelzett jövedelem ennél a változatnál a legalacsonyabb, a teljes termeléshez kötési opció 12%-a, valamint a részleges függetlenítéssel elérhető jövedelem 18%-a.** A gyenge minőségű földek miatt az üzemek $\frac{1}{3}$ része ebben a változatban negatív adózás előtti eredményt érne el, így a kukoricatermelés helyett valószínűleg pihentetnék a területeket.

A dohánytermelő teszttüzemek vizsgálata során nem találtunk a termelési szerkezetükben olyan alternatív kultúrát, ami lehetővé tenné az ágazat speciális eszközeinek dohánytermelésen kívüli hasznosítását és a felszabaduló munkaerő foglalkoztatását. A kukorica és egyéb gabonafélék hektáronkénti munkaerő-igénye mindössze 25-30 óra évente, szemben a dohánytermelés kimagasló, 1200-1550 órás munkaerő-felhasználásával. A helyettesítő növényként figyelembe vett kukorica (vagy egyéb gabonák) termesztése a gazdaságok számára is csak korlátozott helyettesíthetőséget jelent, hiszen a függetlenített

dohánytámogatások nélkül a vizsgált gazdaságok harmada veszteséget termelt. A többi üzem jövedelmezősége is kétségesseé válhat, amennyiben a világ gazdaságban zajló negatív folyamatok eredményeként az állattenyésztés takarmányigénye csökken, valamint a bioüzemanyagok termelése a valóban hatékony régiók és gazdaságosan felhasználható alapanyagok irányába mozdul el.

6.2. A dohánytermelés megszűnése által érintettek köre

A dohánytermelés megszűnése következtében 2010-től megváltozott gazdasági és szociális helyzet állhat elő a dohánytermelés és az elsődleges feldolgozás vonzáskörzetében. A dohánytermelés megszűnése hatással lesz

- a dohánytermelőkre, a dohánytermelők állandó és szezonális alkalmazottaira, illetve a dohánytermelők részére gépimunka- és palántanevelési szolgáltatásokat végző beszállítókra;
- a bezárásra kerülő elsődleges feldolgozók állandó és időszakos alkalmazottaira;
- az elsődleges feldolgozók részére szolgáltatásokat nyújtó vállalkozásokra;
- a települési önkormányzatokra és a magyar államra is.

A **dohánytermelő vállalkozások, őstermelők** – amennyiben rendelkeznek a támogatás aktiválásához elegendő földterülettel – az összevont gazdaságtámogatási rendszer keretében akkor is jogosultak lesznek támogatásra, ha felhagynak a dohánytermeléssel. E támogatás összege a regionális hibrid modell szerinti kiosztás esetén 2010-ben a Virginia dohány esetében csaknem 3000 eurót, Burley dohánynál pedig mintegy 2400 eurót jelent hektáronként (csak a dohánytermő-területre vetítve). E támogatások összege az új tagállamokban – a KAP és a költségvetés felülvizsgálata ellenére – a folyó költségvetési időszak végéig, azaz 2013-ig várhatóan nem fog csökkenni, ezen időpont után azonban már bizonytalan a támogatások sorsa.

A dohánytermelés megszűnése maga után vonja **az elsődleges feldolgozók bezárását is**, ami a fermentálók dolgozóin túl érinti a fermentálóknak beszállító, zömében kisvállalkozói kört is. Az elsődleges feldolgozók – más termékpályáktól (pl. cukor) eltérően – semmilyen közösségi forrást nem kapnak a termékpálya-szabályozás reformja miatt bekövetkezett kapacitás-leépítés ellentételezésére.

A dohánytermelés megszűnése hatással lesz a **települési önkormányzatokra és a magyar államra** is, egyrészt a kieső helyi és állami adók, másrészt a jelentkező foglalkoztatási gondok miatt. (A fermentálók által befizetett helyi adók 2006-ban közel 60 millió Ft-ot, az állammal szemben teljesített kötelezettségek, adók, járulékok és termékdíjak több mint 420 millió Ft-ot tettek ki.)

Az elsődleges feldolgozókkal dohánytermelésre szerződők telephelyi adatai, a termesztett dohányfajták és az átlagos hektáronkénti munkaráfordítás, valamint az elsődleges feldolgozók munkaügyi nyilvántartásai és a MADOSZ adatai alapján meghatároztuk a dohánytermelés megszűnése által érintett munkaerő-létszámot. **A dohánytermelés megszűnése összességében 24 981 fő jövedelmi helyzetére gyakorol közvetlen hatást, ebből 24 600 fő tevékenysége a dohánytermeléshez, 381 fő pedig az elsődleges feldolgozáshoz kapcsolódik.** Az érintettek közül 5163 fő állandó alkalmazott, 19 309 fő szezonális munkás, míg a maradék 509 fő bedolgozó, szolgáltató, akik a palántanevelésben, gépimunka-szolgáltatásban, közúti teherszállításban, műszaki karbantartásban, takarításban, vagyonvédelemben vesznek részt.

A dohánytermesztéssel és -feldolgozással kapcsolatban állók létszámán kívül annak **összetétele is figyelmet érdemel**. A teljes létszámból a **nők részesedése** a dohánytermelésben való részvételük magas arányából adódóan **70%-ot tesz ki**. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 1%, a középfokú végzettséggel és szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezőké mindössze 6%. **A dohánytermelésben tehát zömében olyan munkaerőt foglalkoztatnak, akik nem rendelkeznek szakképzettséggel**, de ezeknek is valamivel kevesebb mint fele még az általános iskola 8 osztályát sem végezte el. A jobb beilleszkedési lehetőséggel bíró fiatalok aránya is alacsony; az érintett létszám 8%-a 30 éves vagy annál fiatalabb, 43%-a 31-45 év közötti, 49%-a pedig 46 évesnél idősebb. A dohánytermelésben foglalkoztatott szezonális munkások fele, valamivel több mint 10 ezer fő cigány származású.

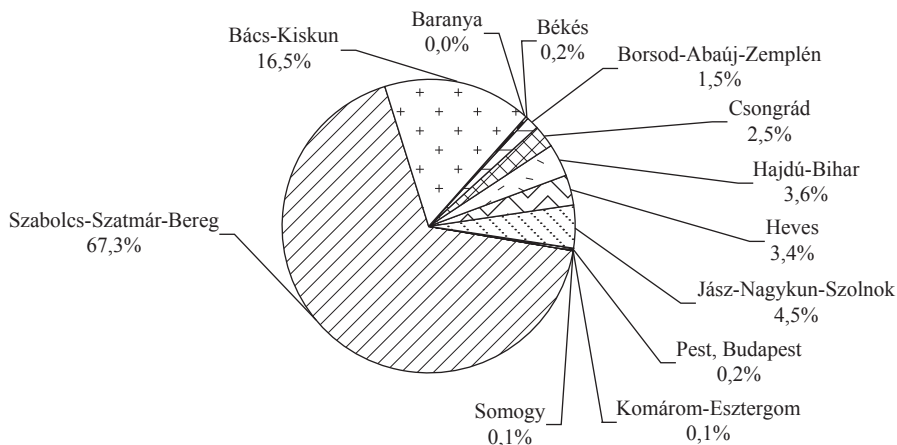
A dohánytermeléssel és -feldolgozással közvetlenül vagy közvetve kapcsolatban lévő munkavállalók lakóhelye, valamint a dohánytermelés telephelyei alapján meghatároztuk a dohánytermelés megszűnése által érintett települések körét, illetve az érintettség mértékét aszerint, hogy mely településről hány munkavállaló veszíti el a jövedelemforrását (7. melléklet).

A dohánytermelés és -feldolgozás megszűnésében 197 település munkavállalói érintettek, 12 megyére kiterjedően. Az érintett munkavállalók és mezőgazdasági termelők döntő része két megyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg (67,3%) és Bács-Kiskun megyében (16,5%) él (25. ábra).

Annak érdekében, hogy a dohánytermeléshez és elsődleges feldolgozáshoz kapcsolódó településekről a statisztikai adatok segítségével pontosabb képet kapjunk, illetve a nagyszámú települést kezelhetőbbé tegyük, a településeket kistérségekbe soroltuk. Az érintett kistérségek száma 55, ebből a legfontosabb hat kistérség (Baktalórántházai, Kisvárdai, Nyírkállói, Nyírbátori, Nyíregyházai, Kiskunfélegyházai együtt) 18,2 ezer főt, az érintett teljes létszám 73%-át foglalja magában (26. ábra). E kistérségek az Észak-Alföldi és a Dél-Alföldi régiókban, ezen belül Szabolcs-Szatmár-Bereg és Bács-Kiskun megyékben találhatók.

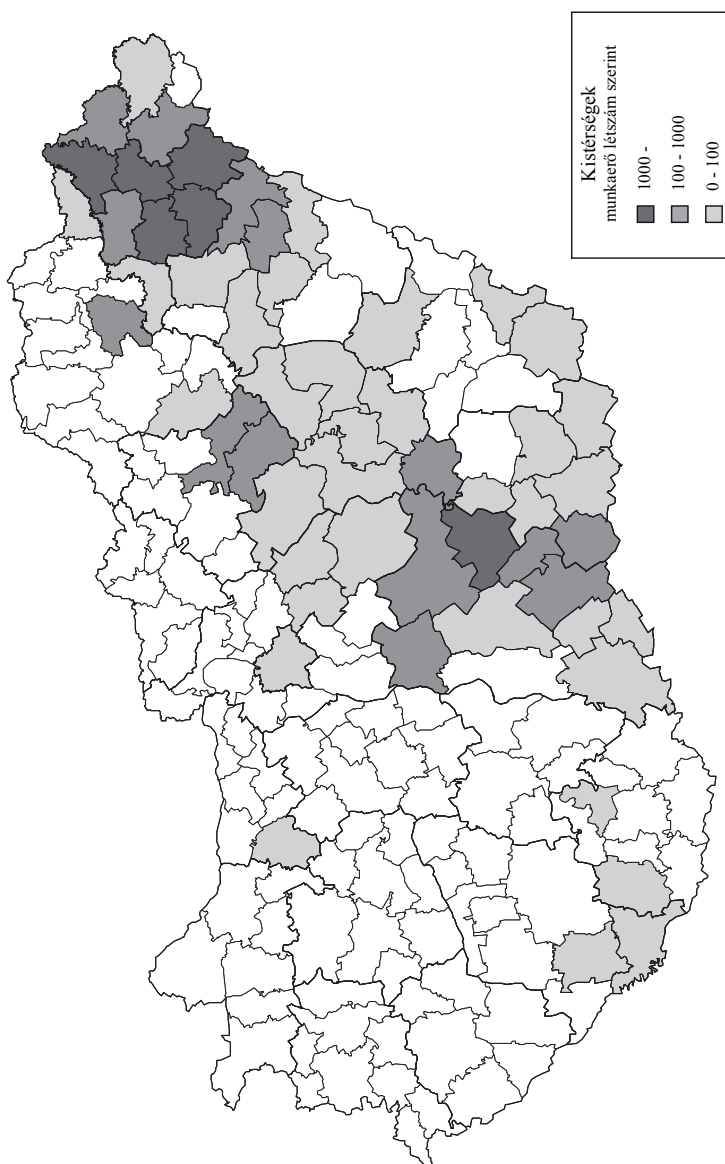
25. ábra

A dohánytermelés és -feldolgozás megszűnése által érintett létszám megoszlása megyénként

Forrás: MADOSZ, ULT Magyarország Zrt. és a DOFER Zrt. adatai alapján készült összeállítás

A dohánytermelés és -feldolgozás megszűnése által érintett létszám megoszlása kistérségekenként

Forrás: MADOSZ, ULT Magyarország Zrt. és a DOFER Zrt. adatai alapján készült összeállítás

A 311/2007. (XI. 17.) Kormány rendelet a területfejlesztés szempontjából kedvezményezett kistérségeket határoz meg. Ezek: a hátrányos és a leghátrányosabb helyzetű kistérségek, valamint az utóbbin belül a komplex programokkal segített leghátrányosabb helyzetű kistérségek. **A dohánytermelés és elsődleges feldolgozás által érintett kistérségek (55) közül 42 kedvezményezett kistérségnek számít, ebből 42 hátrányos helyzetű²⁹, 23 leghátrányosabb helyzetű³⁰, míg 15 komplex programokkal segített leghátrányosabb helyzetű kistérség³¹.** A besorolás azért készült, mert a területfejlesztési szempontból kedvezményezett kistérségeket az ország harmonikus és kiegyensúlyozott területi fejlődésének elősegítése miatt differenciáltan kell támogatni. A területfejlesztési célból kedvezményezett, ezen belül a leghátrányosabb helyzetű kistérségekből benyújtott pályázatokat a pályázatok értékelése során a felzárkóztatás elősegítése érdekében előnyben részesítik.

A területfejlesztési szempontból kedvezményezett kistérségek mellett a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból³² elmaradott és a magas munkanélküliséggel sújtott³³ települések is támogatottak. Ezek a települések a magasabb fejlesztési támogatásokon túl többlet normatív hozzájárulásban részesülnek. **A dohánytermelés és elsődleges feldolgozás által érintett települések (197) közül e besorolás 114 települést tartalmaz. Ebből 25 társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, 49 magas munkanélküliséggel sújtott, míg 40 település mindkét kategóriába besorolást nyert.**

6.3. A dohánytermesztés megszűnése által érintett kistérségek gazdasági, társadalmi jellemzői

A dohánytermesztés és elsődleges feldolgozás szempontjából fontos kistérségek gazdasági helyzetének és fejlődésének jellemzőit a régiók és megyék adatai alapján mutatjuk be, mivel kistérségi szintre a KSH nem számít GDP adatot. Az érintett kistérségek demográfiai jellemzőit, a lakosság foglalkoztatottsági helyzetét és jövedelemviszonyait – köszönhetően a KSH nagyobb részletezettségű adatközlésének – már közvetlenül az adott kistérség adataival szemléltetjük. A régiók, megyék, kistérségek adatait az egyéb régiók adataival és az országos átlaggal vetjük össze.

A gazdasági fejlettséget mutató bruttó hazai termék egy főre eső összege Magyarország egyes régióiban lényeges különbségeket mutat (27. ábra). Magyarország gazdasági teljesítményének jelentős része Közép-Magyarországon képződik, amely az egyedüli olyan régió, ahol az egy főre jutó GDP összege (3568 ezer Ft) meghaladja az országos átlagot (2 186 ezer Ft-ot 2005-ben). **A dohánytermesztés szempontjából legfontosabb Észak- és Dél-Alföld, azon belül pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg és Bács-Kiskun megyék az egy főre jutó jövedelemtermelés alapján (1195 és 1465 ezer Ft) az ország legfejletlenebb területei közé tartoznak.**

²⁹ Hátrányos helyzetű kistérségnek kell minősíteni azokat a kistérségeket, amelyeknek gazdasági, infrastrukturális, társadalmi, szociális, foglalkoztatási mutatókból (öt mutató csoport) képzett komplex mutatója kisebb, mint az összes kistérség komplex mutatójának átlaga.

³⁰ A hátrányos helyzetű kistérségeken belül azokat a legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező kistérségeket, amelyekben az ország lakónépességének 15%-a él, leghátrányosabb kistérségeknek kell minősíteni.

³¹ Azon legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatása érdekében, amelyekben az ország lakónépességének 10%-a él, alapvetően európai uniós forrásokra építve komplex programot kell kidolgozni, és annak megvalósítását kiemelten kell támogatni.

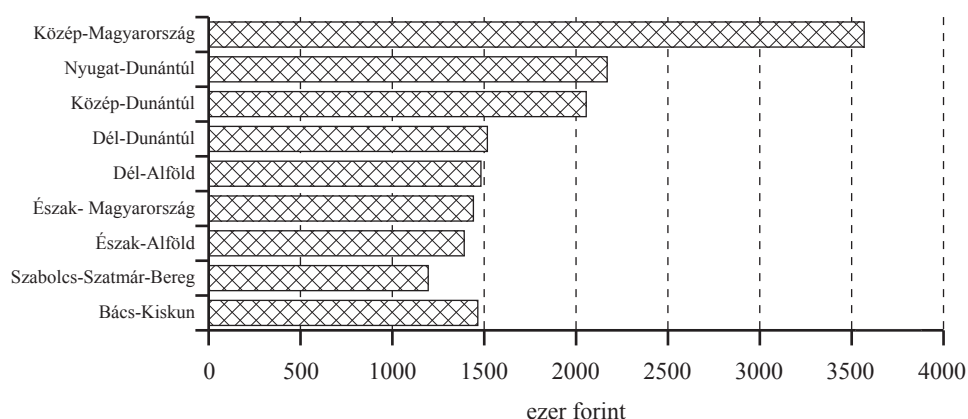
³² Az elmaradottsági mutató komplex mutató, amit 17-féle, a lakosság korösszetételére, iskolázottságára, foglalkoztatási és jövedelemviszonyaira, életkörülményeire, a település vállalkozási szerkezetére, közművesítettségére stb. vonatkozó mutatók alapján számítanak.

³³ Magas munkanélküliséggel sújtott települések: az országos átlagot legalább 1,75-szörösen meghaladó munkanélküliségű települések.

Az országban megtermelt bruttó jövedelem 3,9%-a a mezőgazdaságból, 25,8%-a az iparból, 5%-a az építőiparból, míg 65,2%-a a szolgáltatások területéről származott 2004-ben (28. ábra). A legfejlettebbnek számító régióban, Közép-Magyarországon a mezőgazdaság hozzájárulása a bruttó hozzáadott értékhez 1% alatti volt, a szolgáltatási szektor jövedelemtermelése azonban majdnem elérte a háromnegyedet. A Dél-Alföldön a mezőgazdaságból származó bruttó hozzáadott érték 9,3%-ot, az Észak-Alföldön 7,5%-ot tett ki. **A legfontosabb dohánytermesztő megyékben a mezőgazdaság szerepe még meghatározóbb, mint az érintett régiókban, ugyanakkor az ipari termelés és a szolgáltatások aránya elmarad a fejlett régiókéétól és az országos átlagtól is.**

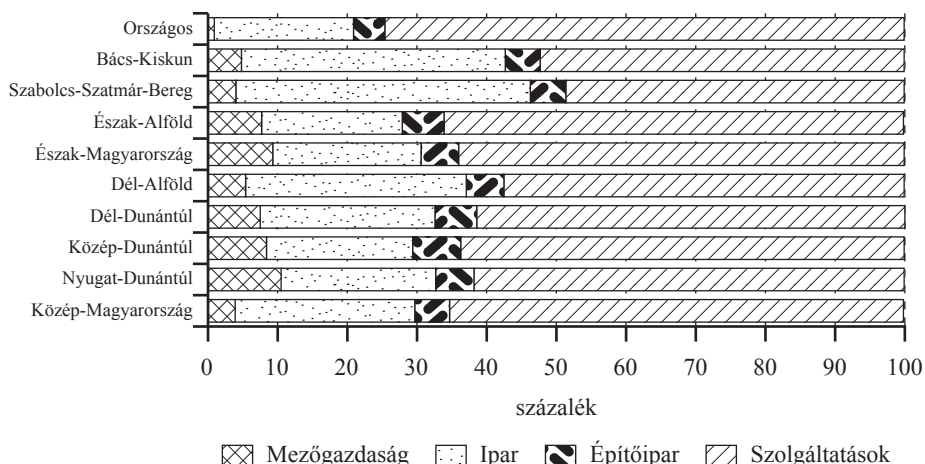
27. ábra

Az egy főre jutó GDP régióként és a dohánytermesztés által érintett legfontosabb megyékben (2005)

Forrás: KSH

**A bruttó hozzáadott érték megoszlása a gazdasági ágak főbb csoportjai szerint
(2004)**

Forrás: KSH

A gazdaság teljesítményét befolyásoló beruházások teljesítményértéke a Dél-Dunántúl után a Dél-Alföldön és az Észak-Alföldön a legalacsonyabb (14. táblázat). Az egy főre jutó jövedelem alacsony szintjéből következően az egy lakosra jutó beruházás értéke is elmarad az országos átlagtól, az Észak-Alföldön 48,7%-a, a Dél-Alföldön 48,4%-a, míg a fontosabb dohánytermesztő megyékben, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 34%-a, Bács-Kiskun megyében pedig 45,2%-a volt az országos átlagnak 2006-ban. A versenyszféra beruházásai jelentős szerepet játszanak egy-egy térség fejlődésében, országos szinten a fejlesztések 79%-át adták. Bács-Kiskun megyében a vállalkozások beruházásai 80,6%-ot, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig mindössze 70,8%-ot értek el 2006-ban. **A vállalkozások beruházási hajlandósága Nyugat- és Közép-Dunántúlon a legmagasabb, míg Észak- és Dél-Alföldön a legalacsonyabb.**

A külföldi tőkebefektetések jelentőségét mutatja, hogy Magyarországon a vállalkozások által előállított bruttó hozzáadott érték mintegy 40%-át a részben vagy teljes egészében külföldi tulajdonban lévő vállalatok állítják elő. A külföldi tőke leginkább Közép-Magyarországon érdekelt, de lendületes növekedés tapasztalható Nyugat- és Közép-Dunántúlon is. **A két alföldi régióban azonban csökkent a külföldi tőkebefektetések állománya 2005-ben,** e térségek csaknem minden megyéjében kevesebb külföldi tőke működött a megelőző évinél. Régiók szintjén **az egy lakosra jutó külföldi tőkebefektetések szélsőértékei 17-szeres különbséget mutattak Közép-Magyarország és a leggyengébb Dél-Alföld között [KSH, 2007].**

14. táblázat

A beruházási teljesítményérték* és az egy főre jutó GDP

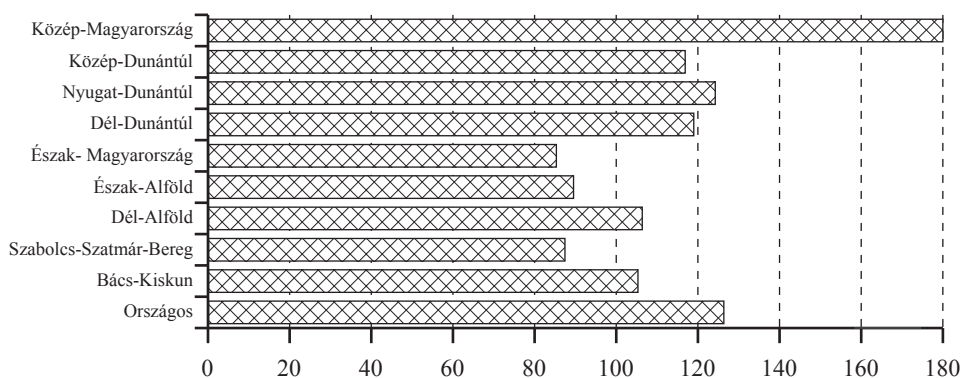
Kistérség/megye	Beruházási teljesítményérték			Egy lakosra jutó		Versenyszféra beruházásai- nak aránya, % 2006
	2004	2005	2006	beruházás, 2006	GDP, 2005	
	milliárd Ft			az országos átlag %-ában		
Közép-Magyarország	1 417	1 680	1 738	190,2	163,2	77,5
Nyugat-Dunántúl	244	261	274	86,0	99,2	87,0
Közép-Dunántúl	342	356	339	96,0	94,0	88,3
Dél-Dunántúl	167	160	168	54,4	69,4	79,4
Dél-Alföld	195	203	208	48,4	67,8	71,5
Észak-Magyarország	261	251	249	62,2	65,9	78,5
Észak-Alföld	221	323	238	48,7	63,6	72,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	53	74	63	34,0	54,7	70,8
Bács-Kiskun	62	73	77	45,2	67,0	80,6
Országos	2 848	3 233	3 214	100,0	100,0	78,9

* A beruházó székhelye szerinti számbavétel.

Forrás: KSH

Az ezer lakosra jutó vállalkozások száma 2005-ben 120 darab volt, ami mintegy 1,2 millió regisztrált vállalkozást jelentett az országban. A vállalkozási aktivitás a legnagyobb Közép-Magyarországon, ahol 171 vállalkozás jutott ezer lakosra. **A Dél-Alföld és az Észak-Alföld vállalkozási hajlandósága** (ezer lakosra 101, illetve 85 vállalkozás esett) a régiók között Észak-Magyarország után a leggyengébbnek számít (29. ábra).

29. ábra

Ezer lakosra jutó regisztrált vállalkozások száma (2005)

Forrás: KSH

A dohánytermelés és elsődleges feldolgozás fontosabb kistérségeinek település-szerkezetére jellemző, hogy az ide tartozó 100 településből 11 városi rangú (15. táblázat). A települések között az országos szinthez viszonyítva az aprófalvak aránya alacsonyabb, míg az 1000-4999 fős települések aránya magasabb. A baktalórántházai kistérségből hiányoznak a magasabb lélekszámú, nagyobb vonzerővel bíró települések, amelyek az itt élők foglalkoztatását segítenék. A térség nagyobb városai közül Nyíregyháza lakosainak száma meghaladja a 100 ezret, Kisvárdán közel 18 ezer, Nagykállón 11 ezer, Nyírbátorban 13 ezer, Kiskunfélegyházán 23 ezer fő él.

15. táblázat

A dohánytermelés és elsődleges feldolgozás fontosabb kistérségeinek településszerkezete (2005)

Kistérség	Település	Ebből: város	Települések száma			
			- 999	1000 - 4999	5000 - 9999	10000 -
			fős település			
Baktalórántházai	19	1	5	14	0	0
Kisvárdai	32	3	8	23	0	1
Nagykállói	9	3	0	6	1	2
Nyírbátori	20	2	5	14	0	1
Nyíregyházai	9	1	0	7	1	1
Kiskunfélegyházai	11	1	2	7	1	1
Országos	3 145	274	1 720	1 142	140	143

Forrás: KSH

A települések átlagos népessége a nyíregyházai kistérségben az országos átlag közel ötszöröse, de a baktalórántházai kistérségben alig 60%-a, Nyírbátorban pedig 70%-a. A népsűrűség a kisvárdai és a nyíregyházai kistérségek kivételével az országos átlag alatti (16. táblázat).

16. táblázat

A dohánytermelés és elsődleges feldolgozás fontosabb kistérségeinek népessége (2005)

Kistérség	Lakó-népesség	Városok népessége	Települések átlagos népessége	Népsűrűség	Természetes szaporodás vagy fogyás évi átlaga, 2000-2005	Belföldi vándorlási különbözet évi átlaga, 2000-2005
	fő	fő	fő	fő/km ²	ezer lakosra	
Baktalórántházai	35 549	4 036	1 871	79	-0,1	-1,2
Kisvárdai	74 749	26 382	2 336	127	0,4	-5,2
Nagykállói	45 925	30 756	5 103	89	-1,5	-1,6
Nyírbátori	45 052	15 235	2 253	65	0,0	-4,1
Nyíregyházai	141 884	115 954	15 765	263	-0,9	-1,6
Kiskunfélegyházai	50 187	31 185	4 562	62	-6,1	-1,3
Országos	10 076 581	6 664 293	3 204	108	-3,8	-

Forrás: KSH

A népesség természetes fogyása a kiskunfélegyházai kistérség kivételével az országos mutatónál csekélyebb, sőt a nyírbátori és a kiskvárdai kistérségben a 2000-2005 közötti években a születések száma meghaladta vagy egyenlő volt az elhalálozások számával. **Noha a népesség természetes fogyása alig jellemző, az elvándorlás következtében jelentős veszteség alakul ki,** elsősorban a kiskvárdai és a nyírbátori kistérségekben.

A vizsgált kistérségekben az időskorúak aránya a magasabb halálozási gyakoriság következtében az országos átlag (20,5%) alatti (17. táblázat). Az időskorúak alacsonyabb aránya a gyerekkorúak magasabb arányával párosul, különösen a nyírbátori és a kiskvárdai kistérségekben. A felnőttkorúak (15-59 évesek) aránya országos átlagban 63%, a vizsgált kistérségek között csak Nyíregyházán magasabb, a többi térségben alig haladja meg a 60%-ot.

17. táblázat

A lakónépesség kor szerinti összetétele (2001. február 1.)

Kistérség	- 14	15 - 39	40 - 59	60 -	Összesen
	éves				
Baktalórántházai	22,0	35,9	24,9	17,2	100,0
Kisvárdai	22,6	35,4	25,9	16,1	100,0
Nagykállói	21,5	36,0	24,8	17,7	100,0
Nyírbátori	22,9	35,1	24,4	17,6	100,0
Nyíregyházai	17,6	39,2	27,1	16,1	100,0
Országos	16,6	35,0	27,9	20,5	100,0

Forrás: KSH

Az időskorúak és a gyerekkorúak együttes magas aránya következtében a vizsgált kistérségekben **az eltartott népesség rátája az országos átlagot jóval meghaladó:** a száz 15-59 évesre jutó gyermek- és időskorú száma 63-68 között van, míg az országos átlag 59. A nyíregyházai kistérség e mutató szempontjából is kedvezőbb helyzetben van a többi hátrányos helyzetű kistérséghez képest, hiszen itt a nem munkaképes korúak aránya csak 51% (18. táblázat).

Az eltérő korstruktúrát mutatja az átlagos életkor is, ami a vizsgált kistérségekben 35,5-36,5 év között van, míg az országos átlag ennél magasabb, 38,7 év. A nők átlagéletkora valamennyi kistérségben meghaladja a férfiakét, utóbbiak kedvezőtlen halálozási viszonyai miatt. **A demográfiai jellemzőket erőteljesen meghatározzák az etnikai sajátosságok,** a tizenhárom hazai kisebbség közül **Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében legjelentősebb számban a cigány nemzetiségűek élnek.** A 2001. évi népszámláláskor a megye népességének 4,6%-a vallotta magát cigány nemzetiségűnek. A cigány nemzetiség aránya a nyírbátori kistérségben meghaladta a 8%-ot, a nagykállói és a nyíregyházai kistérségben 1,9% alatti, míg a baktalórántházai és a kiskvárdai kistérségekben 2-4,9% közötti volt. A cigány nemzetiségűek demográfiai jellemzői a magyar nemzetiségűekétől lényegesen eltérnek, leginkább a magas halandóság, a nagyobb szaporaság, ebből adódóan az alacsonyabb átlag-életkor és a gyengébb iskolázottság tekintetében.

18. táblázat

Eltartottsági ráta, átlagos életkor (2001. február 1.)

Kistérség	Az eltartott népesség rátája*	Átlagos életkor, év		
		férfi	nő	összesen
Baktalórántházai	65	33,7	37,6	35,7
Kisvárdai	63	33,6	37,3	35,5
Nagykállói	64	34,2	37,9	36,1
Nyírbátori	68	33,6	37,7	35,8
Nyíregyházai	51	34,7	38,1	36,5
Országos	59	36,8	40,5	38,7

* a 0-14 évesek és a 60-X évesek a 15-59 évesek %-ában.

Forrás: KSH

A vizsgálatba vont kistérségek iskolázottsági mutatói elmaradnak az országos adatoktól (19. táblázat). A kistérségek népességének jóval kisebb része rendelkezik diplomával, mint az egész országban. Nyíregyháza itt is kedvezőbb helyzetben van, mint a szomszédos kistérségek, ami a megyeszékhely elszívó hatását is mutatja. A középiskolai érettségivel rendelkezők aránya a hátrányos helyzetű kistérségekben alig valamivel több mint a fele a nyíregyházai vagy az országos adatnak. **A diplomás, illetve középiskolát végzett réteg alacsonyabb aránya azzal jár, hogy az alacsonyabb végzettségűek aránya a népességen belül az országos átlag feletti.** Különösen szembeszökő az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők 30% feletti aránya a nyírbátori kistérségben. Ezt a nagyfokú eltérést önmagában a korstruktúra nem indokolja, sokkal inkább arról van szó, hogy **a magasabban képzett rétegeket e térségek nem képesek megtartani és foglalkoztatni.**

19. táblázat

A 7 évnél idősebb népesség megoszlása a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint (2001. február 1.)

Kistérség	8 általánosnál alacsonyabb	Általános iskola 8. évfolyam	Középiskolai érettségi	Egyetem, főiskola	Összesen
Baktalórántházai	28,8	56,3	11,7	3,2	100,0
Kisvárdai	25,4	52,0	17,2	5,4	100,0
Nagykállói	27,9	55,9	12,5	3,7	100,0
Nyírbátori	32,0	50,1	13,5	4,4	100,0
Nyíregyházai	18,1	45,2	25,0	11,7	100,0
Országos	20,0	47,4	22,8	9,8	100,0

Forrás: KSH

A 2005. évi mikrocenzus adatai alapján az egyes területeken tapasztalt javulás ellenére Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakosságának iskolázottsági színvonala nem elhanyagolható mértékben továbbra is elmarad az országos átlagtól [KSH, 2006].

A hátrányos helyzetű kistérségekben **a munkanélküliségi ráta** (a munkanélküliek gazdaságilag aktív népességen belüli aránya) **8,7%** (Nagykálló) és **14,7%** (Baktalórántháza)

között alakult 2005-ben, szemben a 7,2%-os országos mutatóval (20. táblázat). A munkanélküliség a nyíregyházi és a kiskunfélegyházi kistérségekben sokkal mérsékeltebb értéket mutatott. A 2005. évi mikrocenzus adatai szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a gazdaságilag aktív népesség (foglalkoztatottak és munkanélküliek együtt) a népesség 37,5%-át adta. Ezen belül a foglalkoztatottak aránya 29,9%-ot tett ki, szemben az országos 38,1%-kal. Ehhez az inaktív keresők viszonylag magas aránya társult, amit a kiélezett foglalkoztatási helyzet miatt a nagyszámú rokkantsági nyugdíjba menekülés okozott. Az eltartottak aránya is meghaladta az országos átlagot 2005-ben, 4,9%-ponttal. **Az ezer lakosra jutó személyi jövedelemadót fizetők száma 2005-ben az országos átlag 70-80%-a volt, míg a személyi jövedelemadó alapját képző jövedelem fejénként** (egy állandó lakosra, nem adózóra jutó) **az országos szint mindössze 50-75%-a között alakult.**

20. táblázat

Nyugdíjasok, regisztrált munkanélküliek, személyi jövedelemadó (2005)

Kistérség	Nyugdíjak átlagos havi összege, Ft	Regisztrált munka- nélküliek*, %	180 napon túl munka- nélküliek	A szellemi foglalko- zásúak	A pálya- kezdők	Személyi jövede- lemadót fizetők	Személyi jövedelem- adóalapot képező jövedelem, Ft
	2006. jan.	2005. dec.	aránya a munkanélküliek körében, %			ezer lakosra	egy állandó lakosra
Baktalórántházai	44 802	14,7	49,3	10,8	12,3	319	305 744
Kisvárdai	50 181	11,9	57,3	12,5	16,9	344	419 757
Nagykállói	45 821	8,7	47,1	13,5	10,5	326	321 167
Nyírbátori	47 044	13,8	53,7	9,0	14,1	298	327 320
Nyíregyházi	56 897	5,1	42,5	30,5	12,4	427	586 441
Kiskunfélegyházi	52 812	4,4	32,9	13,5	7,5	414	452 434
Országos	61 143	7,2	48,4	17,2	9,4	415	601 928

* Regisztrált munkanélküli és a már nyilvántartott státuszban levők együttes száma.

Forrás: KSH

A rendszeres szociális segélyben részesítettek aránya magas, **a baktalórántházai kistérségben a lakosság 5,9%-a, a nyírbátoriban 4,2%-a él segélyből** (21. táblázat). A közcélú munkákban foglalkoztatottak aránya az egyes kistérségekben szintén három-, hat-szorosa az országos átlagnak. Közgyógyellátási igazolvánnyal a lakónépesség kétszer akkora hányada rendelkezik, mint az országos átlag.

**Szociális ellátás a dohánytermelés és elsődleges
feldolgozás fontosabb kistérségeiben (2005)**

Kistérség	A rendszeres szociális segélyben részesítettek	A közcélú foglalkoztatásban résztvevők	A közgyógy-ellátási igazolvánnyal rendelkezők	Arányuk a lakónépességben belül, %		
	száma	száma	száma	rendszeres szociális segélyben részesítettek	közcélú foglalkoztatásban résztvevők	közgyógy-ellátási igazolvánnyal rendelkezők
Baktalórántházai	2 114	1 154	3 313	5,9	3,2	9,3
Kisvárdai	1 680	1 143	8 150	2,2	1,5	10,9
Nagykállói	742	354	5 119	1,6	0,8	11,1
Nyírbátori	1 873	734	4 429	4,2	1,6	9,8
Nyíregyházai	729	487	10 274	0,5	0,3	7,2
Kiskunfélegyházai	156	91	2 819	0,3	0,2	5,6
Országos	90 165	52 851	532 259	0,9	0,5	5,3

Forrás: KSH

**6.4. Vidékfejlesztési intézkedések a dohánytermelő térségek
tevékenységének diverzifikálására**

A jelenlegi szabályok szerint a 2011. költségvetési évtől a dohánytámogatások 50%-a a vidékfejlesztés keretében használható fel, kiegészítő közösségi támogatásként. **A támogatás kedvezményezettjei a dohánytermelő térségek, a támogatások célja pedig a dohánytermelés megszűnése által hátrányosan érintett térségek szerkezetátalakítása.**

A Magyarországnak a dohánykvóta után járó kiegészítő közösségi támogatások 16,45 millió euróra (4,36 milliárd Ft-ra) rúgnak évente, amit meg kell fejteni még a kötelező nemzeti társfinanszírozási összeggel. A társfinanszírozás aránya az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) egyes tengelyeinél, valamint a konvergencia és nem konvergencia régiókban eltérő arányú. Miután a források tervezésénél a foglalkoztatást segítő diverzifikációs és a mezőgazdaság korszerűsítését célzó intézkedések (I. és III. tengely) várhatóan döntő súllyal szerepelnek majd, számításainknál a konvergencia régiókban az I. és III. tengelyre alkalmazandó 25%-os társfinanszírozási arányt vettük figyelembe. **A rendelkezésre álló források így költségvetési évenként 21,93 millió eurót (5,81 milliárd Ft-ot), 2013-ig pedig 87,7 millió eurót (23,2 milliárd Ft-ot) tesznek ki.**

Mivel a dohánytámogatásokból képződő vidékfejlesztési támogatások programba illesztéséről jogszabály nem rendelkezik, azt várhatóan a cukoripar szerkezetátalakításának keretében visszaadott cukorkvóták után kapott támogatások felhasználására készített Kabai Diverzifikációs Program mintájára kell végrehajtani. Ez azt jelenti, hogy a vidékfejlesztésre vonatkozó szabályoknak megfelelő programot kell készíteni, ami tartalmazza a dohánytermelés által érintett térség társadalmi-gazdasági szükségleteinek megfelelő intézkedéseket, pénzügyi, támogatási mutatókat. A támogatások kedvezményezettjei – a kabai programhoz hasonlóan – a dohánytermelés megszűnése által érintett (gazdaságközpontok székhelye, foglalkoztatottak lakóhelye szerinti) települések gazdálkodói (természetes és jogi személyek)

lesznek. A program lehatárolása az ÚMVP azonos intézkedéseitől e települések listája alapján történhet meg, vagyis a program benyújtása előtt, és a program forrásainak kimerülése után e települések gazdálkodói is részesedhetnek az ÚMVP támogatásaiból. A támogatások által megcélzott kör nem csak az egykori dohánytermesztők közössége lesz, hanem azok a mezőgazdasági vagy mezőgazdaságon kívüli térségi vállalkozók, önkormányzatok, non-profit szervezetek, akik saját erő bevonásával képesek olyan beruházásokat létrehozni, amelyek elősegítik a felszabadult munkaerő újbóli foglalkoztatását.

A dohánytermelés megszűnését okozó teljes függetlenítés bevezetése előtt érdemes megvizsgálni, hogy a térség szerkezetátalakítására átutalt pénzeszközök milyen mértékben járulnak hozzá a dohánytermelés felszámolásából eredő gazdasági és társadalmi problémák megoldásához.

A dohánytermelés megszűnésének legsúlyosabb következménye, hogy olyan munkaerő foglalkoztatása szűnik meg, akik szakképzettségüknel, koruknál, lakóhelyüknel fogva nehezen tudnak elhelyezkedni. A dohánytermelésben és elsődleges feldolgozásnál foglalkoztatottak száma a MADOSZ, valamint az elsődleges feldolgozók adatai szerint majdnem 25 ezer fő, ezek jó része azonban csak időszakai alkalmazott (a dohánytermelésben a csúcsszezon 6 hét, míg a fermentálóknaál az időszakai foglalkoztatás évente 6 hónapot jelent). A munkaerő-felhasználás adatait ezért éves munkaerő-egységgé alakítottuk. Számításaink szerint a dohánytermelés és fermentálás által fenntartott „munkahelyek” teljes munkaidős egyenértéke valamivel több, mint 3750, a palántanevelés, gépi szolgáltatás munkaerőigényét is beszámítva.

Az AKI tesztüzemi adatbázisában csak kilenc dohánytermesztő üzem található, amelyek nem reprezentálják a teljes sokaság termelési szerkezetét. Adataikból ezért nem nyerhettünk információt arra vonatkozóan, hogy teljes függetlenítés esetén a dohány helyét a gabonaféléken kívül mely egyéb növényekkel hasznosíthatják, és arról sem, hogy ezeknek a helyettesítő kultúráknak mekkora lesz a munkaerő-szükséglete. A KSH által 2005-ben összeírt dohánytermelő üzemeket ezért egy gazdaságnak tekintve, a tesztüzemben található szabolcs-szatmár-bereg megyei átlagos ágazati költség- és jövedelemadatokat felhasználva, meghatároztuk az egyes növénytermesztési ágazataik várható jövedelmét 2010-ben. Ezt követően lineáris programozás segítségével optimalizáltuk az összesített termelési szerkezetet annak érdekében, hogy az elérhető jövedelmet maximalizáljuk.

A felszabaduló terület várható hasznosítási irányai az eredmények alapján:

	Terület, ha	Arány, %	Munkaerő-felhasználás, AWU
Búza	869	15	9
Kukorica	1 862	32	25
Egyéb gabonaféle	314	5	3
Napraforgó	939	16	9
Alma	1 157	20	180
Gyep	717	12	2
Összesen	5 858	100	229

Látható, hogy a helyettesítő kultúrák munkaerő-felhasználása az alma kivételével nem jelentős. Az almatermelés felfuttatására azonban az adott gazdaságokban nem számíthatunk, mert az almaültetvények (és az egyéb, Szabolcsban elterjedt gyümölcsfajok, pl. meggy,

szilva) telepítése csak abban az esetben támogatható, ha a támogatandó terület 200%-ának megfelelő ültetvény kivágásra kerül. A dohánytermelésből kieső területek várható hasznosítási irányait (kukorica, napraforgó, búza stb.) figyelembe véve, **a vidékfejlesztési források felhasználásával létrehozandó munkahelyek száma tehát 3690 lenne.**

Az ÚMVP III. tengelye vidéki gazdaság diverzifikálására irányuló intézkedéseinél („Nem mezőgazdasági tevékenységgé történő diverzifikálás”, „Mikrovállalkozások létrehozása és fejlesztése”, „A turisztikai tevékenységek ösztönzése”) alkalmazott indikátorok alapján kiszámítottuk az egy munkahely létrehozásának támogatási igényét. A gazdaságon kívüli turisztikai fejlesztések ÚMVP-ben *tervezett* támogatásigénye egy munkahelyre vetítve 160 ezer euró, míg az egyéb (pl. kézműves és szabadidős tevékenységek, falusi turizmus, szociális szolgáltatások, erdészeti faiskola, egyéb) tevékenységek esetén 103 ezer euró³⁴.

A dohánytermelésből és elsődleges feldolgozásból felszabaduló munkaerő foglalkoztatását biztosító munkahelyteremtés forrásigénye 103 ezer euróval számolva mintegy 380 millió euró. Bár e forrásigényt kissé túlzottnak tekintjük, mégis elmondható, hogy **ilyen mennyiségű munkahely létrehozásának költsége többszörösen meghaladja a dohánytermelés támogatásából átcsoportosított forrásokat.** E tételhez természetesen hozzáadódhatnak még a képzés, szaktanácsadás, gyakorlati bemutatók elengedhetetlen költségei, amelyek fejlesztik a szakmai hozzáértést, a vállalkozási készséget és hajlandóságot. A képzési programokba bevonható mintegy 15 ezer fő átképzése az ÚMVP indikátoraival számolva több mint 7 millió euró támogatást igényel. Megjegyezzük, hogy a létrehozott munkahelyeket a támogatások fejében mindössze 5 évig kell fenntartani.

Az átcsoportosított munkaerő egy részének foglalkoztatása – a munkaerő-kínálat demográfiai és szociális jellemzői, életmódja, szokásai miatt – **nehezen kezelhető vidékpolitikai eszközökkel.** Bizonyos rétegek, pl. a roma származásúak, 8 általános iskolát sem végeztek esetében csak a foglalkoztatáspolitikai eszközök (közmunkák, passzív eszközök, segélyek) vagy a dohánytermelést kiváltó alternatív (a kézimunka-erőt is lekötő), speciális szaktudást nem igénylő mezőgazdasági tevékenységek, illetve az ebből származó termékek feldolgozása jöhetnének szóba a keletkező szociális problémák megoldására.

A közmunkaprogramokban érintettek általában évről-évre visszatérő szereplői e programoknak, amelyek évente 3-8 hónapos foglalkoztatást jelentenek. Ennek oka, hogy **a kedvezőtlenebb munkaerő-piaci helyzetű régiókban, kistérségekben szinte az egyedüli foglalkoztatási lehetőséget a közfoglalkoztatási formák jelentik.** Az aktív foglalkoztatáspolitikai támogatásban részesültekre kiterjedő monitoring vizsgálat szerint az elhelyezkedési arányok a támogatott közhasznú munkavégzés esetén a legrosszabbak, a támogatás lejárta után nem támogatott munkaviszonyt létesítők aránya mindössze 1% körüli. A közmunkákban résztvevők korösszetétele és iskolázottsági szintje jelzi, hogy a közmunkások meghatározó hányada bármilyen átképzésre esélytelen [Állami Számvevőszék, 2008].

³⁴ A korábban futó vidékfejlesztési programok (SAPARD, AVOP) megvalósult/szerződött pályázatai alapján az egy munkahely létrehozásához szükséges támogatás összege igen változó. A SAPARD program „Mezőgazdasági üzemek beruházásainak támogatása” elnevezésű intézkedésénél 116 ezer euró, a „Tevékenységek diverzifikálása, alternatív jövedelemszerzést biztosító tevékenységek fejlesztése” című intézkedésénél pedig 47 ezer euró volt egy munkahely kialakításának támogatásigénye [VÁTI, 2007]. Az AVOP „Vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése” elnevezésű intézkedésénél a munkahelyteremtés tervezett és megvalósított eredményei ugyancsak lényeges különbségeket mutatnak, egy munkahely beruházási támogatása a tervezett 62 ezer euró helyett csaknem 164 ezer eurót tett ki a 2004-2006. évi szerződések adatai alapján. Az adatok megbízhatósága tehát kérdéses, egyrészt a monitoring adatbázisban szereplő foglalkoztatási mutató meghatározásának módszere nem tisztázott (sokan a teljes vállalkozás állománybővülését adják meg a támogatott tevékenység helyett), másrészt pedig a monitoring rendszer feltöltése vonatottan halad és hiányos.

Az Európai Unió Közösségi Dohányalapja az **alternatív tevékenységekre való áttérés** érdekében 2003-tól egyéni és közösségi intézkedéseket finanszírozott. Az **egyéni intézkedések** ösztönözték az alternatív növények termesztését, a dohány helyett előállított termékek minőségének javítását, a gazdaságok diverzifikációját, és támogatták az ehhez szükséges képzési programokban való részvételt. Ezen felül segítették a dohány helyett előállított termékek értékesítéséhez, valamint a vidéki lakosság számára nyújtott szolgáltatásokhoz szükséges infrastruktúra megteremtését. Az egyéni intézkedések támogatásaiból azok a termelők részesedhettek, akik részt vettek a kvóta-visszavásárlási programban. 2003-2005 között az alap átállást segítő támogatásai összesen 879 projektet (ebből 510-et Olaszországban) finanszíroztak, míg ugyanebben az időszakban a termelők száma az EU-25 tagállamaiban 10 ezerrel csökkent. **A dohánytermeléssel felhagyó gazdáknak tehát csak 8,8%-a vett részt az egyéni diverzifikációs intézkedésekben.**

A **közösségi intézkedések** olyan tanulmányok elkészítését finanszírozták, amelyek bemutatják az egyes tagállamokban az alternatív tevékenységekre való áttérés lehetőségeit, továbbá támogatásban részesült a szaktanácsadás és a demonstrációs célú kísérleti projektek létrehozása is. **Az eddigi eredmények nem hoztak átütő sikert, a dohánytermelés kiváltását más kultúrákkal nem sikerült megoldani.** Jelenleg nincs olyan alternatív növény, amelynek termesztésével:

- biztosítható lenne a korábban elért jövedelemszint;
- lehetővé tenné a meglévő eszközök hasznosítását minél kisebb beruházásigény mellett;
- stabil piaci kilátásokkal és értékesítési lehetőségekkel (feldolgozó kapacitással) rendelkezne;
- a foglalkoztatás korábbi szintjét biztosítaná;
- alkalmazkodna az adott terület mostoha környezeti viszonyaihoz és a viszonylag képzetlen rétegek igényeihez.

Az átállást az is megnehezíti a dohánytermelőknek, hogy a dohányt mindig szerződés alapján termelik, ami garantált értékesítési lehetőséget, biztos árat, inputokkal, szaktanácsal való ellátást jelent számukra. A következő évi termelés feltételeit már a szezon előtt, január-februárban ismerik.

A dohánytermelési támogatások átcsoportosított forrásaiból lehetőséget kell biztosítani az egykori dohánytermelőknek, hogy a termelésből felszabadult területeken a helyettesítő növények termelését fejleszteni tudják. A dohánytermesztő üzemek gépi ellátottsága igen kedvezőtlen, a GSZÖ-ben megjelenő üzemek 62%-a rendelkezik traktorral és mindössze 13%-a betakarító géppel. Az üzemek 85%-ában semmilyen öntözőberendezés nincs. A termeléstől függetlenített támogatások 2010-ben várható szintje (és ezzel együtt a jövedelmük is) jelentősen csökkenhet a következő költségvetési időszakra, így erre az időpontra a versenyképességüket a gyengébb adottságú területeken javítaniuk kell, amihez költségcsökkentő, hatékonyságnövelő, kapacitásbővítő beruházásokra lesz szükség. Ez azért is kiemелendő, mert az ÚMVP keretében 2011-től a szántóföldi kultúrák esetében a gépvásárlás nem támogatható.

Számításaink szerint támogatások nélkül, a jelenlegi termelési szerkezet mellett a dohánytermesztő gazdaságok egy része veszteséges lesz, ezért itt más kultúrákra, például energianövények termesztésére lehetne áttérni. A fás szárú energiaültetvényekre az SPS támogatásai aktiválhatók, ültetésükre 3-5 ezer hektáron kerülhet sor, amelynek támogatási

forrásigénye 3-5 millió euró. E létesítmények kiszolgálásához további beruházásokra lesz szükség, pl. a betakarítási technológiák és a tárolás területén. Mivel a dohánytermelő gazdaságok termelési szerkezetében a tömegtermékek (kalászos gabonák, kukorica, napraforgó) meghatározó súllyal bírnak, és a gyümölcsültetvények a gazdaságok összes területének csak 4,5%-át foglalják el, a mezőgazdasági üzemek belüli diverzifikáció csak korlátozottan jöhet szóba. A gyümölcsültetvények felújítása 3,8 millió euró támogatásigényt jelentene, az ültetvénykorszerűsítés feltételeként szabott kivágás azonban nem feltétlenül vezetne a munkaerő-igény csökkenéséhez, mert az intenzívebb, nagyobb tőszámú ültetvények kezelése hektáronként több munkaerő-ráfordítást igényel.

A korábbi vidékfejlesztési programok alapján **a diverzifikációs intézkedések abszorpciós képessége a többi intézkedéshez** (mezőgazdasági beruházások támogatása, mezőgazdasági termékek feldolgozásának és marketingjének fejlesztése) **képest igen gyengének bizonyult.** A „Vidéki gazdaság diverzifikálása” intézkedésnél a beérkezett pályázatok 22 és 29%-a jutott el a szerződéskötésig a SAPARD és az AVOP esetében, míg a „Mezőgazdasági beruházások támogatása” elnevezésű intézkedésnél ugyanezek az arányok 40, illetve 67% voltak. Ez arra utal, hogy a pályázati célok megalapozottsága, a pályázatok minősége, a kritériumok teljesítése, a saját forrás finanszírozhatósága nem volt kielégítő [Tóth et al., 2007]. Az intézkedések kedvezményezettjeinek döntő többsége természetes személy és mikrovállalkozás, akik nehezen teljesítették a jogosultsági feltételeket. A kézműves alintézkedésnél az egyes szakmák „előregedése”, a helyi termékek előállításánál az innovatív ötletek hiánya és a fejlesztések kevésbé kézzelfogható eredménye is megmutatkozott az alacsony pályázói kedvben. A diverzifikációs intézkedések fejlesztési forrásokból való részese-dése is alacsony volt, a SAPARD esetében 0,7%, az AVOP-nál 1%.

Összegezve a dohánytermelő térségek szerkezetátalakítását célzó fontosabb intézkedések számszerűsíthető támogatási igényeit, **belátható, hogy a dohánytámogatások átcsoportosításából adódó források nem fedezik a szükséges kiadásokat.** A vidékfejlesztési intézkedések hatásainak értékelését az is nehezíti, hogy a korábban megkezdett programok társadalmi és gazdasági eredményei csak hosszabb távon lesznek érzékelhetők. A dohánytermelő vidékek az ország leghátrányosabb helyzetű térségeihez tartoznak, amelyek lemaradása fokozódik. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) céljai között szerepel, hogy a leghátrányosabb helyzetű csoportok felzárkózási esélyeit a lehető legnagyobb mértékben javítani kell, ezért a Kormány megalkotta az ún. „zászlóshajó programokat”. A zászlóshajó programok lényege az, hogy lehetővé teszik az operatív programok közötti átjárhatóságot, ezzel erősítve a fejlesztések hatékonyságát. A „Leghátrányosabb Kistérségek Zászlóshajó Program” célcsoportja 28-35 olyan gazdasági, infrastrukturális, társadalmi és munkaerő-piaci szempontból halmozott hátrányokat mutató kistérség, ahol az operatív programok összehangolt műveleteivel kívánják elérni a térségek komplex fejlesztését, gazdasági és társadalmi felzárkóztatását. (E program jelenleg kidolgozás alatt van.)

A dohánytermelés támogatásainak teljes függetlenítése, tekintettel a dohánytermelés megszűnésének negatív következményeire az említett kistérségekben, a Kormány és az ÚMFT, de a vidékfejlesztés törekvéseivel is ellentétes hatású. **A dohánytermelési támogatások részleges termeléshez kötését ezért mindaddig indokolt fenntartani, míg a problémákra megoldást jelentő alternatív tevékenységek vagy finanszírozási lehetőségek nem állnak rendelkezésre.**

7. Lehetőségek a dohányágazati reform negatív hatásainak csökkentésére

7.1. A támogatások részleges függetlenítésének meghosszabbítása 2013-ig

A dohányreform bevezetése után rendelkezésre álló tapasztalatok a régi tagállamokban azt mutatták, hogy **a dohányreform teljes bevezetése nem a piacorientált dohánytermelés kialakulásához, hanem a termelés teljes megszűnéséhez vezet.** Az Európában előállított dohányok versenyképessége a globalizált piacon nem biztosítható, a termesztés ökológiai és gazdasági körülményei miatt. Európa éghajlati adottságaiból eredően csak töltődohányok előállítására képes, amelyek másutt is megtermelhetők. A termelés európai árakon eszközölt ráfordításait a világpiaci árak nem fedezik, a tevékenység csak támogatások árán tartható fenn. Szubvenció nélkül az európai dohányok drágák a fejlődő országokban termelt dohányokhoz képest. Európa dohánykibocsátása a világ termeléséhez viszonyítva csekély, ezért a termelés megszűnése nincs hatással a világpiaci árakra. Az európai piac magas vámokkal sem védhető, hiszen a világkereskedelem liberalizációja és a sokoldalú vámkedvezmények következtében a dohánygyártók szabadon importálhatnak alapanyagot a világ bármely részéről. Jelentősebb mértékű áremelésre azért sincs lehetőség, mert Európában a dohánygyártmányok kiskereskedelmi árának csak kisebb részét, mindössze 20-30%-át adja a termelési költség és a gyárak nyeresége, a többit a jövedéki és a forgalmi adók teszik ki.

A támogatások termeléstől való teljes függetlenítése 2006-ban a termelés teljes megszűnéséhez vezetett azokban az országokban, ahol ezt a lehetőséget választották. A *Hellenic Association of Tobacco Processing Industries* beszámolója³⁷ szerint 2006-ban a termelés 80%-kal esett vissza Görögországban. Lényegében csak két fajtacsoport, a Basmás és a Katerini termelése maradt fenn, 50%-ra csökkent mennyiségben. A kvótatulajdonosok száma 61%-kal, 46 ezerről 18 ezerre esett vissza. A 23 elsődleges feldolgozóból csak 4 működik tovább, a többit bezárták. A dohányt olyan száraz és terméketlen, többnyire hegyvidéki területeken termelték alacsony energia- és vízfelhasználással, ahol más növény nem él meg. Aki abbahagyta a dohánytermelést, nem tér vissza a tevékenységhez. Nőtt a munkanélküliség.

Azokban az országokban, ahol a támogatás 60%-át továbbra is termeléshez kötik, kisebb mértékben, 14-19%-kal csökkent a termelés. Több országban (Olaszországban, Spanyolországban, Németországban) kedvezően alakult a minőség, a termésátlagok nőttek. Ebben szerepet játszhatott a termeléshez kötött támogatási boríték maradéktalan szétosztása a termelésben maradtak között, ami növelte a támogatáshoz kötött prémium egységnyi termékre jutó összegét. Pozitív változás, hogy a dohánytermelés struktúrája átalakult, hiszen a fennmaradó termelés a hatékonyabb üzemekben összpontosult, sőt új termelők – fiatalok – ágazatba való belépése is előfordult. A termeléstől függetlenített támogatások ellentételezésére nem nyilvános megállapodások jöttek létre az illető tagállamok (Spanyolország³⁸, Olaszország) mezőgazdasági minisztériumai és a dohányipar között a helyi alapanyag felvásárlására és vélhetően az árak emelésére. Amely országokban (Franciaország, Portugá-

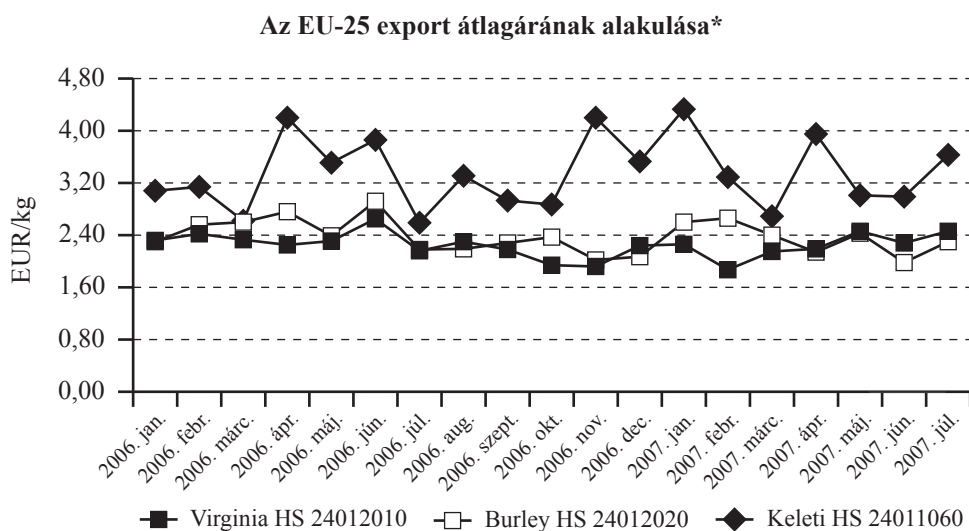
³⁷ Elhangzott a COPA-COGECA Dohány Munkacsoport ülésén 2007. szeptember 17-én.

³⁸ A spanyol mezőgazdasági tárca és a Philip Morris 2006 novemberében a spanyol dohány minőségi fejlesztését és a versenyképesség növelését célzó együttműködési megállapodást írt alá. Ennek értelmében a jó mezőgazdasági gyakorlat alapján termelt teljes Virginia dohányt felvásárolják. Az egyezség szerint a környezet védelmét és a foglalkoztatottak egészségét védő fejlesztéseket is támogatja a Philip Morris. A megállapodás, ami 2009-ig érvényes, minden termelői csoportra vonatkozik. A szaktárca 2007-ben hasonló megállapodást írt alá az Altadis nevű dohányipari céggel is.

lia) nem születtek ilyen megállapodások, a támogatások csökkenése és az energiaköltségek okozta termelési költség-növekedés elismertetése végett ártárgyalásokat kezdtek a dohányiparral³⁹.

Tekintve, hogy a 2007. évi nyersdohány felvásárlási árakat még nem ismerjük az egyes tagállamokban, megvizsgáltuk a forgalomban leggyakoribb Virginia, Burley és a keleti fajták export- és importárainak alakulását az EU-25 harmadik országokkal folytatott kereskedelmében 2006. január és 2007. július között (30. és 31. ábrák). A rendelkezésre álló adatok szerint az európai kibocsátás csökkenése 2007 júliusáig – euróban mérve – nem vezetett az árak növekedéséhez. Az árakat USA dollárban kifejezve a Virginia dohányynál érezhető volt némi áremelkedés a gyenge dollár miatt (2006 januárjában egy euró 1,18 USD-t, míg 2007 júliusában már 1,35 USD-t ért).

30. ábra

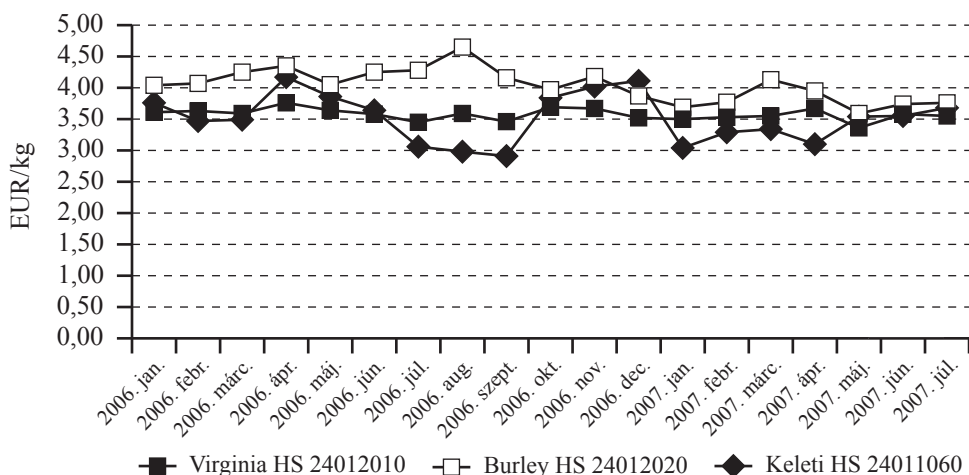
* extra-EU-25

Forrás: Eurostat

Az európai dohánytermelők szervezetei az olaszországi Bovolonében közös nyilatkozatot írtak alá a dohánytámogatások teljes függetlenítésének elutasításáról. **Megítélésük szerint a teljes függetlenítés társadalmi és gazdasági szempontból kudarcot vallott, a KAP-reform nem kínál életképes alternatívát. Kérik, hogy a dohánytermelést ugyanúgy kezeljék, mint az összes többi speciális szektort (pl. olíva, zöldség-gyümölcs, bor), és a jelenlegi részleges függetlenítést hosszabbítsák meg a folyó költségvetési időszak végéig, 2013-ig. A KAP reformjának végrehajtása az új tagállamok termelőire különösen súlyos hatást gyakorol, hiszen a támogatások fokozatos bevezetése következtében dohánytermelésük hatékonysága és termékeik minősége elmarad a régi tagállamok termelőitől.**

³⁹ Forrás: a COPA-COGECA Dohány Munkacsoport ülésén 2007. szeptember 17-én elhangzott tagállami beszámoló.

Az EU-25 import átlagárának alakulása*

* extra-EU-25

Forrás: Eurostat

A Bovolonei Nyilatkozatban a dohánytermelésben érintettek elkötelezik magukat arra, hogy olyan minőségű dohányt termelnek, ami megfelel az Európában érvényben lévő legmagasabb egészségügyi és környezetvédelmi követelményeknek, valamint a vevők és a fogyasztók elvárásainak.

Az európai dohánytermesztők jövője alkalmazkodó-képességüktől függ, ezért a fenntartható és jó minőségű termékeket kibocsátó dohánytermesztés érdekében létrehozták az Európai Dohány Chartát. A Chartában megfogalmazott célok eléréséhez a dohányipar segítségét is kéri, árain keresztül ismerje el azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az európai dohánytermelők és elsődleges feldolgozók tesznek a piaci igényeknek való megfelelés, az egészségvédelem, a minőség javítása és a környezet megóvása terén. Az Európai Dohány Chartát Magyarország részéről a Magyar Dohánytermelők Országos Szövetsége is aláírta.

A fenti megállapításokkal a Dohány Termékpálya Bizottság is egyetért, ezért 2007 júliusában felhatalmazta a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumot, hogy a KAP felülvizsgálata során – más dohánytermelő tagállamokkal közösen – kezdeményezze a dohánytámogatások 60/40%-os függetlenítésének a költségvetési időszak végéig, azaz 2013-ig történő meghosszabbítását.

A támogatások 100%-os függetlenítésének elhalasztása tanácsi rendeletmódosítást igényel, ami várhatóan nem gazdasági, hanem politikai megfontolások eredménye lesz. **Bizonyos, hogy az európai dohánytermesztés nem tehető gazdaságilag fenntarthatóvá, a rendeletmódosítás mellett azonban számos más érv felsorakoztatható:**

- közös tagállami fellépés bontakozott ki az európai dohánytermelés megmentésére;
- a dohánytermelés a zömében elmaradott térségekben jelentős foglalkoztató és népesség-megtartó hatással bír;

- olyan hátrányos helyzetű, szakképzetlen tömegek foglalkoztatását oldja meg, akik máshoz nem értenek, ezért nehezen találnak munkát;
- a Községi Dohányalap nem hozott eredményt az alternatív kultúrák/tevékenységek vonatkozásában, ezért – részben – erre vezethető vissza a kvóta-visszavásárlási program sikertelensége;
- a dohánytermelés támogatása és a dohányfogyasztás alakulása között nem mutatható ki összefüggés;
- a teljes függetlenítés, nevezetesen az, hogy valaki pénzt kapjon azért, hogy „semmit ne csináljon” társadalmilag is vitatható (a dohánytermelőt eddig azért fizették, hogy foglalkoztasson);
- a folyó WTO forduló lezárása késik, ezért nincs és valószínűsíthetően nem is lesz érvényben olyan megállapodás, ami 2010-től a dohánytámogatások leépítésére kötelezne;
- a dohánytámogatások teljes függetlenítését követően a támogatások 50%-ának II. pillérbe utalása és felhasználása nemzeti társfinanszírozást igényel, ami az új tagállamok költségvetése számára újabb tartós teherként jelentene;
- az átutalásra kerülő szerkezetátalakítási források a dohánytermelés megszűnéséből eredő munkanélküliség felszámolására és a vidéki gazdaság élénkítésére nem nyújtának kellő fedezetet.

A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium a KAP felülvizsgálatához („health check”) készített munkaanyagában állást foglal a diverzifikált mezőgazdasági termelés fenntartása mellett: „A KAP befolyásolás nélküli alkalmazása a gabona-olajosmag-fehérje (GOFR) ágazatokat preferálná, valamint a nagyüzemek kialakulását. Számos hagyományos ágazatunk, termékünk elsovradna, a foglalkoztatottság és a mezőgazdaság eltartó-képessége rohamosan visszaesne.”

A „Felkészülés a KAP-reform állapotfelmérésére” című 2007. novemberi közleményében a Bizottság is kijelenti: „A részben függetlenített támogatásoknak létjogosultsága lehet azokban a régiókban, ahol a termelés szintje általában alacsony, de gazdasági vagy környezeti szempontból fontos. Annak megítélése, hogy a termeléstől részben függetlenített támogatások fennmaradjanak-e, és ha igen, milyen mértékben és meddig, egyértelműen regionális szintű döntést igényel.”

7.6. Javaslatok az összevont gazdaságtámogatási rendszer alkalmazására a magyarországi dohányágazatban

Az 3.2. és a 3.4. számú fejezetekben bemutattuk, hogy a SAPS rendszerben a nemzeti kiegészítő támogatások területalapú kifizetésének alkalmazása a dohánytermelés mennyiségének és minőségének csökkenéséhez vezetett. A magyar dohányok legnagyobb feldolgozója, a BAT Pécsi Dohánygyára a hazai dohányokkal szemben legfontosabb ellenérvként az erős nemzeti valutát és a dohányok minőségének romlását nevezi meg.

A jobb minőség ösztönzése, a gazdaságosabb termelés megvalósítása érdekében a támogatási rendszer átalakítására van szükség, az uniós előírások által megszabott keretek között. Az összevont gazdaságtámogatási rendszerben 2009-től ezért a következő szabályok alkalmazásának megfontolását javasoljuk:

- a termeléshez kötött támogatásoknak az elsődleges feldolgozóhoz leszállított nyersdohány mennyisége alapján történő kifizetését;
- a 60%-os termeléshez kötött támogatásokat tartalmazó garantált nemzeti boríték maradéktalan szétosztását a dohánytermelést folytató gazdák között.

Véleményünk szerint mérlegelni kell a 1782/2003/EK rendelet 69. cikkelyének alkalmazását is annak érdekében, hogy a legjobb minőséget előállító termelőket jutalmazzák. A 69. cikkely szerint az ágazati támogatások maximum 10%-a termeléshez kötötten adható a termékek minőségének és értékesítésének javítása céljából.

Ezzel a szabályozással biztosítható lenne a támogatások maximális, 70%-os termeléshez kötele (vagy ennél nagyobb, ha a tényleges termelés nem éri el a borítékszámítás alapját képező kvóta mennyiségét), ami hozzájárulna a termelés minél nagyobb részének megtartásához. E szabályozás a termelők között versenyhelyzetet teremtene, aminek következtében csak a legversenyképesebbek maradnának meg a termelésben, ez azonban nem vezetne a termelt mennyiség jelentős csökkenéséhez. A termelők a beültetett terület növelése helyett a hozamok emelésében, az ajánlott termesztéstechnológia pontos végrehajtásában és a minőség fokozásában válnának érdekeltté. A nemzeti kiegészítő támogatások területalapú kifizetése a termelt mennyiséghez képest többlettámogatást nyújtott, ami részben ellensúlyozta a közvetlen támogatások fokozatos bevezetéséből származó versenyhátrányunkat. 2006-tól azonban ez a hátrány megszűnt, mert a függetlenítés eredményeként a termeléshez kötött támogatás a régi tagállamokban is 60%.

A minőség javítását célzó prémiumrendszert a csatlakozás előtt is alkalmaztuk; a szabvány szerinti AV-BV és a B-1 minőségű Virginia, valamint az A és B minőségű Burley dohányok meghatározott mennyiség erejéig fajtánként és minőségi osztályonként differenciált minőségi felárat kaptak. A támogatás 2001-ben 6750 tonnára, 2002-ben 6937 tonnára (az előző évi termelés 64 és 77%-ára) terjedt ki 200 millió, illetve 300 millió Ft összegig. A támogatások kihasználtsága meghaladta a 90%-ot.

A 69. cikkely szerinti minőségi támogatás maximális (10%-os) borítékja 870 millió Ft szétosztását tenné lehetővé a legjobb minőségi osztályokban. **A minőségi támogatás borítékját** – ellentétben a szántóföldi növényekkel és az állattenyésztési ágazatokkal – **a dohányágazatban a termeléstől függetlenített boríték terhére lehet képezni**⁴⁰. A termelőknek tehát a minőségi felár érdekében le kellene mondaniuk a termeléstől függetlenített támogatásuk egy részéről, és pótlólagos ráfordításokat kellene eszközölniük, így várható, hogy az elképzelés a termelők ellenállásába ütközik. A szabályozás további hátránya, hogy a termelésből kilépni szándékozó, várhatóan kisebb termelőket sújtaná azáltal, hogy a korábban megszerzett jövedelemtámogatásuk negyedét elvonja. A termelésben maradók versenyképességének javítása érdekében azonban a tagállamnak jogában áll a fent említett összeget visszatartani és újraosztani azok között, akiknek a terméke megfelel a minőségi feltételeknek. A jobb minőségű termék a piacon drágábban adható el, így nyilvánvaló, hogy a fermentálók a magasabb ráfordításokat honorálják. Az EU dohánytermelő tagállamai közül Görögország 2%-ot, Spanyolország 5%-ot különített el a 69. cikkely szerint.

A nálunk sokkal tehetősebb uniós tagállamok sem akarják feladni dohányszektorukat, ezért a termeléstől függetlenített támogatás pótlására megállapodásokat hoztak/hoznak

⁴⁰ A Bizottság a KAP reform felülvizsgálatára vonatkozó javaslatában a jövőre nézve szélesebb mozgásteret adna a tagállamoknak a 69. cikkely alkalmazásában: a teljes nemzeti boríték 10%-át leválaszthatnák, és az így kapott összeget a jelenlegi célokon túl (környezetvédelem, termékek minőségének és értékesítésének javítása) további négy, köztük horizontális intézkedések támogatására is felhasználhatnák [AGRA FACTS, 2008. 02. 28.]

létre a dohányipari vállalatokkal, vagy tradicionálisan rendelkeznek ilyen megállapodással a hazai dohánytermés felvásárlására. A kiszivárgott források szerint e megállapodások tartalma a felvásárlási áron és a jövedékiadó-emelésre vonatkozó megállapodáson túl kiter a jobb és piacképesebb dohány előállításának szükségességére, a környezetvédelmi előírások betartására is. Ez azt jelenti, hogy **a minőségjavítás érdekében alkalmazott prémiumrészt a dohányiparral való megállapodás során nálunk is fontos érv lehet.** Sőt, spanyolországi hírek szerint a *Philip Morris* nem csak a dohányt vásárolja meg, hanem a beruházásokban is részt vesz, így a műszaki berendezések színvonalának javításán keresztül a termés minősége jelentősen javul, ugyanakkor a környezetvédelmi célok is megvalósulnak. A minőség javítását azért is fontosnak érezzük, mert a dohányiparral kötött megállapodások csak néhány évre szólnak; ez az idő elég lehet arra, hogy a fejlődő országok felkészüljenek az európai dohány helyének átvételére, pl. fák ültetése a mesterséges szárítású típusok szárításához, majd ezt követően egy erősebb verseny bontakozhat ki a vevőkért.

A dohánytermesztés jelenlegi szintjének fenntartására a minőség javítása mellett keresni kell a költségsökkentés lehetőségét, a termesztéstechnológia korszerűsítésével kell a ráfordítások hatékonyságát növelni. A dohányvertikumban csak az „innovációs nyomás” mellett lehet versenyben maradni [Borsos és Bittner B., 2007]. A MADOSZ kalkulációja szerint a Virginia dohány termesztésénél az energia költsége (szárítás és gépek üzemanyaga) a termelési költségek 26%-át, a munkaerő költsége pedig 38%-át tette ki 2006-ban. A Burley dohánynál a munkaerő költsége 68%-os hányaddal bírt. **A szárítás energia-költségének csökkentésével és a kézimunka-igényes munkafolyamatok gépesítésével a hazai dohánytermesztésben komoly költségmegtakarítás érhető el.** A költségkímélő beruházások a termelési költségek csökkentésén túl hozzájárulnak a minőségi, környezeti és egészségügyi szempontok érvényesüléséhez is. A fejlett dohánytermesztéssel rendelkező uniós tagállamokban, pl. Olaszországban a betakarítás 100%-ban géppel történik. A gépberuházásokkal ugyan csökkenne a munkaerő-létszám, a foglalkoztatásban maradók munkahelye azonban megmenthető lenne. (Az Európai Dohány Chartában foglalt követelmények teljesítése érdekében a MADOSZ ágazati fejlesztési tervet készített a technológiai, biológiai és humán erőforrások javítására.)

A technikai-technológiai újításokra az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program keretében támogatás igényelhető. A támogatások feltétele azonban a legalább 5 éves rendeltetésszerű használat, ezen időszakon belül a támogatással beszerzett gép csak a kötelezettségek átvállalásával együtt idegeníthető el. **A dohánytermelés támogatási rendszerének 2009. évet követő bizonytalansága miatt a dohánytermelők szükséges beruházásai nem valósíthatók meg.**

7.7. A dohánytermelés támogatása a fogyasztást terhelő adó felhasználásával (Svájci rendszer)

Az Európai Unió költségvetési rendszerét 2008/2009-ben átfogó felülvizsgálatnak vetik alá. A felülvizsgálat indoka, hogy az EU nettó befizetői már a 2005-ben elfogadott 2007-2013-as költségvetési kerethez sem akarták a hozzájárulásukat növelni. A pénzügyi felülvizsgálat hatással lesz a következő költségvetési időszak (2014-2020) pénzügyi tervezésére, ezen belül a Közös Agrárpolitika jövőjére, finanszírozására és az agrártámogatások helyzetére, nagyságára is. A dohánytámogatások termeléstől való teljes függetlenítése és a regionális hektárátalány, illetve a közjóság-alapú finanszírozásra való áttérés a dohányter-

melés teljes megszűnését jelenti, ezért a dohánytermelés fenntartása érdekében **meg kell találni a megfelelő finanszírozási forrásokat a dohánytermelés támogatására a 2013 után következő években is.**

Példaként **Svájc dohánytámogatási rendszerét** mutatjuk be, ami merőben különbözik az Európai Unióétól. Itt ugyanis nem a központi költségvetés terhére történnek a kifizetések, hanem **a kiskereskedelemben értékesített cigaretta után beszedett adójellegű bevételből.** A dohánytermelés állami támogatását 1984 és 1993 között fokozatosan szüntették meg, amire azért volt lehetőség, mert a dohányipar vállalta, hogy minden eladott doboz cigaretta után átlagosan 2 *rappen* (svájci váltópénz) egy általuk kezelt alapba (*Inlandtabak*) utalnak. Mivel az 1984-től bevezetett finanszírozási rendszer a cigarettaipar pozitív hozzáállásától függött, 1994-ben a dohánytermékek adózásáról szóló törvénybe foglalták az intézkedést.

Jelenleg a hazai termelésű dohányok finanszírozására szolgáló összeg 2,6 *rappen* dobozonként (0,13 *rappen*/szál), amit – a többletadót áthárítva a fogyasztókra – a gyártók és a cigarettaimportőrök fizetnek meg az általuk értékesített cigaretta után. A dohánytermelés finanszírozását szolgáló alapba a 13 milliárd szálás cigarettaforgalom után évente mintegy 17 millió svájci frank kerül. Az alapot a belföldi Dohány Beszerzési Szövetkezet (SOTA: *Société coopérative pour l'achat du tabac indigéné*) kezeli. A dohánygyártókat ezen kívül kötelezik arra, hogy az előállított dohány teljes mennyiségét előre meghatározott áron átvegyék. A maximális árat a Szövetségi Tanács (*Bundesrat*) állapítja meg.

A dohánytámogatási alap bevételei az adóbevételen kívül a dohányiparnak eladott elsődlegesen feldolgozott dohány ellenértékéből, valamint a bankkamatokból származnak. Az alapot a nyersdohány felvásárlásából és elsődleges feldolgozásából eredő költségek, valamint az alap irányítási költségei terhelik. Az alap bevételei 2005-ben 21,3 millió svájci frankra rúgtak, miközben a kiadások 26,4 millió svájci frankot tettek ki. A különbözetet az alap korábbi évekből származó tartalékai, vagy a dohányipar befizetései fedezik. (Az iparral kötött megállapodás ugyanis rögzíti az alap minimális egyenlegét.) A nyersdohány felvásárlási átlagára 2005-ben 15,31 CHF/kg volt, míg az elsődlegesen feldolgozott dohányt 3,79 CHF/kg áron adták tovább⁴¹.

Svájcban a dohányt 2005-ben 644 hektáron, 358 mezőgazdasági üzemben termelték. A dohányalap felvásárlásai 1500 tonna nyersdohányra (80%-a Burley, 20%-a Virginia) terjedtek ki. Az egy üzemre jutó dohányterület 1,8 hektár volt. A dohánytermelésnek egyes iparilag kevésbé fejlett peremterületeken (Waadtland, Freiburg) igen fontos szerepe van, számos kisebb családi gazdaság és időszaki alkalmazott munkaerejét hasznosítja, számukra biztos bevételt, egzisztenciát jelent. Svájc jelentős cigarettagyártással rendelkezik, 2006-ban 47,5 milliárd szál cigarettát állítottak elő, amiből 35 milliárd szálát exportáltak. A svájci dohányipar által felhasznált alapanyag átlagosan kevesebb mint 5%-át termelik meg az országban.

A dohánytermelést segítő finanszírozási rendszert 2003-ban a dohánytermékek adóztatásáról szóló törvénnyel együtt felülvizsgálták, és érintetlenül hagyták annak ellenére, hogy egészségügyi okokra hivatkozva sokan támadják⁴². A felülvizsgálat során megállapítást nyert, hogy a támogatás hiányában megszűnő belföldi dohánytermelést a gyártók olcsóbb import-

⁴¹ Egy kg elsődlegesen feldolgozott (kocsányozott) dohány alapanyag-igénye 1,4 kg nyersdohány.

⁴² A Parlament 2003-ban döntött egy megelőzést szolgáló külön alap létrehozásáról (*Fonds für Tabakprävention*), amit a dohánytámogatásokhoz hasonlóan a megemelt jövedéki adóból finanszíroznak. A dohányadókból és -vámokból származó bevételek egyébként a nyugdíj- és rokkantbiztosítókhoz kerülnek.

ből helyettesítenék, így a finanszírozási rendszer eltörlésének a dohányfogyasztásra nézve semmilyen korlátozó hatása nem lenne. A dohánytermelés megszűnése viszont a mezőgazdasági üzemek feladásához vezetne, mert az agrárpiacon telítettség, a kis üzemi méretek és a nagy beruházási igény következtében a más kultúrára való átállás nehézségekbe ütközne [Bundesrat, 2006].

Előnye a rendszernek:

- a dohányos finanszírozza a termesztést és nem az adófizetők összessége;
- a dohánytermelő előnyös árat kap;
- a feldolgozó részére a svájci dohány kevésbé drága.

Hátránya:

- az alap bevétele a cigarettafogyasztás mennyiségétől függ;
- potenciális kockázatot jelent a nyomásgyakorlás a gyártók által fizetett árra;
- megállapodásra van szükség a dohányiparral;
- a dohány termőterülete és a termés mennyisége szabályozást igényel;
- a rendszer nagyban függ a jogi környezettől és érzékeny a politikai irányváltásokra.

Az európai dohányszektor 2013 utáni támogatásának alapelve tehát az lehetne, hogy a tagállamokban a végtermék értékesítéséből befolyó adó egy részét használnák fel a termelés támogatására. Azáltal, hogy a támogatásokat nem az adófizetők, hanem a végső fogyasztók állnák, a támogatási rendszer a közvélemény és az agrártámogatások leépítését szorgalmazó tagállamok számára is elfogadható lenne. A támogatási rendszer megvalósítása azonban nem képzelhető el közösségi, csakis tagállami szinten. Ennek oka egyrészt, hogy nem minden tagállam termel dohányt, másrészt pedig az, hogy az adók kivétele tagállami hatáskörbe tartozik.

Magyarországon – számításaink szerint – a dohánytermelés támogatásainak (60%-os szinten történő) finanszírozásához a fogyasztóknak az elszívott cigaretták után darabonként 0,32 Ft-ot kellene fizetniük, ami dobozonként 6,20 Ft-ot tenne ki. Az adózási szabályok szerint az értékesített cigaretta után befizetett, a dohánytermelés támogatására fordítandó összeget a fogyasztási adó *ad valorem* összetevője és az ÁFA összege tovább növeli, Magyarországon nem egészen 10 Ft-ra dobozonként. Azokban az országokban, pl. Görögországban és Olaszországban, ahol a dohánytermelés lényegesen nagyobb méretű, így támogatásai is magasabb összegekre rúgnak, a végtermékből befolyt adókból magasabb fajlagos összeget kellene visszatéríteni (1,81 Ft/szál, illetve 0,52 Ft/szál).

Mivel a támogatás tagállami hatáskörben működne, az Unió nemzeti támogatásokra vonatkozó irányelvei vonatkoznának rá. A nemzeti támogatásoknak alapvetően három kritériumnak kell megfelelniük:

- a támogatásoknak követniük kell a versenysemlegesség elvét;
- összhangban kell lenniük a Közös Agrárpolitikával;
- meg kell felelniük az Unió nemzetközi kötelezettségvállalásainak, különös tekintettel a WTO Megállapodásra.

Az első feltétel azt jelenti, hogy a támogatás nem torzíthatja a szükségesnél nagyobb mértékben a kereskedelmet, termelési döntéseket, a szubvenciónak lehetőleg szektorsemlegesnek kell lennie. (kivételes esetek természetesen előfordulhatnak, ha a támo-

gatás célja valamilyen ágazathoz kapcsolódik, pl. környezetvédelmi programoknál, természeti katasztrófák utáni kártalanításnál). A KAP-pal való összhang feltételezi, hogy azok az ágazatok, amelyek beletartoznak a közös piacsabályozás rendszerébe, nem kaphatnak nemzeti támogatást, mert a tagállamok a KAP alkalmazásával vállalták, hogy egységes támogatási szinteket, formákat alkalmaznak, hiszen ez a közösségi agrárpolitika lényege. Erre a feltételre is találhatunk azonban kivételt: az új tagállamok a csatlakozási szerződés értelmében lehetőséget kaptak egyes, korábban működő nemzeti támogatások folytatására, legalábbis átmeneti ideig. A területi támogatások fokozatos közelítése az uniós szinthez pedig jogosulttá tette őket nemzeti kiegészítő támogatások nyújtására, amelyek ágazatokhoz is kapcsolódhattak. A harmadik alapelv azt jelenti, hogy az Unió az olyan nemzeti támogatásokat preferálja, amelyek a WTO Megállapodás értelmében zöld dobozos (a kereskedelmet nem torzító) programok, ám gyakorlatilag ez sem valósul meg maradéktalanul. Ma is találhatunk olyan nemzeti támogatásokat az EU tagállamok gyakorlatában, amelyek sárga dobozos támogatásnak minősülnek, pl. egyes beruházási támogatások, a gázolaj jövedéki adójának elengedése vagy csökkentése.

Mindebből következik, hogy **a dohánytermékek adójából fedezendő, nemzeti támogatásként működő program elvileg nem felel meg az EU nemzeti támogatásokról szóló irányelveinek, ám kellő indokkal – és a dohánytermelő tagállamok összefogása esetén – támogatható lenne** egy ilyen szubvenciós forma. Az **indokok között kiemelkedő a vidéki, szociálisan hátrányos helyzetű munkaerő foglalkoztatása, amelyben a dohánytermelésnek kitüntetett, mással nehezen helyettesíthető szerepe van, ezért a program bár egy ágazathoz kötődne, de célját tekintve szociális, vidékfejlesztési funkcióval bírna.** A Bizottság legutóbbi, „Az agrár- és erdészeti ágazatban nyújtott állami támogatásokról szóló közösségi iránymutatások, 2007-2013” címet viselő irányelve ráadásul csak a 2013-ig terjedő időszakra vonatkozik, a 2014-től kezdődő időszakra ettől eltérő iránymutatást is bevezethet az Unió. Ezt az is alátámasztja, hogy akkortól az egész agrártámogatási rendszer gyökeres megújulására, a közösségi finanszírozás drasztikus csökkentésére lehet számítani, ami indokolná a nemzeti támogatások jelentőségének növekedését.

A rendszer WTO konformitása az Unió kereteken túlmutató probléma, hiszen a beszedett adók visszaosztása a WTO rendelkezések szempontjából támogatásnak minősül. Tanulmányunk 1.5. fejezetében azonban bizonyítást nyert, hogy **a dohánytámogatások AMS-ből való alacsony arányának köszönhetően az Európai Unió várható WTO kötelezettségei a dohánytámogatások érintetlenül hagyása mellett is teljesíthetők lennének.**

A hazai költségvetési gyakorlatban jelenleg nem találkozhatunk meghatározott célokra beszedett és elköltött jövedéki adóval, ez a Pénzügyminisztérium jelenlegi véleménye szerint sértené a globális finanszírozás elvét, mely szerint a költségvetés minden adóforintja minden kiadásformáját finanszírozza. Ennek ellenére **nem látjuk annak jogi, közigazgatási akadályát, hogy a ma is létező elkülönített állami alapok mintájára működjön egy olyan rendszer, ahol a cigarettafogyasztás után befolyt adók egy részét a dohánytermelésre lehetne fordítani.**

Összefoglalás

A világon nyersdohányt mintegy 100 országban termelnek. A legnagyobb termelőknek Kína, Brazília, az Egyesült Államok, India, Argentína, Malawi és Törökország számítanak. A legnagyobb mennyiségben termelt dohányfajták a **Virginia** fajtatípusba tartoznak, évente előállított mennyiségük megközelíti a 4 millió tonnát, az összes dohánytermés 80%-át. A **világos, levegőn szárított** (Burley típusú) dohány alkotja a második legfontosabb csoportot 770-880 ezer tonna éves termeléssel. A harmadik legelterjedtebb típusból, a **keleti fajtákból** évente csak 300-350 ezer tonnát takarítanak be, jelentőségüket azonban korlátozott termesztetőségük (jellemzően a Földközi-tengert övező országokban termelhetők), valamint kellemes, jellegzetes ízük és aromájuk adja, aminek következtében a világon legnagyobb mennyiségben fogyasztott amerikai típusú cigaretták kihagyhatatlan keverékalkotói.

A kereskedelmi forgalomba kerülő elsődlegesen feldolgozott (fermentált) dohány árát alapvetően a minősége, a fajtája és feldolgozottsági foka (kocsányozott vagy kocsányozatlan) határozza meg. **Az ár mint versenytényező csak a töltődohányoknál bír elsődleges szereppel.** A töltődohányok egymással helyettesíthetők, az ízt, aromát adó, ún. ízadó kategóriájú dohánylevélnél azonban meg kell fizetni a termék különleges minőségét, adottságát. Ízadó Virginia és Burley dohányt termelnek az Egyesült Államokban, Brazíliában és Argentínában, míg Európában kizárólag töltő minőségű dohányok állíthatók elő.

A világ dohánytermelésében a termelés fejlett régiókból fejlődő országokba való áthelyeződése figyelhető meg az olcsó munkaerő és a kedvezőbb klimatikus tényezők miatt. A fejlődő országok termelését a nagy multinacionális gyártók integrálják, akik felügyelik a teljes termelési folyamatot, termékeik ezért jó minőségűek, és megfelelnek a fejlett országok által támasztott nyomon-követhetőségi, szociális és környezeti szempontoknak. A fejlett országokban a dohánytermelés magas költségeit az árak csak támogatásokkal együtt fedezik. Az egészségvédelmi mozgalmaknak is köszönhetően a kormányok ezért (pl. az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában) **a gazdaságtalan dohánytermelés támogatása helyett a kvótakivásárlás és az alternatív növénytermesztés támogatásának eszközével élnek.** A dohányt helyettesítő alternatív növényekre vagy más tevékenységre való áttérés támogatása csak a közelmúltban, többségében 2005-ben indult el, ezért az intézkedések eredményei és költségei még nem ismertek.

Az elmúlt években a világ cigarettagyártása – köszönhetően a fogyasztás emelkedésének – évi 1,2%-kal növekedett, de Kínát nem számítva évenként csupán 0,3%-kal bővült volna. A világ legnagyobb cigarettatermelői Kína, az Egyesült Államok és Oroszország, az Európai Unióban pedig Németország, Hollandia és Lengyelország. A világ cigarettagyártását a nagy multinacionális vállalatok uralják, a termelés koncentrációja a vezető cégek összeolvadásával, a kisebb cégek felvásárlásával évről évre nő. Az elkövetkező években a cigarettafogyasztás éves növekedését 1%-ra prognosztizálják, a dohányfogyasztók száma elsősorban a nők és a fejlődő országok lakossága körében emelkedhet. Ehhez hozzájárul az is, hogy a vezető gyártók termelésüket ezekbe a térségekbe (Ázsia csendes-óceáni régiója, Kelet-Európa, Afrika és Latin-Amerika) helyezik.

Az Európai Unió a világ egyik legnagyobb dohányimportőre és cigarettagyártója, de emellett dohánytermelő és dohányexportőr is. Az EU-25 dohánykibocsátása 2005-ben 344 ezer tonnát tett ki, a legtöbb dohányt sorrendben Olaszországban, Görögországban, Spanyolországban és Lengyelországban takarították be. Az EU dohányból nettó importőr, míg dohánygyártmányokból nettó exportőr.

Az Európai Unió 2004. évi reformot megelőző nyersdohány piacszervezése alapvetően a jövedelemtámogatási és a hozzá kapcsolódó kvótarendszerre épült. Az ágazat kiemelt támogatása a vidéki foglalkoztatás mellett a gyenge minőségű földek hasznosításával és a termelés igen erős regionális koncentrációjával magyarázható. A dohányszabályozás reformjára 2004-ben, a KAP átalakításának második hullámában került sor. A reform átmeneti időszakában (2006-2009 között) a dohányprémiumok legalább 40%-át függetleníteni kell a termeléstől. A dohánytermelő tagállamok dönthetnek úgy, hogy a fennmaradó 60%-ot – vagy a *decoupling* mértékétől függően ennél kisebb részét a támogatásnak – továbbra is termeléshez kapcsoltanak fizetik. A dohányprémiumok teljes függetlenítését 2010-ben kell végrehajtani, a termelők azonban a támogatásoknak csak az 50%-ára lesznek jogosultak, a másik 50% a vidékfejlesztési támogatások keretében használható fel a dohánytermelő régiókban.

A dohány közös piaci szervezet reformjának az EU-15 tagállamaiban 2006-ban megkezdődött végrehajtása elsősorban azokat a tagállamokat érintette negatívan, amelyek a dohánytámogatások maximális, azaz 100%-os termeléstől való függetlenítése mellett döntöttek. Ausztriában, Belgiumban és Olaszország Puglia tartományában megszűnt a termelés, míg Görögország dohánykibocsátása az előző évi 107 ezer tonnáról 22 ezer tonnára esett vissza. Görögország fajtaszervezetéből a mesterséges szárítású, a természetes szárítású világos, a napon szárított és a Kaba Koulak fajtatípusok csaknem teljesen eltűntek, míg a magasabb árfekvésű keleti dohányok termelése – csökkentett termőterületen – megmaradt. Görögországban a 46 ezer gazdaságból 28 ezer számolta fel a dohánytermelését, a 24 elsődleges feldolgozóból csak 4 működik tovább. Mivel olyan helyeken termelték a dohányt, ahol más növény nem él meg, nőtt a munkanélküliség.

Azokban a tagállamokban, ahol éltek a termeléshez kötési opció maximális, 60%-os mértékével (Spanyolországban, Franciaországban és Olaszországban a Puglia nevű tartománya kivételével), a termelés 2005-höz képest 14-19%-kal csökkent. Portugáliában 50%-os függetlenítés mellett 46%-kal termeltek kevesebbet. Németország termelése a 60%-os termeléshez kötés mellett 2005 és 2006 között 11%-kal emelkedett. **A részleges függetlenítés hatására a dohánytermelés struktúrája átalakult, a termelés a hatékonyabb üzemekbe koncentrálódott, nőtték a hozamok, sőt, fiatalok ágazatba való belépése is előfordult.** A dohánytámogatások függetlenített részének pótlására a tagállamok (Spanyolország, Olaszország) megállapodást kötöttek, míg mások igyekeznek kötni a dohányiparral az árak növelésére, a helyi termelés felvásárlására és modernizációjára.

Az Európai Unióhoz való csatlakozással a dohánytermelés támogatása jelentősen nőtt Magyarországon, a termelési kvótát azonban csak részben használtuk ki. A csatlakozás következtében a piacvédelem szintje csökkent, ami nem tette lehetővé a korábbi, uniósnál magasabb felvásárlási ár fenntartását. A Virginia támogatható bázisterületét minden évben betakarították, de a termésátlag messze a referenciahozam alatt maradt. A termelés csökkenésének oka, hogy sem a felvásárlási árak, sem a területalapon kifizetett támogatások nem ösztönöztek a hozamok fokozására. 2006-ban már mindkét fajtatípus bázisterületét beültették, aminek oka, hogy a függetlenített támogatások kifizetésének alapjául a 2006. évi területet választották. A kvóta kihasználásához ebben az évben kerültünk legközelebb, ekkor a kibocsátás a kvóta 75%-át érte el. **További problémát okozott, hogy a minőség is romlott,** a dohánylevél gyakran válogatatlan, idegen anyagokkal szennyezett, a nikotintartalom ingadozó. Mind a hektáronkénti kibocsátás, mind pedig a felvásárlási átlagár az EU-n belül nálunk a legalacsonyabb, amihez hozzájárul az is, hogy a magyar termelők egyenlőtlen versenyhelyzetre kényszerültek a régi tagállamokbeli társaikkal szemben a közösségi támogatások fokozatos bevezetése miatt.

Részből a cigaretta jövedéki adójának drasztikus emelése, részben pedig az EU-csatlakozás következménye, hogy **a dohánygyártás is ártrendeződőtt** Magyarországon. 2004-ben két multinacionális gyártó hagyta abba magyarországi termelését, azóta a magyar piacot a közeli gyáraikból látják el. A dohánygyártók kivonulásával csökkent a hazai alapanyagok belső kereslete, így az elsődlegesen feldolgozott dohányunk jó részét exportálni kell. Ebből a szempontból is kedvezőtlen, hogy az elsődleges feldolgozók kapacitásainak kihasználása alacsony.

A dohányreform bevezetésének hatását a hazai dohánytermelésre és a dohánytermelő üzemek jövedelmére az AKI tesztüzemi adatbázisában található dohánytermeléssel foglalkozó üzemek adatai alapján vizsgáltuk 2010-ben. A számításokat négy változatban végeztük el: 1.) SAPS/top up rendszer 100%-os termeléshez kötéssel, 2.) SPS rendszer 60%-os termeléshez kötéssel, 3.) SPS rendszer 100%-os függetlenítés, a támogatások 50%-kal való csökkentése és üzemsoros szétosztása mellett, 4.) SPS rendszer 100%-os függetlenítés és a támogatások regionális szétosztása mellett.

Részleges függetlenítés esetén a dohánytermelők a tesztüzem által képviselt terület 34%-án hagyják abba a termelést, míg teljes függetlenítésnél minden üzemből megszűnne a dohánytermelés. Mivel mind a GSZÖ-ben szereplő dohánytermesztő gazdaságok, mind pedig a tesztüzemek legfontosabb növénye a kukorica volt, azt feltételeztük, hogy a dohánytermelésből kieső területeket is kukoricával hasznosítják. A 100%-os termeléshez kötéssel opcióhoz képest részleges függetlenítés esetén 33%-kal, teljes függetlenítés és a támogatások 50%-ának üzemsoros kifizetése mellett 15%-kal, 100%-os függetlenítés és a támogatások regionális szétosztása esetén 88%-kal csökkenne a dohánytermelő üzemek adózás előtti eredménye. **A dohánytermelő tesztüzemek vizsgálata során nem találtunk a termelési szerkezetükben olyan alternatív kultúrát, ami lehetővé tenné az ágazat speciális eszközeinek dohánytermelésen kívüli hasznosítását és a felszabaduló munkaerő foglalkoztatását.** A helyettesítő növényként figyelembe vett kukorica termesztése a gazdaságok számára is csak korlátozott helyettesíthetőséget jelent, hiszen a függetlenített támogatások nélkül a vizsgált gazdaságok harmada veszteséget termel.

A dohánytermelés megszűnése hatással lesz a dohánytermelőkre, a dohánytermelők állandó és szezonális alkalmazottaira, a bezárásra kerülő elsődleges feldolgozók alkalmazottaira és beszállítóira, a települési önkormányzatokra és a magyar államra is. **A dohánytermelésben és feldolgozásban foglalkoztatottak (összesen 24 981 fő) összetétele külön figyelmet érdemel, hiszen 70%-uk nő, 93%-uk pedig nem rendelkezik szakképzettséggel.** A dohánytermelők szervezetének adatai szerint a dohánytermelésben foglalkoztatott szezonális munkások több mint fele cigány származású. A dohánytermelés és elsődleges feldolgozás megszűnése által érintett csaknem 25 ezer fő 197 településen, 55 kistérségben él. A dohánytermelés és elsődleges feldolgozás által érintett kistérségek közül 42 kedvezményezett kistérségnek számít, ebből 42 hátrányos helyzetű, 23 leghátrányosabb helyzetű, míg 15 komplex programokkal segítő leghátrányosabb helyzetű kistérség.

A dohánytermelésből kieső foglalkoztatottak 70%-a a dohánytermesztés szempontjából legfontosabb hat kistérségben (Baktalórántházai, Kiszárdai, Nagykállói, Nyírbátori, Nyíregyházai, Kiskunfélegyházai) összpontosul. E kistérségek elmaradottsága a KSH adataival is jól dokumentálható. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, valamint az észak-alföldi régióban az egy főre jutó GDP, az ipari termelés és a szolgáltatások aránya, a beruházások teljesítményértéke, az ezer lakosra jutó vállalkozások száma a legalacsonyabb, vagy majdnem

a legalacsonyabb az országban. A magas természetes szaporulat következtében az eltartott népesség rátája az országos átlagot meghaladó. A demográfiai jellemzőket erősen meghatározzák az etnikai sajátosságok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében jelentős számú cigány nemzetiségű él, akikre magas halandóság, nagyobb szaporaság, alacsonyabb átlag-életkor és gyenge iskolázottság jellemző. A hátrányos helyzetű kistérségekben a munkanélküliségi ráta az országos átlagot lényegesen meghaladja, az ezer lakosra jutó jövedelemadót fizetők száma az országos átlag 70-80%-a, míg a személyi jövedelemadó alapját képező jövedelem fejenként az országos szint mindössze 50-75%-a. Az egyes kistérségekben az országos átlaghoz képest három-hatszorosa a közmunkákban résztvevők és a rendszeres szociális segélyben részesítettek aránya.

A függetlenített dohánytámogatások 50%-a a 2011-es költségvetési évtől a vidék-fejlesztés keretében használható fel a dohánytermelő térségekben a dohánytermesztés megszűnése miatt keletkezett hátrányok kezelésére. Erre a célra 2013-ig – a nemzeti társfinanszírozással együtt – 87,7 millió euró áll rendelkezésre. A dohánytermelés megszűnésének leg súlyosabb következménye, hogy olyan munkaerő foglalkoztatása szűnik meg, akik szakképzettségüknel, lakóhelyüknel fogva nehezen találnak munkát. A dohánytermesztés és elsődleges feldolgozás által fenntartott munkahelyek teljes munkaidős egyenértéke és a helyettesítő termékek munkaerő-szükséglete alapján mintegy 3700 új munkahelyet kellene létesíteni, aminek támogatási igénye az ÚMVP diverzifikálásra irányuló intézkedéseinek indikátorai alapján mintegy 380 millió euró lenne. Ehhez adódik még az átképzés támogatása, a dohánytermelők hatékonyságnövelő, költségsökkentő, kapacitásbővítő technológiai beruházásainak támogatása a helyettesítő termékek termelésének fejlesztésére, amit a 2013 után várható támogatásleépítés indokol. Bár a munkahelyteremtés támogatási igénye kissé túlzottnak tekinthető, mégis belátható, hogy a támogatási igények többszörösen meghaladják a forrásokat. A korábbi vidékfejlesztési programok tapasztalatai alapján a diverzifikációs intézkedések abszorpciós képessége is gyengének bizonyult; problémát a pályázati célok meg-alapozottsága, az önerő előteremtése, egyes kézműves szakmák „előregedése”, az innovatív ötletek hiánya, a fejlesztések kézzelfogható eredményének hiánya okozott. **A dohánytermelési támogatások részleges termeléshez kapcsolása ezért egyelőre indokolt, legalább addig, míg a problémákra megoldást jelentő alternatív tevékenységek vagy finanszírozási lehetőségek nem állnak rendelkezésre.**

A dohányreform bevezetésének tapasztalatai a régi tagállamokban azt mutatták, hogy a dohányreform teljes bevezetése nem a piacorientált dohánytermelés kialakulásához, hanem a termelés megszűnéséhez vezet. Európa dohánykibocsátása a világ termeléséhez viszonyítva csekély, ezért a termelés felszámolása nem vezet a világpiaci árak növekedéséhez (az európai dohány fejlődő országokból származó dohányokkal helyettesíthető). Az európai piac vámokkal sem védhető, mivel a sokoldalú vámkedvezmények következtében a gyártók szabadon importálhatnak alapanyagot a világ bármely részéről. Az európai dohánytermesztők ezért kérik, hogy a dohánytermelést ugyanúgy kezeljék, mint az összes többi speciális szektort (pl. olíva, zöldség-gyümölcs, bor), és a jelenlegi részleges függetlenítést hosszabbítsák meg a folyó költségvetési időszak végéig, 2013-ig. **Bár az európai dohánytermelés nem tehető gazdaságilag fenntarthatóvá, a teljes függetlenítés elhalasztása mellett mégis számos érv sorakoztatható fel:**

- közös tagállami fellépés bontakozott ki az európai dohánytermelés megmentésére;
- a hátrányos helyzetű térségekben felszabaduló munkaerő foglalkoztatása drága, és szinte megoldhatatlan;

- a Községi Dohányalap nem hozott eredményt az alternatív kultúrák/tevékenységek vonatkozásában, ezért – részben – erre vezethető vissza a kvóta-visszavásárlási program sikertelensége;
- a dohánytermelés támogatása és a dohányfogyasztás alakulása között nem mutatható ki összefüggés;
- a teljes függetlenítés, nevezetesen az, hogy valaki pénzt kapjon azért, hogy „semmit ne csináljon” társadalmilag is vitatható (a dohánytermelőt eddig azért fizették, hogy foglalkoztasson);
- a folyó WTO forduló lezárása késik, ezért nincs és valószínűsíthetően nem is lesz érvényben olyan megállapodás, ami 2010-től a dohánytámogatások leépítésére kötelezne;
- a dohánytámogatások teljes függetlenítését követően a támogatások 50%-ának II. pillérbe utalása és felhasználása nemzeti társfinanszírozást igényel, ami az új tagállamok költségvetése számára újabb tartós teherteremtést jelentene.

Magyarországon a jobb minőség ösztönzése, a gazdaságosabb termelés megvalósítása érdekében a támogatási rendszer átalakítására van szükség, az uniós előírások által megszabott keretek között. **Az összevont gazdaságtámogatási rendszerben 2009-től ezért a következő szabályok alkalmazásának megfontolását javasoljuk:**

- a termeléshez kötött támogatásoknak az elsődleges feldolgozóhoz leszállított nyersdohány mennyisége alapján történő kifizetését;
- a 60%-os termeléshez kötött támogatásokat tartalmazó garantált nemzeti boríték maradéktalan szétosztását a dohánytermelést folytató gazdák között.

Mérlegelendő a 1782/2003/EK rendelet 69. cikkének alkalmazása annak érdekében, hogy a legjobb minőséget előállító termelőket jutalmazták. Ezzel a szabályozással biztosítható lenne a támogatások maximális, 70%-os termeléshez kötése (vagy ennél nagyobb, ha a tényleges termelés nem éri el a borítékszámítás alapját képező kvóta mennyiségét), ami hozzájárulna a termelés minél nagyobb részének megtartásához. A termelők a beültetett terület növelése helyett a hozamok emelésében, az ajánlott termesztéstechnológia pontos végrehajtásában és a minőség fokozásában válnának érdekeltté. A minőségjavítás érdekében alkalmazott prémiumrész a dohányiparral való megállapodás során is fontos érv lehetne. A szabályozás hátránya, hogy a termelésből kilépni szándékozó, várhatóan kisebb termelőket sújtaná azáltal, hogy a korábban megszerzett jövedelemtámogatásuk negyedét elvonná.

Az EU költségvetésének 2008/2009-es felülvizsgálata várhatóan a mezőgazdaságban alkalmazott jövedelemtámogatások drasztikus csökkenéséhez vagy megszűnéséhez vezet. A dohánytermelés fenntartása érdekében meg kell találni a támogatás forrásait a 2013 után következő években is. **Példaként a svájci rendszert mutattuk be, ahol nem a központi költségvetés terhére, hanem a kiskereskedelemben eladott cigaretta adójellegű bevételeiből történik a dohánytermelés támogatása.** A támogatási rendszer bevezetése azonban nem képzelhető el közösségi, csakis tagállami szinten. Ennek oka egyrészt, hogy nem minden tagállam termel dohányt, másrészt pedig az, hogy az adók kivetése is tagállami hatáskörbe tartozik. A dohánytermékek adójából fedezendő, nemzeti támogatásként működő program elvileg nem felel meg az EU nemzeti támogatásokról szóló irányelveinek, ám a dohánytermelő tagállamok összefogása esetén mégis indokoltnak tartanánk egy ilyen szubvenció formájú támogatását. Az indokok között kiemelendő a vidéki, szociálisan hátrányos helyzetű munkaerő foglalkoztatása, amelyben a dohánytermelésnek kitüntetett, mással nehezen helyettesíthető szerepe van, ezért a program bár egy ágazathoz kötődne, célját tekintve mégis szociális, vidékfejlesztési funkcióval bírna.

Summary

The tobacco market and the potential future of tobacco production in Hungary and the European Union in the light of the reform of the cap

Raw tobacco is produced in about 100 countries worldwide. The biggest producers are China, Brazil, the United States, India, Argentina, Malawi and Turkey. Of the several varieties of tobacco, **Virginia** tobaccos are produced in the largest quantities. Nearly 4 million tons, 80 percent of the total tobacco output, are produced each year. The **light-coloured, air-cured** (Burley) tobaccos constitute the second most important category, with 770 to 880 thousand tons produced annually. Only 300 to 350 thousand tons are produced of **Oriental tobacco**, the third most popular type of tobaccos. Their importance is due to the limited geographical area they are grown (typically in some Mediterranean countries) and their characteristic, pleasant flavour and aroma; today, they are an essential ingredient of American cigarettes, the most popular cigarette type in the world.

The price of commercially distributed primary processed (fermented) tobacco is essentially determined by its quality, variety and the degree of its processing (stripped or unstripped). **Apart from filler tobaccos, price does not play a crucial role as a competitive factor.** While filler tobaccos are interchangeable, as far as the leaves adding body and aroma to the product are concerned, their special quality and characteristics command higher prices. While flavour-adding Virginia and Burley tobaccos are produced in the US, Brazil and Argentina, only filler quality tobaccos can be produced in Europe.

There is a global trend in the tobacco industry of transferring production from more developed regions to developing countries due to the cheap labour and more favourable climatic conditions. The output of developing countries is integrated by major multinational manufacturers that oversee the entire production process in order to produce good-quality products meeting the traceability, social and environmental criteria set by developed countries. In developed countries, government subsidies are required in order to cover the high costs of tobacco production. Thanks partly to health movements, governments (e.g. in the US, Canada and Australia) have **opted for quota purchasing and the supporting of alternative crop production rather than financing uneconomical tobacco production.** Since programs to assist the transition to alternative crops or alternative activities replacing tobacco production were only launched recently, mostly in 2005, the costs and the results of these actions are still unknown.

Whereas in recent years, global cigarette production has grown by 1.2 percent a year due to the growth in consumption, it would only have increased by an annual 0.3 percent if China were left out of consideration. The world's top cigarette manufacturers include China, the US and Russia, while the largest producers within the European Union are Germany, the Netherlands and Poland. Global cigarette manufacturing is dominated by major multinational companies. Production is increasingly concentrated through mergers between leading companies and the acquisition of smaller ones. An annual increase of 1 percent in cigarette consumption is forecasted for the forthcoming years. The number of consumers is expected to grow primarily among women and in the developing world. The relocating of their production into such regions (Pacific Asia, Eastern European, Africa and Latin-America) by leading manufacturers reinforces that trend.

The European Union, while being one of the world's biggest tobacco importer and cigarette manufacturer, is also a tobacco producer and exporter at the same time. In 2005, the tobacco output of the EU-25 amounted to 344 thousand tons. The largest amounts of tobacco were harvested in Italy, Greece, Spain and Poland (in that order). The EU is a net importer of tobacco and a net exporter of tobacco products.

Prior to the 2004 reform, the organisation of the market in raw tobacco in the European Union was essentially based on income support schemes and the related system of quotas. The reasons behind the supporting of the industry as a priority area have included the issues of rural employment, the utilisation of poorer quality lands and the high regional concentration of production. The reform of tobacco regulation took place in 2004, in the second wave of the review of the CAP. During the transitional period of the reform (between 2006 and 2009), at least 40 percent of tobacco premiums will have to be decoupled from production. Tobacco-producing countries still have the option to pay the remaining 60 percent (or a smaller portion of the aid according to the level of decoupling) coupled to production. The full decoupling of tobacco premiums will have to be completed in 2010; however, producers will meanwhile be entitled to only 50 percent of the premiums, while the other 50 percent will be available under rural development support schemes in tobacco producing regions.

The implementation of the reform of the common organisation of the market in raw tobacco, started in 2006 in the EU-15 member states, has had the greatest negative effect on the member states having fully decoupled their tobacco premiums. Production has ceased in Austria, Belgium and Italy's Puglia province, whereas Greece's tobacco output fell to 22 thousand tons from 107 thousand tons in the previous year. Of the varieties traditionally produced in Greece, the flue-cured, light air-cured, sun-cured and Kaba Koulak varieties have almost completely disappeared, whereas the production of the higher-priced Oriental varieties has continued over a smaller area. 28,000 of the 46,000 Greek holdings discontinued tobacco production, with 4 of the previous 24 primary processing plants continuing to operate. Unemployment has increased since tobacco was grown on lands suitable for no other crops.

In the member states adopting the maximum 60-percent coupling option (Spain, France and Italian provinces other than Puglia), production decreased by 14 to 19 percent compared to 2005. In Portugal, at a decoupling rate of 50 percent, production fell by 46 percent. In Germany, production increased by 11 percent between 2005 and 2006 at a coupling rate of 50 percent. **The partial decoupling has transformed the structure of tobacco production. Production has concentrated into more efficient plants, yields have grown and the industry has even managed to attract young people.** In order to recover the decoupled part of tobacco premiums, some member states (Spain and Italy) have entered into agreements with the tobacco industry for the increase of prices, the buying up of local produce and the modernisation of local production, while other member states are currently trying to achieve the same.

After Hungary's accession to the European Union, the support of tobacco production has considerably increased. The country has not, however, fully exploited her allocated production quota. The level of market protection has declined as a result of the accession. Consequently, the former buying-in price, higher than the EU level, could not be maintained. While the eligible base area of Virginia has been harvested each year, the average yields have remained far below the reference yield. The drop in production was due to the

fact that neither the buying-in prices, nor the area payments encouraged yield increases. In 2006, the base areas of both varieties were sown due to the fact that the area sown in that year had been chosen as the reference area for the payment of decoupled premiums. The country came closest to fully exploiting the quota that year, when the output reached 75 percent of the quota. **Declining quality**, i.e. impurities among the tobacco leaves and unsteady nicotine content, **has presented another problem**. Of all EU member states, Hungary has the lowest output per hectare and average buying-in price, which is aggravated by the fact that Hungarian producers have faced unequal conditions of competition vis-à-vis their counterparts based in former member states due to the progressive implementation of Community payments.

Together, the drastic increase of the excise duty of cigarettes and Hungary's accession into the EU have resulted in the **realignment of the Hungarian tobacco industry**. Two multinational manufacturers discontinued their Hungarian production in 2004; they have since supplied the Hungarian market from their nearby factories. The withdrawal of tobacco manufacturers has led to the decline of domestic demand for Hungarian primary materials, which means that most of Hungary's primary processed tobacco has to be exported. The low level of the utilisation of the capacities of primary processors is disadvantageous also from that respect.

The effect of the implementation of tobacco reform on Hungarian tobacco production and on the income of tobacco-producing holdings has been studied on the basis of the estimated 2010 data of holdings specialising in tobacco production in AKI's FADN database. The calculations have been based on four scenarios: 1.) SAPS/top up scheme with 100-percent coupling rate, 2.) SPS scheme with 60-percent coupling rate, 3.) SPS scheme with 100-percent decoupling, the 50-percent reduction and farm-specific (based on historical top up entitlement) allocation of payments, 4.) SPS scheme with 100-percent decoupling and the regional allocation of payments.

In the case of partial decoupling, tobacco producers will give up production over 34 percent of the area represented by the test holdings, whereas full decoupling took place, tobacco production would be completely quit in all holdings. Since maize represented the most important crop of both the tobacco-growing holdings in the Farm Structure Survey (FSS) and the test holdings, it has been assumed that tobacco is substituted by maize on the lands formerly sown with tobacco. As opposed to the 100-percent coupling scenario, the profit before tax of tobacco-producing holdings would drop respectively by 33 percent, 15 percent and 88 percent in the case of partial decoupling, full decoupling and the 50-percent farm-specific payment of tobacco premiums and full decoupling and the regional allocation of tobacco premiums. **During the investigation of tobacco-producing test holdings, no alternative culture has been found in their production structure, which would enable the utilisation of the sector's specific resources instead of tobacco production or the employment of the labour released.** The production of maize, considered as a substitute crop, represents a limited replaceability for these holdings, as one-third of the holdings studied would produce a loss without the decoupled tobacco premiums.

Finishing tobacco production will affect tobacco producers, the permanent and seasonal workers of tobacco producers, the employees and suppliers of the primary processors to be closed down, municipal governments and the Hungarian government. **Attention should be called to the composition of the workers employed in tobacco production and processing (in total: 24,981 persons), as 70 percent of them are women and 93 percent are**

unskilled workers. According to the data of the organisation of tobacco producers, over half of the seasonal workers employed in tobacco production are of gypsy origin. The nearly 25,000 persons potentially affected by the cessation of tobacco production and primary processing live in 197 settlements of 55 micro-regions. Of the micro-regions affected by tobacco production and primary processing, 42 are preferred micro-regions, of which 42 are less favoured and 23 are least favoured regions, whereas 15 are considered least favoured regions in need of complex aid programmes.

70 percent of the workers losing their jobs in tobacco production are concentrated in the six most important tobacco-growing micro-regions (Baktalórántháza, Kiszvárd, Nagykálló, Nyírbátor, Nyíregyháza and Kiskunfélegyháza micro-regions). The backward state of these micro-regions can be nicely documented with KSH data. Szabolcs-Szatmár-Bereg county and the Northern Great Plain region have the lowest or one of the lowest rates in national comparison for per capita GDP, rate of industrial production and services, value generated by investment and number of businesses per thousand citizens. Due to the high natural increase of the population, the rate of the dependant population exceeds the natural average. Demographic features are strongly determined by ethnic characteristics. Szabolcs-Szatmár-Bereg County has a substantial number of citizens of gypsy origin, characterised by a high mortality rate, higher rate of population growth, lower average life expectancy and low educational qualifications. In less favoured micro-regions, the unemployment rate significantly exceeds the national average, the number of income tax payers per one thousand inhabitants is between 70 and 80 percent of the national average, whereas the taxable per capita income base is between 50 and 75 percent of the national level. In these micro-regions, the rate of persons involved in community service and of people receiving regular social benefits is three to six times the national average.

From the 2011 financial year, 50 percent of the decoupled tobacco premiums will be available in tobacco-producing regions under rural development programmes in order to manage disadvantages arising due to the discontinuance of tobacco growing. Together with national co-financing, €87.7 million have been earmarked for the purpose up to 2013. The heaviest consequence of the cessation of tobacco production is the termination of the employment of a group of people who will have difficulties finding another occupation on account of their lack of skills and their place of residence. On the basis of the full-time equivalent (FTE) of the jobs currently sustained by tobacco growing and primary processing and of the labour demand of substitute products, about 3,700 new jobs should be provided, which, based on the indicators of the diversification measures of the New Rural Development Plan (NRDP), would require a support of app. €380 million. To the above amount, one should add the support of retraining and of tobacco producers' investments into efficiency-increasing, cost-cutting and capacity-enhancing technology in order to improve the production of substitute products, required by the cutting back of subsidies after 2013. While the support needs of job creation may be considered slightly exaggerated, it can be easily conceived that the support requirements amount to several times the funds available. On that basis of experience gained in former rural development programmes, the absorption capacity of diversification measures has also turned out to be weak. There have been problems concerning the soundness of application objectives, the availability of own resources, the ageing of various artisan trades, the lack of innovative ideas and of the tangible results of development. **Therefore, for the time being it seems reasonable to maintain the partial coupling of tobacco payments to production, at least as long as no alternative activities or financing options are available, which would enable the management of the problems.**

The experiences concerning the implementation of tobacco reform in the old member states have shown that, rather than facilitating the evolution of market-oriented tobacco production, the full implementation of the tobacco reform leads to the termination of production. Since European's tobacco output is negligible in global comparison, the termination of production will not result in price increases on the global market (European tobacco can be substituted by tobacco produced in developing countries). The European market cannot be protected by customs duties either, since, due to the existing multilateral tariff agreements, producers can freely import basic materials from any part of the world. European tobacco growers have therefore requested that tobacco production be treated in the same manner as all the other special sectors (e.g. olives, fruits and vegetables and wine) and the current partial decoupling be extended up to the end of the current budgetary period, i.e. 2013. **While European tobacco production cannot be rendered economically viable, a number of arguments can be brought up for the postponement of full decoupling:**

- the common action of member states has emerged in order to save European tobacco production;
- it is expensive and almost impossible to absorb the workforce released in less-favoured regions;
- the Community Tobacco Fund has been fruitless as far as alternative cultures/activities are concerned, which is one of the reasons for the failure of the quota buyback programme;
- no correlations have been found between the subsidising of tobacco production and tobacco consumption trends;
- full decoupling, i.e. that people should be given grants in order to 'do nothing' is a socially controversial move (tobacco producers have so far been subsidised in order to employ people);
- since the conclusion of the current round of WTO sessions has been delayed, no agreement on the compulsory reduction of tobacco payments has been or is reasonably expected to be established;
- the transfer and the utilisation of 50 percent of tobacco premiums into the 2nd pillar following the full decoupling of the premiums require national co-financing, which would represent an additional long-term burden on the budgets of new member states.

In Hungary, improved quality should be encouraged and the system of payments would need to be transformed in order to enable more economical production within the framework laid down by the EU regulations. **It is therefore recommended that the application, from 2009 on, of the following rules should be considered in the SPS:**

- the payment of subsidies linked to production on the basis of the quantity of raw tobacco delivered to the primary processor;
- the complete allocation between tobacco farmers of the guaranteed national envelope containing the 60-percent production-linked payments.

The application of Article 69 of Regulation 1782/2003/EC should also be considered in order to reward producers of the best quality. That type of regulation would ensure the maximum, i.e. 70-percent linking of payments to production (or higher, if the actual output is below the quota serving as the basis for the calculation of the envelope), which would help maintain the maximum possible rate of production. Rather than expanding the sown area, farmers would be interested in improving yields, accurately following the recommended cul-

tivation techniques and quality improvement. The part of the premiums applied in order to improve quality could be an important argument in the negotiations with the tobacco industry. The weak point of the regulation is that it would negatively affect potentially smaller farmers intending to discontinue production by withdrawing one-fourth of their former income subsidies.

The 2008/2009 review of the EU's budget is expected to lead to the drastic reduction or complete termination of agricultural income subsidies. In order to maintain tobacco production, the sources of funding will need to be found for the years following 2013. **The Swiss system is used as a financing model, where tobacco production is subsidised from tax revenues on retail cigarette sales rather than from the central budget.** However, the implementation of the subsidy system can only be achieved on the level of individual member states as opposed to the Community level. This is due to the facts that not all member states produce tobacco and that the imposition of taxes is in the competence of the member states. Theoretically, financing out of the taxes on tobacco products as a national payment does not comply with the EU directives on national payments. However, if tobacco-producing member states took joint action, it would seem reasonable to support that form of financing. The most important reasons include the employment of rural, socially handicapped workforce, in which tobacco production plays an outstanding role, which would be difficult to replace by other activities. Therefore, while the programme would be linked to a single sector, it would also have significant social and rural development objectives.

Kivonat

A tanulmányban bemutatjuk a világ dohánytermelésének és kereskedelmének főbb tendenciáit és az agrárkereskedelem liberalizációjának európai dohánypiacra gyakorolt hatásait. Összegezzük az EU-15 tagállamaiban a dohánypiaci reform 2006-ban kezdődött végrehajtásának tapasztalatait. A KSH Gazdaságszerkezeti Összeírása és az AKI tesztüzemi adatainak felhasználásával modellezzük a dohányreform bevezetésének magyarországi hatásait a dohánytermelő üzemek termelési szerkezetére és jövedelmére, valamint a foglalkoztatás alakulására. Végül javaslatot teszünk a dohányszabályozás 2009. évet követő alakítására annak érdekében, hogy a piaci igényeknek megfelelő dohányt termelő gazdaságok folytathassák tevékenységüket.

Abstract

The study presents the main trends of global tobacco production and trade and the impacts of the liberalisation of agricultural trade on the European tobacco market. It sums up the experiences of the implementation of the reform of the tobacco market, started in 2006, in the EU-15 member states. The impacts of the implementation of the tobacco reform on the production structure and the income of Hungarian tobacco holdings and on employment are analysed on the basis of the data of the KSH's Farm Structure Survey (FSS) and of AKI's FADN system. Finally, a recommendation is put forth for tobacco regulation following 2009 in order to enable that holdings producing tobacco that meets market requirements can continue to operate.

Irodalomjegyzék

1. Abrunhosa, A. [2007]: Trends in the International Leaf Market. International Tobacco Grower's Organisation. www.madosz.hu
2. Alcohol and Drug Information Center (ADIC-Ukraine) [2006]: Tobacco or Health in Ukraine. Economic Issues. <http://www.adic.org.ua/adic/>
3. Állami Számvevőszék [2008]: Jelentés a Munkaerőpiaci Alap működésének ellenőrzéséről. [http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/A06A83FF785A8A14C12573D80050C7A2/\\$File/0750J000.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/A06A83FF785A8A14C12573D80050C7A2/$File/0750J000.pdf)
4. Arfini, F. – Donati, M. – Menozzi, D. [2005]: Analysis of the Socio-Economic Impact of the Tobacco CMO Reform on Italian Tobacco Sector. http://swrwebeco.econ.unipr.it/RePEc/pdf/V_2005-01.pdf
5. ASH: Action on Smoking and Health [2006]: Tobacco: Global trends. <http://www.oldash.org.uk/html/international/html/globaltrends.html>
6. Barta J. – Szilágyi T. – Tompa T. [2006]: A dohányzás társadalmi költsége, a dohányadók hatása. http://health21.hungary.globalink.org/koal_menu_elemei/social%20costs%20and%20impact%20of%20tax_tobacco_HU_final%20version.doc
7. Bittner I. [2006]: Az elsődlegesen feldolgozott dohányanyagok piacának alakulása az EU-csatlakozást követően. A Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum által rendezett konferencián elhangzott előadás, 2006. április 4.
8. Borsos J. – Bittner B. [2007]: 'A dohány jövője (I.).' Magyar Mezőgazdaság, vol. 62, no. 41, pp. 12-13.
9. Borsos J. és társai [2002]: A dohány termesztése és gazdaságkultúrája. Szaktudás Kiadó Ház Rt: Budapest.
10. Boshnakova, M. [2007]: Bulgaria. Trade Policy Monitoring. EU accession impact on Bulgaria. <http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200704/146280745.doc>
11. Bundesrat [2006]: A Bundesrat állásfoglalása a „Tabak. Prävention statt Privileg” címmel a Parlamentnek benyújtott indítványról. <http://search.parlament.ch>
12. Chaloupka, F. J. és társai [2000]: Tobacco Control in developing countries. The taxation of tobacco products. Oxford University Press.
13. Chandigarh [2006]: Phase out agricultural subsidy on tobacco. www.burningbrain.org
14. Colby, H. – Diao, X. – Tuan, F. [2001]: China's WTO Accession: Conflicts with domestic agricultural policies and institutions. Trade and Macroeconomics Division International Food Policy Research Institute, Washington. <http://www.ifpri.org/divs/tmd/dp/papers/tmdp68.pdf>
15. Commission of the European Communities [2003]: Raw Tobacco. Markets, CMO. http://ec.europa.eu/agriculture/markets/tobacco/reports/rep_en.pdf
16. Commission of the European Communities [2003]: Tobacco regime. Extended Impact Assessment. http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/tobacco/fullrep_en.pdf

17. Cooperation Centre for Scientific Research Relative to Tobacco [2005]: Jó mezőgazdasági gyakorlatok. Útmutató. www.madosz.hu
18. Eurobarometer [2007]: Attitudes of Europeans towards Tobacco. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_272c_en.pdf
19. Európai Közösségek Bizottsága [2005]: Első jelentés a dohánytermékekről szóló irányelv alkalmazásáról. Jelentés az Európai Parlament, a Tanács és a Gazdasági és Szociális Bizottság felé. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/hu/com/2005/com2005_0339hu01.pdf
20. Európai Közösségek Bizottsága [2007]: Zöld Könyv. A dohányfüstmentes Európáért: Az Európai Unió politikai lehetőségei. http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/Tobacco/Documents/gp_smoke_hu.pdf
21. Európai Közösségek Bizottsága [2007]: A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. Felkészülés a KAP-reform „állapotfelmérésére”. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0722:FIN:HU:PDF>
22. Europäische Kommission [1998]: Die Reform des Tabaksektors. Fact-sheets. no. 10. http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/archive_de.htm
23. European Commission [2005]: Study on the collection and interpretation of data concerning the release for consumption of cigarettes and fine-cut tobacco for the rolling of cigarettes. Final report. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/tobacco_products/studies_reports/summary_de.pdf
24. European Commission [2006]: Screening Report. Turkey. Chapter 11 – Agriculture and Rural Development. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/screening_reports/screening_report_11_tr_internet_en.pdf
25. EWG Farm Subsidy Database (USA) www.farm.ewg.org
26. Fekete T. – Orosz T. – Eisler J. – Kővári V. – Nemes Zs. – Kocsis M. [2007]: A Magyar Dohánytermelők Országos Szövetsége Ágazati Fejlesztési Terve. Kézirat.
27. Gale, F. – Lohmar, B. – Tuan, F [2005]: China's New Farm Subsidies. Electronic Outlook Report from the Economic Research Service. www.ers.usda.gov
28. Gallaher Group [2006]: Global cigarette market. UBS conference. http://www.gallaher-group.com/ir/site/2006_ubs_conference/slide04.asp
29. Gruijthuisen, van, J. [2007]: Tobacco growing in the European Union. Study conducted as a technical document for the first meeting of the Ad Hoc Study Group on Alternative Crops established by the Conference of the Parties on the WHO Framework Convention on Tobacco Control. www.who.int/entity/tobacco/framework/cop/events/2007/ec_case_study.pdf
30. Guidon, G. – Boisclair, D. [2003]: Past, current and future trends in tobacco use. Health Nutrition and Population Discussion Paper, World Bank Human Development Network <http://siteresources.worldbank.org/HEALTHNUTRITIONANDPOPULATION/Resources/281627-1095698140167/Guindon-PastCurrent-whole.pdf>
31. Jelentés az Európai Bizottság számára az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program 2006. évi megvalósításáról. Kézirat.

32. Keyser, J. C. [2007]: Crop substitution and alternative crops for tobacco. http://www.who.int/tobacco/framework/cop/events/2007/keyser_study.pdf
33. Kővári V. – Nagy Gy. – Varga L. [2006]: A dohánytermesztés biológiai alapjai – a hazai fajtaelőállítás és vetőmagtermesztés. A Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum által rendezett konferencián elhangzott előadás, 2006. április 4.
34. Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága [2005]: Szabolcs-Szatmár-Bereg leghátrányosabb helyzetű kistérségeinek jellemzői. www.ksh.hu
35. Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága [2006]: Társadalmi folyamatok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 2005. évi mikrocenzus tükrében. www.ksh.hu
36. Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága [2007]: A gazdasági fejlődés regionális különbségei Magyarországon 2006-ban. www.ksh.hu
37. Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága [2007]: Elmaradott, illetve jelentős munkanélküliséggel sújtott települések Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. www.ksh.hu
38. Központi Statisztikai Hivatal [2008]: Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről. www.ksh.hu
39. Kutas, G. [2006]: EU Negotiating Room in Domestic Support after the 2003 CAP Reform and Enlargement. Working Paper. <http://gem.sciences-po.fr/index.html>
40. Liemt, van, G. [2002]: The world tobacco industry: Trends and prospects. Sectoral Activities Programme, Working paper. Geneva: International Labour Office.
41. McCuen, B. [2000]: Is it time to end tobacco subsidies? http://www.speakout.com/activism/issue_briefs/1245b-1.html
42. Organisation for Economic Co-operation and Development [2007]: Agricultural policies in OECD countries: Monitoring and evaluation 2007. Working Party on Agricultural Policies and Markets. OECD. www.oecd.org
43. Organisation for Economic Co-operation and Development [2007]: Consumption Tax Trends. Draft Tables for the 2008 Edition. Working Party, no. 9. on Consumption taxes, 6-7. June, 2007. www.oecd.org
44. Orosz T. [2003]: A Burley dohány nikotintartalmának alakulása töves szárítás esetén, eltérő ökológiai adottságú termőhelyeken. www.madosz.hu
45. Physicians for a Smoke-Free Canada [2004]: Physicians for a Smoke-Free Canada urges Imperial Tobacco to end its subsidies to tobacco farmers. http://www.smoke-free.ca/eng_home/news_press_Mar2004.htm
46. Ross, H. [2004]: A dohányzás és a dohányzás visszaszorításának közgazdasági vonatkozásai az Európai Unióban. http://health21.hungary.globalink.org/koal_menu_elemei/aspect_2_magyar.doc
47. SwissTabac [2006]: Financing system of Swiss Tobacco. www.madosz.hu
48. Számvevőszék [2005]: Különjelentés a nyersdohány piacának közös szervezéséről a Bizottság válaszaival együtt. Hivatalos Lap C, no. 41. pp. 1-34.

49. Szilágyi T. [2007]: A dohányfüstmentes életért: merre halad Európa és hol tart Magyarország? http://health21.hungary.globalink.org/pecs_2007majus16/europa_szt.ppt
50. Taylor, A. – Chaloupka, F. – Guindon, E. – Corbett, M. [2000]: The impact of trade liberalization on tobacco consumption. In: Tobacco control in developing countries. <http://www1.worldbank.org/tobacco/tcdc/343TO364.PDF>
51. Thun, M. – Luiza da Costa e Silva, V. [2003]: Introduction and Overview of global tobacco surveillance in Shafey, O. – Dolwick, S – Guidon, E (eds). Tobacco Control Country Profiles, 2nd Ed. American Cancer Society. www.who.int/tobacco/global_data/country_profiles/en/
52. Tóth E. és társai [2007]: Az agrár-vidékfejlesztési programok megvalósulásának, a támogatások felhasználásának főbb tapasztalatai. Agrárgazdasági Információk, no. 6. Agrárgazdasági Kutató Intézet: Budapest.
53. Új Magyarország Vidékfejlesztési Program. www.fvm.hu
54. Universal Leaf Tobacco Company [2006]: Supply and Demand. <http://www.universalcorp.com>
55. VÁTI TII Területpolitikai és Információszoftalkatási Igazgatóság [2007]: A SAPARD Program ex-post értékelése. Kézirat.
56. WHO-Choice költségkhatékonyág számítások eredményei. http://www.who.int/choice/results/tob_eura/en/index.html
57. Womach, J. [2004]: Tobacco Quota Buyout. CRS Report for Congress. http://www.uky.edu/Ag/TobaccoEcon/publications/womach_rl31790.pdf
58. Womach, J. [2005]: Tobacco Price Support: An overview of the Program. CRS Report for Congress. <http://www.nationalaglawcenter.org/assets/crs/95-129.pdf>
59. World Health Organization [2004]: Taxation of tobacco products in the WHO European Region: practices and challenges. European Tobacco Control Policy Series, no. 2. <http://www.euro.who.int/document/e84813.pdf>

MELLÉKLETEK

A nyersdohány (HS 2401) termelése és külkereskedelme a világ néhány országában (2005)

Megnevezés	Termelés, ezer tonna	Export, ezer tonna	Export értéke, millió USD	Átlagos exportár, USD/kg	Export a termelés %-ában	Import, ezer tonna	Import értéke, millió USD	Átlagos importár, USD/kg	Import a termelés %-ában
Kína	2 029	162	267	1,65	8,0	69	324	4,7	3,4
Brazília	831	616	1 660	2,69	74,1	8	16	2,0	1,0
USA	288	153	987	6,45	53,1	261	795	3,0	90,6
India	249	143	232	1,62	57,4	1	6,7	6,7	0,4
Argentína	151	97	211	2,18	64,2	3	12	4,0	2,0
Malawi	145	125	265	2,12	86,2	57	92	1,6	39,3
Törökország	130	31	63	2,03	23,8	7	27	3,9	5,4
Olaszország	116	102	231	2,26	87,9	18	51	2,8	15,5
Görögország	106	93	365	3,92	87,7	27	149	5,5	25,5
Zimbabwe (2004)	70	151	400	2,65	215,7	25	60	2,4	35,7
Thaiföld	63	31	63	2,03	49,2	7	27	3,9	11,1
Tanzánia	50	42	117	2,79	84,0	3	7	2,3	6,0
Banglades (2004)	45	8	12	1,50	17,8	6	16,2	2,7	13,3
Zambia	44	43	63	1,47	97,7	0	0		0,0
Kanada	38	16	65	4,06	42,1	9	28	3,1	23,7
Spanyolország	40	31	81	2,61	77,5	35	151	4,3	87,5
Kenya	9	21	11	0,52	233,3	8	26	3,3	88,9
Dél-Afrika	20	13	36	2,77	65,0	26	77	3,0	130,0
Uganda	13	24	31	1,29	184,6	3	3	1,0	23,1
Magyarország	8	2	8	4,00	25,0	4	12	3,0	50,0
Oroszország	90	2	1,5	0,75	2,2	292	688	2,4	324,4
Németország	11	65	248	3,82	590,9	184	790	4,3	1672,7
Japán	47	7	7	1,00	14,9	34	155	4,6	72,3

Megnevezés	Termelés, ezer tonna	Export, ezer tonna	Export értéke, millió USD	Átlagos exportár, USD/kg	Export a termelés %-ában	Import, ezer tonna	Import értéke, millió USD	Átlagos importár, USD/kg	Import a termelés %-ában
Ukrajna	0,5	8	3,1	0,39	1600,0	79	234	3,0	15800,0
Dél-Korea	30	5	15	3,00	16,7	30	102	3,4	100,0
Hollandia	0	0	0			124	511	4,1	
Lengyelország	33	13	26	2,00	39,4	58	182	3,1	175,8
Egyesült Királyság	0	6	29	4,83		66	207	3,1	
Pakisztán	76	6	9	1,50	7,9	2	5	2,5	2,6
Franciaország	23	32	143	4,47	139,1	105	175	1,7	456,5

Forrás: ULT és UN Comtrade adatbázis

A kocsányozott dohány (HS 240120) exportjának alakulása a fő dohányexportőr országokban (2005)

Megnevezés	Összes dohányexport, ezer tonna	Kocsányozott dohányexport, ezer tonna	Kocsányozott dohányexport az összes dohányexport %-ában	Kocsányozott dohányexport értéke, millió USD	Átlagos exportár, USD/kg
Kína	162	111	68,5	228	2,05
Brazília	616	457	74,2	1 158	2,53
USA	153	132	86,3	873	6,61
India	143	89	62,2	157	1,76
Argentína	97	67	69,1	197	2,94
Malawi	125	13	10,4	27	2,08
Törökország	31	4	12,9	12	3,00
Olaszország	102	57	55,9	180	3,16
Görögország	93	22	23,7	47	2,14
Zimbabwe (2004)	151	137	90,7	377	2,75
Thaiföld	31	22	71,0	56	2,55
Tanzánia	42	36	85,7	89	2,47
Banglades (2004)	8	8	100,0	11	1,38
Zambia	43	12	27,9	19	1,58
Kanada	16	10	62,5	47	4,70
Spanyolország	31	22	71,0	69	3,14
Dél-Afrika	13	12	92,3	34	2,83
Uganda	24	12	50,0	14	1,17

Forrás: UN Comtrade adatbázis

3. melléklet

A kocsányozatlan dohány (HS 240110) exportjának alakulása a fő dohányexportőr országokban (2005)

Megnevezés	Összes dohányexport, ezer tonna	Kocsányozatlan dohányexport, ezer tonna	Kocsányozatlan dohányexport az összes dohányexport %-ában	Kocsányozatlan dohányexport értéke, millió USD	Átlagos exportár, USD/kg
Kína	162	12	7,4	21	1,75
Brazília	616	11	1,8	40	3,64
USA	153	10	6,5	105	10,50
India	143	42	29,4	70	1,67
Argentína	97	6	6,2	7	1,17
Malawi	125	112	89,6	238	2,13
Törökország	31	12	38,7	448	3,83
Olaszország	102	24	23,5	41	1,71
Görögország	93	65	69,9	313	4,82
Zimbabwe(2004)	151	6	4,0	20	3,33
Thaiföld	31	4	12,9	11	2,75
Tanzánia	42	0	0,0	0	..
Banglades(2004)	8	1	12,5	1	1,00
Zambia	43	29	67,4	39	1,34
Kanada	16	4	25,0	16	4,00
Spanyolország	31	4	12,9	10	2,50
Kenya	21	6	28,6	5	0,83
Dél-Afrika	13	0	0,0	0	..
Uganda	24	12	50,0	17	1,42

Forrás: UN Comtrade adatbázis

A cigarettatermelés alakulása a világ fő termelő országában

Me.: milliárd szál

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Részesedés a világ termeléséből, 2005, %
Kína	1 668,2	1 699,5	1 722,5	1 789,1	1 873,6	1 942,0	32,9
USA	594,3	562,8	532,0	499,4	493,5	490,0	8,3
Oroszország	341,4	374,0	390,0	385,0	382,0	405,0	6,9
Indonézia	237,1	236,6	213,3	214,7	214,0	225,5	3,8
Németország	206,8	213,8	212,5	205,2	208,3	212,4	3,6
Japán	260,0	258,9	251,0	240,0	234,6	210,7	3,6
Brazília	118,7	118,7	122,0	134,1	131,7	133,2	2,3
Ukrajna	57,9	69,4	80,9	96,8	108,9	120,2	2,0
Törökország	122,2	125,3	130,0	120,9	117,9	111,1	1,9
Dél-Korea	98,8	97,7	93,8	122,3	127,5	110,1	1,9
Hollandia	123,1	120,4	126,3	115,6	115,2	105,0	1,8
Lengyelország	83,8	80,6	80,9	82,3	86,6	102,4	1,7
India	97,0	86,3	90,5	92,0	97,0	99,0	1,7
Fülöp-szigetek	73,2	79,0	81,0	58,8	90,8	93,6	1,6
Vietnám	50,9	63,3	68,5	77,4	82,2	89,9	1,5
Egyesült Királyság	126,1	126,1	133,0	107,9	99,7	87,4	1,5
Egyiptom	61,9	63,7	65,1	73,7	77,0	85,2	1,4
Pakisztán	48,5	58,1	60,1	62,1	71,8	74,0	1,3
Spanyolország	71,6	62,3	62,8	59,1	54,1	53,8	0,9
Banglades	29,7	33,9	34,5	40,7	42,8	49,7	0,8
Világ összesen	5 581,6	5 643,0	5 660,6	5 733,9	5 834,2	5 910,8	100,0

Forrás: ULT

A nyersdohány területe, termelése és hozama fajtacsoportok szerint az EU-25 tagállamaiban

Megnevezés		Terület, ha				Termelés, tonna				Termésátlag, kg/ha			
		2003	2004	2005	2006*	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006**
I. Mesterséges szárítású	Németország	2 491	2 446	2 455	1 927	5 258	4 859	5 180	6 196	2 111	1 987	2 110	3 215
	Belgium	0	0	0	0	0	0	0	0				
	Spanyolország	8 725	8 624	8 793	7 611	28 744	29 971	30 234	25 495	3 294	3 475	3 438	3 350
	Franciaország	4 150	4 024	4 202	2 402	11 795	11 017	12 071	9 586	2 842	2 738	2 872	3 991
	Görögország	13 965	13 301	12 015	220	43 438	45 253	45 622	713	3 110	3 402	3 797	3 241
	Magyarország	3 246	3 500	4 074	4 055	6 389	5 151	5 650	6 195	1 968	1 472	1 387	1 528
	Olaszország	18 937	16 785	17 751	16 406	54 265	48 632	49 842	48 491	2 866	2 897	2 808	2 956
	Lengyelország	7 521	10 459	8 919	9 829	15 452	16 515	18 710	22 494	2 055	1 579	2 098	2 289
	Portugália	1 724	1 628	1 490	782	5 032	4 806	4 277	2 156	2 919	2 952	2 870	2 757
	Szlovákia	..	889	835	..	..	1 255	933	611	..	1 412	1 117	..
	Összesen	60 759	61 656	60 534	43 232	170 373	167 459	172 519	121 937				
II. Világos, levegőn szárított	Németország	959	960	1 055	789	2 809	2 475	2 885	3 116	2 929	2 578	2 735	3 949
	Belgium	25	27	40	16	79	82	84	32	3 159	3 072	2 126	2 000
	Spanyolország	2 459	2 196	1 873	1 373	7 041	6 442	5 570	3 959	2 863	2 934	2 974	2 883
	Franciaország	3 379	3 305	3 544	3 123	10 355	8 640	9 822	9 140	3 065	2 614	2 771	2 927
	Görögország	2 488	2 439	2 106	1	9 953	9 891	8 740	1	4 000	4 055	4 150	1 000
	Magyarország	1 840	1 770	1 604	1 800	3 545	2 931	2 034	2 641	1 927	1 656	1 268	1 467
	Olaszország	11 100	10 949	10 429	5 723	50 306	52 018	48 916	29 195	4 532	4 751	4 690	5 101
	Lengyelország	5 185	5 716	4 930	5 967	10 967	9 944	11 865	14 536	2 115	1 740	2 407	2 436
	Portugália	195	189	117	117	702	677	480	403	3 600	3 582	4 103	3 444
	Szlovákia	..	84	70	..	..	97	59	36	..	1 166	849	..
	Összesen	27 630	27 635	25 768	18 909	95 757	93 197	90 455	63 059				

Megnevezés	Terület, ha				Termelés, tonna				Termésátlag, kg/ha				
	2003	2004	2005	2006*	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006**	
III. Sötét, levegőn szárított	Németország	1 251	1 042	950	639	3 587	2 717	2 607	2 867	2 607	2 789	4 080	
	Belgium	301	366	297	56	1 305	1 064	790	164	2 909	2 688	2 929	
	Spanyolország	1 354	1 300	1 424	1 052	3 822	3 866	4 337	3 215	2 823	2 974	3 056	
	Franciaország	1 097	807	407	156	3 495	2 378	1 099	985	3 186	2 947	2 700	6 314
	Olaszország	4 177	3 733	4 035	4 431	12 637	11 256	11 907	15 462	3 025	3 015	2 951	3 490
	Lengyelország	701	741	685	713	1 771	1 654	1 832	2 286	2 526	2 232	2 674	3 206
IV. Füstöléssel szárított	Összesen	8 881	7 989	7 798	7 047	26 617	22 935	22 615	24 719				
	Spanyolország	11	11	11	7	30	30	30	19	2 727	2 727	2 718	2 714
	Olaszország	1 978	1 837	1 751	1 346	5 201	4 575	4 194	3 452	2 629	2 490	2 395	2 565
	Lengyelország	65	339	299	310	168	949	1 092	1 201	2 588	2 799	3 652	3 874
	Összesen	2 054	2 187	2 061	1 663	5 399	5 554	5 316	4 672				
	Görögország	531	403	277	0	1 593	1 191	799	0	3 000	2 955	2 884	
V. Napon szárított	Olaszország	917	443	394	0	2 553	1 376	1 092	0	2 784	3 106	2 772	
	Összesen	1 448	846	671	0	4 146	2 567	1 891	0				
	Görögország	19 872	20 831	19 900	12 724	26 270	28 065	25 637	11 589	1 322	1 347	1 288	911
VI. Basmas	Összesen	19 872	20 831	19 900	12 724	26 270	28 065	25 637	11 589				
	Görögország	10 351	10 597	10 948	5 375	22 129	21 767	22 959	9 757	2 138	2 054	2 097	1 815
VII. Katerini	Olaszország	9	8	10	0	23	22	20	0	2 502	2 750	2 000	
	Összesen	10 360	10 605	10 958	5 375	22 152	21 789	22 979	9 757				
VIII. Kaba Koulak	Görögország	3 584	2 826	1 266	18	7 800	5 888	2 750	32	2 176	2 084	2 172	1 778
	Összesen	3 584	2 826	1 266	18	7 800	5 888	2 750	32				

Megnevezés	Terület, ha			Termelés, tonna			Termésátlag, kg/ha		
	2003	2004	2005	2006*	2003	2004	2005	2006	2006**
Németország	4 701	4 448	4 460	3 356	11 654	10 051	10 715	11 919	
Belgium	386	393	336	72	1 384	1 146	882	196	
Spanyolország	12 549	12 131	12 101	10 043	39 636	40 309	40 171	32 688	
Franciaország	8 626	8 136	8 154	5 681	25 645	22 036	22 992	19 711	
Görögország	50 791	50 397	46 512	18 338	111 183	112 055	106 507	22 092	
Magyarország	5 086	5 270	5 678	5 855	9 934	8 082	7 684	8 836	
Olaszország	37 119	33 755	34 370	27 906	124 985	117 879	115 979	96 600	
Lengyelország	13 472	17 255	14 833	16 819	28 358	29 062	33 499	40 517	
Portugália	1 919	1 817	1 607	898	5 734	5 483	4 757	2 559	
Szlovákia	..	972	905	..	..	1 353	992	647	
Ausztria	116	100	98	0	332	234	247	0	
Összesen	134 765	134 674	129 054	88 968	358 845	347 690	344 425	235 765	

* Szerződött terület.

** A szerződött terület figyelembevételével számított adatok.

Forrás: UNITAB és Európai Bizottság

**A Virginia dohányt termesztő tesztüzemek átlagos költség- és jövedelemadatai
(2006)**

Üzemi átlagadatok		
Mezőgazdasági terület	ha	64,50
Dohánytermő-terület	ha	17,17
Átlagos aranykorona-érték	Ark/ha	12,62
Termelési érték	eFt	36 418
Adózás előtti eredmény*	eFt	4 363
Támogatások**	eFt	19 552
Dohánytermesztési ágazati átlagadatok		
Termésátlag	kg/ha	1 515
Átlagos aranykorona-érték	Ark/ha	11,17
Értékesítési átlagár	Ft/kg	141
Értékesítés árbevétele	Ft/ha	214 336
Közvetlen állami támogatás	Ft/ha	1 012 892
Anyagköltség	Ft/ha	182 771
Gépköltség	Ft/ha	107 714
Munkabér	Ft/ha	192 778
Energiaköltség	Ft/ha	165 230
Egyéb költség	Ft/ha	167 170
Termelési költségek összesen	Ft/ha	815 662

* Az egyéni gazdaságoknál minimálbéres korrekcióval (lásd 6.1. fejezet).

** Nem tartalmazza a beruházási támogatásokat.

Forrás: AKI tesztüzemi adatbázis

**A dohánytermelés és az elsődleges feldolgozás megszűnése
által érintett települések és munkaerő-létszám, fő**

Település	Termelés	Elsődleges feldolgozás	Összesen
1. Ajak	121		121
2. Ámosd	7		7
3. Apagy	535	2	537
4. Aradványpuszta	81		81
5. Aranyosapáti	10		10
6. Ásotthalom	453		453
7. Bácsalmás	10		10
8. Bagamér	23		23
9. Bakháza	5		5
10. Baktalórántháza	46		46
11. Balkány	233	2	235
12. Beregdaróc	25		25
13. Besenyőd	5	2	7
14. Beszterec		44	44
15. Biri	332		332
16. Borota	79		79
17. Bököny	150		150
18. Budapest		12	12
19. Bugac	206		206
20. Buj		3	3
21. Bükkábrány	20		20
22. Cégénydányád	23		23
23. Cibakháza	11		11
24. Csatka	5		5
25. Csengele	5		5
26. Csólyospálos	5		5
27. Debrecen	204	10	214
28. Demecser	8		8
29. Dombrád	145		145
30. Döge	10		10
31. Ecsegfalva		10	10
32. Egyek	18		18
33. Egyházaskozár	6		6
34. Encsencs	184		184

Település	Termelés	Elsődleges feldolgozás	Összesen
35. Erdőtelek	8		8
36. Érpatak	260		260
37. Ete	13		13
38. Felsőlajos	13		13
39. Forráskút	5		5
40. Fülöp	37		37
41. Gégény	62		62
42. Gemzse	368		368
43. Geszteréd	476		476
44. Gyula	13		13
45. Gyulaháza	116		116
46. Gyüre	35		35
47. Hajdúdorog	81	7	88
48. Hajdúhadház	7		7
49. Hajdúsámson	136		136
50. Hajdúszoboszló		12	12
51. Helvécia	8		8
52. Heves	92		92
53. Hevesvezekény	12		12
54. Hodász	6		6
55. Hosszúpályi	13		13
56. Ibrány	73	1	74
57. Ilk	272		272
58. Jászberény		1	1
59. Jászboldogháza	9		9
60. Jászkarajenő		2	2
61. Jászszentandrás	5		5
62. Jászszentlászló	2 288		2 288
63. Jéke	23		23
64. Kál	8		8
65. Kállósemjén	577		577
66. Kálmánháza	100	4	104
67. Kápolna	730		730
68. Kelebia	15		15
69. Kék		1	1
70. Kékcse	454		454

Település	Termelés	Elsődleges feldolgozás	Összesen
71. Kisbér	10		10
72. Kisdombegyház	8		8
73. Kiskunfélegyháza		9	9
74. Kiskunhalas	172		172
75. Kiskunmajsa	265		265
76. Kisléta	448		448
77. Kisszállás	20		20
78. Kisújszállás		44	44
79. Kisvárd	342		342
80. Kóka	8		8
81. Kótaj		7	7
82. Kunadacs	426	1	427
83. Kunbaja	10		10
84. Kunbaracs	46		46
85. Kunmadaras	48		48
86. Kunpeszér	27		27
87. Ladánybene	8		8
88. Levelek	880		880
89. Lövépetri	5		5
90. Madaras	15		15
91. Magy	328		328
92. Magyarbánhegyes	8		8
93. Magyardombegyház	4		4
94. Makó	23		23
95. Máriapócs	650	3	653
96. Mátészalka	5		5
97. Mélykút	11		11
98. Mezőkövesd	12		12
99. Mindszent	23		23
100. Monostorpályi	20		20
101. Nagycserkesz	25		25
102. Nagyhalász	5	1	6
103. Nagyhegyes	70		70
104. Nagykovács	304	2	306
105. Nagyrozvagy	20		20
106. Nagyvarsány	77		77

Település	Termelés	Elsődleges feldolgozás	Összesen
107. Napkor	253	1	254
108. Nyirábrány	5		5
109. Nyíracsd	5		5
110. Nyíradony	84		84
111. Nyírbátor	123	2	125
112. Nyírbéltek	208		208
113. Nyírbogát	10		10
114. Nyírcsászári	5		5
115. Nyínderzs	17		17
116. Nyíregyháza	1 380	99	1 479
117. Nyírgelse	16		16
118. Nyírgyulaj	95		95
119. Nyíribrony	44		44
120. Nyírkársz	705		705
121. Nyírkércs	19		19
122. Nyírlövő	655		655
123. Nyírlugos	20		20
124. Nyírmada	344		344
125. Nyírmártonfalva	63		63
126. Nyírmihálydi	266		266
127. Nyírpazony	192	2	194
128. Nyírpilis	13		13
129. Nyírszőlős		3	3
130. Nyírtelek	15	1	16
131. Nyírtét	597	26	623
132. Nyírtura		1	1
133. Nyírvasvári	98		98
134. Ófehértó	1 545	1	1 546
135. Ópusztaszer	20		20
136. Önböly	76		76
137. Őr	48		48
138. Öttömös	7		7
139. Pánd	15		15
140. Paszab	25		25
141. Pátroha	39		39
142. Penészlek	51		51

Település	Termelés	Elsődleges feldolgozás	Összesen
143. Petneháza	10		10
144. Piricse	35		35
145. Pócspetri	806		806
146. Prügy	321		321
147. Pusztamérgecs	14		14
148. Rakamaz	5		5
149. Rákóczi falva		2	2
150. Ramocsaháza	30		30
151. Réms	38		38
152. Rétközberencs	10		10
153. Sándorfalva	17		17
154. Sényő	8		8
155. Soltvadkert	8		8
156. Szabadszállás	24		24
157. Szabolcsbáka	97		97
158. Szabolcsveresmart	27		27
159. Szakoly	249	1	250
160. Szalkaszentmárton	15		15
161. Szatmárcseke	44		44
162. Szatymaz	9		9
163. Székely	15	1	16
164. Szelevény	912		912
165. Szigetvár	5		5
166. Szolnok		42	42
167. Szulok	25		25
168. Tápiószentmárton	10		10
169. Tárkány	5		5
170. Tiszaalpár	50		50
171. Tiszaalpár	113		113
172. Tiszabercel	14		14
173. Tiszadob	10		10
174. Tiszaföldvár	5		5
175. Tiszafüred	15		15
176. Tiszainoka	4		4
177. Tiszajenő		2	2
178. Tiszakanyár	5		5

Település	Termelés	Elsődleges feldolgozás	Összesen
179. Tiszakécske	50		50
180. Tiszapüspöki	0	2	2
181. Tiszaroff	15		15
182. Tiszatelek	0	8	8
183. Tiszavárkony	0	2	2
184. Tompa	51		51
185. Törökszentmiklós		1	1
186. Tószeg		2	2
187. Tömörkény	8		8
188. Túrkeve		1	1
189. Tuzsér	5		5
190. Újfehértó	577	1	578
191. Újszentiván	35		35
192. Vaja	48		48
193. Vámospércs	23		23
194. Vasad	12		12
195. Vásárosnamény	8		8
196. Záhony	12		12
197. Zsana	156		156
Összesen	24 600	381	24 981

Forrás: A MADOSZ, az ULT Magyarország Zrt. és a DOFER Zrt. adatai alapján készült összeállítás

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok**1997**

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése
(Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makóvényi Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András, Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Vissyné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés

1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában
1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyesélyei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencné:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban

1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig
1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképyszer a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökögazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhaszonbérlet korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszergazdaságunk rövid távú piaci kilátásai

2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra
2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárküpiacokra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása
2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radócné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai

2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re
2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra
2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spitálszky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radócné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente, Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

2003

2003. 1. Varga Tibor:
A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei
2003. 2. Dorgai László, Keszthelyi Szilárd, Miskó Krisztina:
Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából
2003. 3. Alvincz József, Guba Mária:
Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása
2003. 4. Hamza Eszter:
Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása
2003. 5. Orbánné Nagy Mária:
Az élelmiszerfogyasztás és a fogyasztói árak konvergenciája Magyarország és az EU között
2003. 6. Stauder Márta:
Az agrár- és élelmiszertermékek belföldi kereskedelme a kilencvenes években és napjainkban
2003. 7. Mizik Tamás:
Magyarország és az Európai Unió adórendszere – különös tekintettel a mezőgazdaságra
2003. 8. Popp József:
Az agrárpolitikák mozgástere a nemzetközi kereskedelem liberalizálásának tükrében

2004

2004. 1. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (I. kötet: Növényi termékek)
2004. 2. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (II. kötet: Állati termékek)
2004. 3. Antal Katalin, Guba Mária, Kovács Henrietta:
Mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban
2004. 4. Nyárs Levente, Papp Gergely, Vőneki Éva:
A főbb hazai állattenyésztési ágazatok kilátásai az Európai Unióban
2004. 5. Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor:
A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon

2004. 6. Dorgai László (szerk.):
A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása
2004. 7. Potori Norbert, Udovecz Gábor (szerk.):
Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig
2004. 8. Potori Norbert (szerk.):
A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei

2005

2005. 1. Antal Katalin, Guba Mária, Hodina Péter, Lámfalusi Ibolya, Rontóné Nagy Zsuzsanna:
A külföldi tőke szerepe és a gazdálkodás eredményességére gyakorolt hatása a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban
2005. 2. Kartali János, Kürti Andrea, Orbánné Nagy Mária, Wagner Hartmut:
A globális gazdasági és demográfiai változások hatása az agrár-külkereskedelemre
2005. 3. Juhász Anikó (szerk.):
Piaci erőviszonyok alakulása a belföldi élelmiszerpiac szereplői között
2005. 4. Dorgai László (szerk.):
Termelői szerveződések, termelői csoportok a mezőgazdaságban
2005. 5. Popp József (szerk.), Potori Norbert (szerk.), Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmánytermelés és -felhasználás elemzése, különös tekintettel az abraktakarmány-keverékek gyártására
2005. 6. Kapronczai István (szerk.), Korondiné Dobolyi Emese, Kovács Henrietta, Kürti Andrea, Varga Edina, Vágó Szabolcs:
A mezőgazdasági termelők alkalmazkodóképességének jellemzői (Gazdálkodói válaszok időszerű kérdésekre)

2006

2006. 1. Bánáti Diána (szerk.), Popp József (szerk.):
Élelmiszer-biztonság a nemzetközi kereskedelem tükrében
2006. 2. Hamza Eszter, Tóth Erzsébet:
Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe
2006. 3. Orbánné Nagy Mária (szerk.):
Az élelmiszeripar strukturális átalakulása (1997-2005)
2006. 4. Kovács Gábor:
A KAP-reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a földhasználati viszonyokra
2006. 5. Guba Mária, Harza Lajos, Mizik Tamás:
A mezőgazdasági üzemek konszolidációs programjai (2000-2004)

2006. 6. Radócné Kocsis Teréz, Györe Dániel:
A borpiac helyzete és kilátásai
2006. 7. Nagy-Huszein Tibor:
A tagi tulajdonlás a mezőgazdasági szövetkezetekben
2006. 8. Hingyi Hajnalka, Kürthy Gyöngyi, Radócné Kocsis Teréz:
A mezőgazdasági eredetű folyékony bioüzemanyagok termelésének piaci kilátásai

2007

2007. 1. Erdész Ferencné:
A magyar gyümölcs- és zöldségpiac helyzete és kilátásai
2007. 2. Varga Tibor (szerk.), Tunyoginé Nechay Veronika (szerk.), Mizik Tamás (szerk.):
A mezőgazdasági árképzés elméleti alapjai és hazai gyakorlata
2007. 3. Bánáti Diána, Popp József, Potori Norbert:
A GM növények egyes szabályozási és közgazdasági kérdései
2007. 4. Kürti Andrea, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Kürthy Gyöngyi:
A magyar élelmiszergazdasági import dinamikus növekedésének okai
2007. 5. Fogarasi József, Nyárs Levente, Papp Gergely, Varga Edina, Vőneki Éva:
A főbb állattenyésztési ágazatok és a takarmánytermelés helyzete Romániában
2007. 6. Popp József:
A bioüzemanyag-gyártás nemzetközi összefüggései
2007. 7. Udovecz Gábor (szerk.), Popp József (szerk.), Potori Norbert (szerk.):
Alkalmazkodási kényszerben a magyar mezőgazdaság – Folytatódó lemaradás vagy felzárkózás?

2008

2008. 1. Györe Dániel, Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), König Gábor, Kürti Andrea, Nyárs Levente, Radócné Kocsis Terézia, Stauder Márta, Varga Edina, Vőneki Éva, Wagner Hartmut:
A magyar élelmiszergazdasági export célpiacai és logisztikai helyzete
2008. 2. Kovács Gábor (szerk.), Czárli Adrienn, Kürthy Gyöngyi, Varga Tibor:
Az agrártámogatások hasznosulása
2008. 3. Radócné Kocsis Teréz, Kürthy Gyöngyi, Pesti Csaba, Bukai Andrej:
A dohánypiac helyzete és a dohánytermelés lehetséges jövője Magyarországon és az Európai Unióban a kap reform tükrében

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Mihók Zsolt: 06-1-476-3064